

Cumhuriyet 80. Yılında

24.10.2003

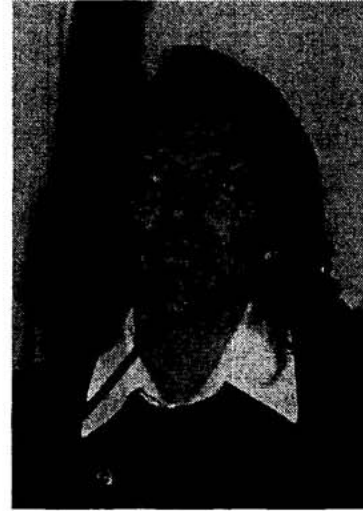
Feride EROĞLU- Mülkiyeliler Birliğinin düzenlediği "Cumhuriyet 80. Yılında" adlı sempozyumumuza Mülkiyeliler Birliği adına "hoş geldiniz" diyorum.

Açış konuşmasını yapmak üzere Mülkiyeliler Birliği Genel Başkanı Sayın Füsun Çiçekoğlu Oralalp'i kürsüye davet ediyorum.

Füsun ÇİÇEKOĞLU ORALALP (Mülkiyeliler Birliği Genel Başkanı)

Sayın Dekanım, değerli öğretim üyeleri,
kıymetli Mülkiyeliler,
Sevgili Öğrenciler,

Mülkiyeliler Birliği'nin Cumhuriyetin 80. Yıldönümünü kutlama haftası çerçevesindeki ilk etkinliği olan "Cumhuriyet 80. Yılında" paneline hoş geldiniz. Ulusumuz açısından büyük anlam taşıyan bu önemli yıldönümünü Mülkiyeliler Birliği olarak, bir hafta boyunca sürecektir çeşitli etkinliklerle kutlayacağız. Bugünkü etkinliğimiz "mülkiye dergi" Genel Yayın Yönetmeni Sayın Nazif Ekzen'in ve değerli yazı kurulu üyelerinin gayretleriyle gerçekleştirildi, değerli öğretim üyelerimizi bu etkinlikte bir araya getirme çabaları için kendilerine teşekkürü borç bilirim.

Bugün, bu panelle açılışını yaptığımız haftanın ikinci etkinliği, 26 Ekim 2003, Pazar günü Saat 14:00'te İncek'te, Mülkiyeliler Birliği Vakfı'na tah-

sis edilmiş olan arazide yapmayı tasarladığımız sosyal tesis alanında kura-
cağımız Cumhuriyet Ormanı'nın açılış törenidir. Sayın Cumhurbaşkanımız
Ahmet Necdet Sezer'in himayelerinde gerçekleştireceğimiz ağaç dikme tö-
renimizde, sosyal tesislerimiz için yapılan, kullanım alanlarına ilişkin tas-
lak proje gereği, ağaçlandırmaya ayrılmış arazideki ilk fidanlarımızı, Cum-
huriyetimizin nice 80 yıllara ulaşması dileğiyle, hep birlikte dikeceğiz.
Mülkiye'nin Cumhuriyet ormanında serpilene her filiz, Cumhuriyetimizin
köklerini sağlamlaştırmaya hizmet edecektir inancındayız...

Kutlama haftamızın son etkinliği, 31 Ekim 2003'te, saat 14:00'te Mülki-
yeliler olarak Anıtkabir'e, Atamıza yapacağımız ziyarettir. Atamızı, bize ar-
mağan ettiği Cumhuriyet için şükranlarımızı sunmak amacıyla, her fırsatta
ziyaret etmeyi görev bilen Mülkiyeliler Birliği, bu önemli yıldönümünde
de, Atamızın huzurunda üyeleriyle birlikte bulunmanın, ona bağlılığımızı
bir kez daha belirtmenin önemine inanmaktadır.

Başlangıçta, 80 yıllık bir zaman dilimini ardında bırakan Cumhuriyeti-
mizi, akademik kuruluşlarla ortak kutlama kararında olan Mülkiyeliler Bir-
liği yönetimi, eski Genel Başkanlarımızdan Sevgili Hocamız Prof. Cevat
Geray'ın, Mülkiyeliler Birliği'ne yakışacak olanın, bu önemli yıldönümünü
kendi başına düzenleyeceği etkinliklerle kutlamak olduğu uyarısı üzerine
bu kararını değiştirerek sizlere az önce açıkladığım programı yaptı. Birliği-
mize bazı derneklerden gelen çağrılarını değerlendirirken de, bu uyarı doğ-
rultusunca hareket ettik. Ancak; bazı çağrılarını reddedişimizin, çağrının yön-
temine ve düzenlenen etkinliğin içeriğine ilişkin etik kaygılarla olduğunu
da burada belirtmek ve üzerinde tartışıldığını duyduğum bu konuda izniniz-
le kısa bir açıklama yapmak istiyorum. Bize ulaşan bir miting ve panel çağ-
rısına, henüz olumlu yanıt vermediğimiz halde, çağrı sahibi kuruluşun An-
kara Valiliği'ne yaptığı izin başvurusunda Mülkiyeliler Birliği'nin de adına
yer verdiğini öğrendik. Etik açıdan yanlış bulduğumuz bu yöntemle karşı ta-
vır alarak, söz konusu kuruluşa ve Valiliğe, Mülkiyeliler Birliği'nin bu et-
kinliğin katılımcı kuruluşları arasında yer almadığını yazılı olarak hatırlat-
mak zorunda kaldık. Söz konusu kuruluşun aynı yöntemle, izinleri olmaksı-
zın, TMMOB ve Tabipler Birliği'ni de katılımcı kuruluşlar arasında göster-
diğini ve geniş kitle tabanına sahip bu kuruluşların da bizimle aynı tavrı ta-
kındığını sonradan öğrendik. Yöntem açısından yapılan yanlışlıktan da da-
ha düşündürücü olan, panel konusunun "Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye
Cumhuriyeti ve Karşıtları" olarak seçilmiş olmasıydı.

Değerli katılımcılar, 80. yılındaki Cumhuriyetimizin, karşıtları vurgula-

narak yapılacak bir kutlamadan daha olumlu mesajları hak ettiğini düşünüyorum. Cumhuriyetimizin, 80 yılda karşıt üretmekten başka bir başarı kazanamamış olduğu görüntüsünü vermenin, en çok da Cumhuriyet karşıtlarını sevindireceği kaygımı sizlerle paylaşmak istiyorum. Ben, karşıtı üzerinden iktidar söylemi yaratmayı, karşıtıdan siyaset üretmeyi, olsa olsa muhalefete düşme telaşının göstergesi olarak algılarım. Bunların hiçbirini de, Cumhuriyet gibi büyük bir çağdaşlaşma projesinin, boyunduruğa isyanın, köklü bir uyanışın 80. yıldönümü etkinlik teması olmaya yakıştıramam doğrusu....

İşte bu nedenlerle, Mülkiyeliler Birliği'ne yakışan tavrın, yöntem ve tema olarak doğru bulmadığı, hedefi belirsiz etkinliklerin ortağı olmak yerine, bağımsız duruşunu koymak olduğuna karar verdik. Cumhuriyetin ruhuna ve lafzına yakışacak bir etkinlikler zinciriyle, Cumhuriyetin düşünsel temelini ve günümüze yansımalarını tartışabileceğimiz bugünkü panelimizi; Cumhuriyetin kazanımlarını, "bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşesine" paylaşabileceğimiz Mülkiye Cumhuriyet Ormanının ilk fidanlarını dikmeyi ve Atamızı ziyaret etmeyi düşündük.

Cumhuriyetin 80. yıldönümünde, kazanımlarımızın vurgulanmasının önemine inanıyoruz. Cumhuriyet, benzeri görülmemiş bir kararlılığın, bir ulusun silkinişinin öyküsüdür. Cumhuriyet; laik, demokratik, sosyal hukuk devletimizin düşünsel ve siyasi temelidir. Cumhuriyet, az zamanda büyük işler başarmayı şiar edinen inanmışların özverilerinin destanıdır. Cumhuriyet, bizim bu büyük koşuda devraldığımız miras, devredeceğimiz bayraktır. Cumhuriyet, şeriat ve cunta arasında mengeneyle sıkıştırılamayacak kadar büyük bir ülkü; demokrasiden ayrı düşünülemez ana eksenimizdir. Cumhuriyeti demokrasiden soyutlayıcı önermeler karşısında hep birlikte kararlılıkla durmamız gereken söylemler olmalıdır.

Demokrasinin olmadığı yerde, Cumhuriyetin yaşam damarlarının kesilmiş olacağını vurgulama gereğini şiddetle duyuyorum. Biz Mülkiyelilere düşen, her şeyden önce ve ne pahasına olursa olsun, cumhuriyeti, demokrasiyi, ulusal egemenliği söz ve düşünce özgürlüğünü, insan haklarını ve hukukun üstünlüğünü savunmaktır. Üzerinde askeri darbelerin acı izlerini taşıyan bir kuşağın üyesi olarak, bunu bütün yüreğimle savunuyorum. Cumhuriyeti bazen kendini savunduğunu iddia edenlere karşı savunmak gerekebileceğini, tarih bize acı acı öğretti. Tarihin, bizi yaptıklarımız kadar yapmadıklarımız için de yargılayacağını aklımızdan çıkarmayalım; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan hak ve özgürlüklerini bizler, bugün karşıtlarımız için de savunmazsak, tarih ileride bizi yargıladığında dilimizdeki

kekemeliğin evlatlarımızın tutuk, çağın gerisine düşmüş, faşist bir Türkiye’de yaşamasına zemin yaratacağını sakın unutmayalım!

Sözlerimi bitirirken, Mülkiye kimliğinin, kökten dinci, aşırı milliyetçi ve gerici akımlarla asla yan yana gelemeyeceğini hatırlatmama da izin verin. Mülkiye, tarihinde her zaman kamu yararını gözetmiş, demokrasiye ve Türkiye’nin çağdaşlaşma projesine gönül vermiş, zaman zaman da kamu-yu devlete karşı savunmak zorunda kalmış bir okul, akım yaratmış bir ekoldür. Bizler bu ekolün takipçileriyiz.

Mülkiyeliler Birliği’nin, her ne nedenle olursa olsun, kafatasçı, ırkçı, faşist kimliğin savunucusu, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygılı olmayan, demokrasiyi zor dönemeçlerde gözardı edilebilecek bir süs unsuru olarak algılayan örgütlenmelerle yan yana, toplu fotoğraf çekirtmesine asla izin vermeyeceğiz. Mülkiyeliler Birliği, ülkemizin, çağdaş uygarlık savaşımında Cumhuriyete ve demokrasiye sahip çıkarak, üyelerini demokratik ve toplumsal platformlarda temsil etme yükümlülüğünü, bağımsız kimliğiyle yerine getirmeye, şimdiye dek olduğu gibi bundan böyle de devam edecektir.

Cumhuriyetimizin 80. yıldönümü hepimize kutlu olsun.

Feride EROĞLU- Açış konuşmasını yapmak üzere Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Celal Göle’yi davet ediyorum.

Prof. Dr. Celal GÖLE

(Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı)

Değerli Konuklar, Sevgili Mülkiyeliler, Sevgili Öğrencilerim,

Cumhuriyetin 80. yılı dolayısıyla Mülkiyeliler Birliği tarafından düzenlenen bu panele hepiniz hoş geldiniz, onur verdiniz. Her şeyden önce Mülkiyeliler Birliğinin yöneticilerini, Sayın Başkanını, böyle güzel bir toplantıyı, böyle anlamlı bir günde yaptıkları için kutluyor, panelin başarılı geçmesini diliyorum. İnanıyorum ki, bu tarihi çatı altında bu konuda bir panel yapılması bir rastlantı değildir. Gerçekten, Cumhuriyetin dününün, bugününün ve yarınının konuşulacağı bu panelin bu tarihi çatı altında yapılması

anlamlıdır; çünkü Mülkiye, Cumhuriyetimizle özdeşleşmiştir. Mülkiye, her zaman için Cumhuriyetimiz için var olmuştur.

Mülkiye rozetine baktığımız zaman, ülkemizin haritasını görüyoruz. Ben hiçbir kurumun rozetinde ülkemizin haritası olduğunu bilmiyorum. Bilen varsa hatırlatsın, düzeltme yapayım; ama bildiğim kadarıyla rozetinde ülkemizin haritasını taşıyan yegane kurum Mülkiyedir ve bu husus bence fevkalade önemlidir.

Mülkiye niye Ankara'ya gelmiştir? 1859 yılında eğitim-öğretime İstanbul'da başlayan Mülkiye, daha sonra Yüce Atatürk'ün direktifleriyle "Siyasal Bilgiler Okulu" adını almış, daha sonra da 1936 yılında Ankara'ya taşınmıştır. Niye?

Bu hususu kendimle ilgili bir anı çerçevesinde anlatmak istiyorum. Mülkiyenin Ankara'ya gelişi 1936 yılının Kasım ayında gerçekleşmiştir. Mülkiye 1936 eğitim-öğretim yılına Ankara'da başlamıştır. İstanbul'dan Ankara'ya bütün öğrenciler bir trenle taşınmışlardır. 6 Kasım sabahı Ankara'da, şu andaki tren garında, çok görkemli bir karşılama töreni yapılmış; bando eşliğinde öğrencilerimiz, hocalarımız ve kendilerini karşılayan devletin üst kademesi, Ulus Meydanındaki Atatürk Heykeline kadar yürümüşler ve orada konuşmalar yapılmıştır. Öğrenciler adına konuşan rahmetli babam, Ankara'ya Cumhuriyete sahip çıkmak, Atatürk ilkeleri ve devrimleri doğrultusunda Cumhuriyeti yaşatmak için geldiklerini çok açık ve net bir şekilde ortaya koymuştur. Evet, Mülkiye Ankara'ya, Cumhuriyete sahip çıkmak, Cumhuriyete sahip çıkacak gençleri yetiştirmek için gelmiştir ve bu çok anlamlı misyonunu da hiçbir zaman için unutmamıştır. 1936 yılındaki heyecanı bugün de tüm Mülkiyelilerin, öğrencilerimizin ve meslektaşlarımızın aynen benliklerinde taşıdıklarını yakından biliyorum.

Mülkiyenin anlatmaya çalıştığım gibi bir misyonu vardır. Ancak, bu misyonun Cumhuriyetimizin ilk üniversitesi olan Ankara Üniversitesinde de olduğunu görüyoruz. Siyasal Bilgiler Fakültesi Ankara'ya Cumhuriyetin siyasal yapısı, anayasal düzeni ve idari yapısı için gelmiştir. Aynı şekilde, hukuk mektebi genç Cumhuriyetin hukuk düzeni, Dil ve Tarih Coğrafya okulu Türk Dili, Tıp Mektebi sağlık sorunları ve Yüksek Ziraat Enstitüsü de zirai eğitimi için kurulmuşlardır. 1946 yılında da tüm bu mektepler Ankara Üniversitesinin çatısı altına girmişlerdir. Hepsinin ayrı ayrı bu Cumhuriyet için belli bir misyonu bulunmaktadır. Ama Mülkiyelilik ayrı bir kavramdır, Mülkiyelilik, her yerde ifade ettiğim gibi, dayanışmanın ötesinde

olan bir kavramdır. Her eğitim kurumunun öğrencileri, mezunları arasında bir dayanışma vardır. Mülkiyelilik, dayanışmanın ötesinde bir kavramdır; bu Cumhuriyete sahip çıkma olgusudur; Cumhuriyeti yaşatma olgusudur. Mülkiyeli için kişisel ve siyasal çıkarlar her zaman için ikinci plandadır, ikinci planda olmalıdır; önemli olan Türkiye Cumhuriyetidir, vatandır. Türkiye'nin neresinde olursa olsun, yapılan her güzelikte, her başarıda Mülkiyelilerin katkıları vardır. Bu Cumhuriyette taşın altına elini sokan hep Mülkiyeliler olmuştur.

Fakültemizden mezun olanlara "Mülkiyeli" diyoruz. Bence Mülkiyeliliği, bu felsefeyi, bu inancı bu kadar dar kalıplar içine sokmamak lazım. Bu inancı benimseyen, Cumhuriyete sahip çıkan, Cumhuriyeti yücelten, her türlü kişisel ve siyasal çıkarın üzerinde Cumhuriyeti esas alan kişilerin hepsine Mülkiyeli denilmelidir.

Mülkiyeli için, Sayın Güngör Uras'ın söylediği bir hususu da belirtmeden geçemeyeceğim. Bugünlerde bazı tartışmalar maalesef kamuoyuna da yansıyor. "Bu hortumcular nereden, nasıl çıkıyor, kim yetiştirdi bunları?" şeklindeki yaklaşımların doruk noktasına çıktığı bu günlerde aklıma şu geldi: Yönetici olarak bağış yoluyla maddi kaynak temin etmek fevkalâde önemli. Fakülteye daha güzel yatırımlar yapabilmek için maddi kaynağa ihtiyacım var.

Değerli Konuklar, Sevgili Öğrencilerim,

Türkiye Cumhuriyetinde maalesef hiç zengin Mülkiyeli yok. Zengin Mülkiyeliler olsa, bizim için çok kolay olacak. Sayın Güngör Uras'ın çok veciz bir şekilde sorduğu gibi, "Acaba Mülkiyeliler zengin olma konusunda çok mu beceriksiz?" Sonunda teşhisi de kendisi koymuş - ki kendisine tamamen iştirak ediyorum. Hayır, bunun beceriklilik ya da beceriksizlikle ilgisi yok; çünkü, Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezun olan "Mülkiyeli" dediğimiz herkes, kendisini devletin jandarması, Cumhuriyetin jandarması olarak görüyor ve nitelendiriyor. Amaç, hayat felsefesi, her zaman, kişisel ve parti çıkarlarının ötesinde Cumhuriyet olmuştur. Sayın Güngör Uras'ın bu değerlendirmelerini Mülkiyelilik kavramı ile özdeşleşen fevkalâde önemli bir örnek olarak anlatmaktan büyük zevk duyuyorum.

Mülkiye Cumhuriyet için fevkalâde önemli bir kurumdur, yadsınamaz. Buna rağmen, belli siyasal dönemlerde -ki Özal dönemidir- "Mülkiyelilerle bu iş olmuyor" denerek Mülkiyelilerin dışlandığını ve yurtdışından prensler ithal edildiğini biliyoruz. Siyasal tarihimize baktığımız zaman, 1983-93

arası bu prenslerin dönemidir. Ancak, bu prenslerin yaptıkları, onların başarısızlıkları bir kez daha ortaya koymuştur ki, bu Cumhuriyet, bu Vatan Mülkiye ve Mülkiyesiz olamaz.

Yalnız Cumhuriyetimizin 80. yılında aklıma bir husus takılıyor. Şu ana kadar anlattıklarım Mülkiye penceresindedir. Daha geniş bir perspektifle ülkemize baktığım zaman, acaba Türkiye'deki gençlere, 80 yıllık Cumhuriyetimizi, Cumhuriyetimizin erdemlerini, nereden nereye geldiğimizi yeterince anlatabildik mi? diye kendi kendime soruyorum. Bence hayır, burada, bu noktada büyük bir eksiklik görüyorum açıkçası. Bir akademisyen olarak bu konuda yetersiz kaldığımızı düşünüyorum; bu hususun mutlaka irdelenmesi gerektiğine inanıyorum.

Bugünkü tartışma konularının içerisinde bu hususun da tartışılması gerektiğini düşünüyorum. Cumhuriyetimizin belli gruplar tarafından kemirildiği, yok edilmek istendiği bir durumda bu sorunun fevkalâde önemli olduğunu düşünüyorum. Bu temel soruna çözüm olarak mutlaka Cumhuriyete sahip çıkacak gençleri yetiştirmek zorunda olduğumuza yürekten inanıyorum.

Sözlerimi bitirirken, yine bir hususa değinmeden geçemeyeceğim. Reform adıyla bu Cumhuriyeti "ikinci Cumhuriyet" vesaire gibi kavramlarla numaralandırıp bazı akılların karıştırılmasını da doğru bulmuyorum. İkinci Cumhuriyet tartışmaları, yarın öbür gün "üçüncü, dördüncü Cumhuriyet" gibi bu Cumhuriyeti ortadan kaldırmak isteyenlerin ekmeğine yağ sürebilir. Bence tek bir Cumhuriyet vardır, o da bugünkü Türkiye Cumhuriyetidir. Buna sahip çıkmak, bunu yaşatmak zorundayız.

Bu duygularıyla Cumhuriyetimize nice 80. yıllar diliyor, panelin başarılı geçmesini arzu ediyorum. Teşekkür ederim.

Feride EROĞLU- Değerli konuklar; panelimiz iki oturumdan oluşmakta, öğleden sonraki oturumda dört konuya, sabahki oturumda da üç konuya değineceğiz. Oturuma geçmeden önce, izninizle geçtiğimiz günlerde ölüm yıldönümünü geçirdiğimiz değerli Cumhuriyet şehitlerimizden Ahmet Tanner Kışlalı Hocanın anısı önünde saygıyla eğiliyoruz biz Mülkiyeliler. Cumhuriyet tarihinde verdiğimiz şehitleri saygıyla anıyoruz tekrar.

Sabah oturumumuzda sevgili hocamız Prof. Dr. Sina Akşin'in yönetiminde üç konuya değineceğiz. "Cumhuriyet ve Cumhuriyetçilik" konusunda sevgili hocamız Cem Eroğul, "Cumhuriyetin İktisadı" konusunda hocalarımız Korkut Boratav ve Bilsay Kuruç, "Cumhuriyet ve Dış Politika" ko-

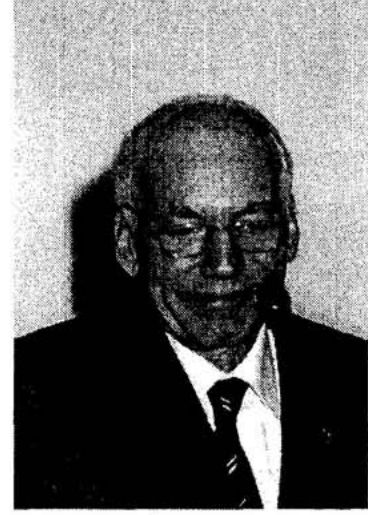
nusunda Prof. Dr. Şükrü Sina Gürel konuşmacı olarak katılacaklar. Kendilerini buraya davet ediyorum.

Sina AKŞİN (Oturum Başkanı)

Evet, oturumu açıyorum. Korkut Boratav beni uyardı, burada öngörülmemiş; ama bir tartışma şeyi olması lazım. Herhalde 12.00'de sunuşlar biterse, o zaman 12.30'a kadar mesela bir tartışma yapabiliriz, bir soru-cevap yapabiliriz. Sözü Cem Eroğul'a veriyorum.

Prof. Dr. Cem EROĞUL CUMHURİYET KAVRAMI^(*)

Cumhuriyet kavramını bir bütünlük içinde algılayabilmek için, bunun çeşitli boyutlarını göz önünde bulundurmamak zorunludur. Bu yapılmazsa, kavrama ilişkin tartışmaların bir sağırlar söyleşisine dönüşmesi kaçınılmaz olur. Bu sunuşumda, cumhuriyet kavramını üç boyutta ele alacağım. Birincisi, kavramın düşünsel boyutu. İkincisi, kurumsal boyutu. Üçüncüsü ise, sınıfsal-toplumsal boyutu.

I. Düşünce Olarak Cumhuriyet

Cumhuriyet herşeyden önce bir düşüngüdür (ideolojidir). Öyle olmasaydı, cumhuriyetçilik diye bir akım olmazdı. Bu düşünsel boyut açıkça kavranmadıkça, cumhuriyet kavramı çevresinde yürütülen tartışmaları anlamlandırmak, bu tartışmalarda tarafların kullandıkları terimleri değerlendirmek olanaksızdır. Öyleyse, öncelikle, cumhuriyet düşüncesinin tarihsel kökenine bakmak gerekir.

Bugünkü cumhuriyet tartışmalarının kaynağında, iki büyük Fransız düşünürü bulunuyor: Montesquieu ile Rousseau. Bu düşünürlerin ana görüşleri, on sekizinci yüzyıldan bugüne dek, bütün cumhuriyet tartışmalarına damgasını vurmuştur. Bu düşünürlerin geliştirdikleri öğretilerin bütün ayrıntılarını bilmek gerekmez. Önemli olan şunu saptamaktır: Bu iki ana düşünce, cumhuriyet düşüngüsünün iki temel direğidir. Ne var ki, bu iki düşünce gerçekte çelişkilidir. Cumhuriyet kavramının hep bir gerilim içermeye

^(*) Bu konuşma, Mülkiyeliler Birliği'nin Cumhuriyet'in 80. Yıldönümünü kutlama etkinlikleri çerçevesinde, 24 Ekim 2003'te, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yapılmıştır.

¹ Montesquieu/Rousseau karşılaştırması için şu kaynaktan yararlanıldı: René de LACHARRIÈRE (1945), *La République* (Paris: Domat Montchrestien)

sinin nedeni budur. Öte yandan, kimi yönleriyle bu iki düşünce uyum içindedir. Öyleyse, karşımızda çelişki içeren bir uyum vardır. Cumhuriyet düşüncesinin özünü kavrayabilmek için işte öncelikle bunu görmek gerekir.¹

Montesquieu'nün baş derdi, bireylere olabildiğince geniş bir özgürlük alanı sağlamaktır. Bunun için, temel ilkelerden değil, gerçeklerden yola çıkar. Bu yaklaşım, görgül (ampirik) ve deneyseldir. Saltık doğrular aramaz. İşlerliği olabilecek çözümleri araştırır. Siyasal erkin (iktidarın) kaynağıyla uğraşmaz. Bunu bir veri kabul eder. İnsanın doğası ile de uğraşmaz. Bunu da veri olarak alır. Montesquieu'nün deyişiyle: "Bütün insanlar birer hayvandır. Prenslar [yöneticiler] ise bağlanmamış hayvanlardır."² Toplumları hep bu bağlanmamış hayvanlar yönettiklerine göre, bütün sorun bu hayvanları dizginlemektir. Bunun da başlıca iki yolu vardır: 1) Devlet gücünü parçalara bölerek, erk sahiplerini, birbirlerinin gücüyle frenlemek; 2) Devlet gücünü kullananları kurallara bağlamak. Birinci somut çözümden, güçler ayrılığı ilkesi; ikincisinden ise, tüze (hukuk) devleti ilkesi doğmuştur. Görüldüğü gibi bu ilkeler, soyut kuramlardan değil, çok somut birtakım gözlemlerden kaynaklanır. Ancak bunlar zamanla kuramlaştırılmışlar ve bugün liberalizm dediğimiz öğretinin omurgasını oluşturmuşlardır.

Cumhuriyet kavramının kurumsal boyutuna gelince bu yaklaşımın ne gibi somut sonuçlara yol açtığını örneklendireceğim. Ancak bu aşamada da, hemen çarpıcı bir örnek vermek isterim. Bu yaklaşıma göre, tek dereceli geneloy bir zorunluk değildir. Veri koşullarda bireysel özgürlüğe en çok hizmet edecek çözümler benimsenmelidir. Büyük çoğunluğun çok bilisiz (cahil) olduğu koşullarda, sınırlı oy ve iki dereceli seçim, birey özgürlüğüne en büyük güvenceyi sağlayan çözüm olabilir.

Rousseau'nun yaklaşımı ise bunun tam tersidir. Rousseau, siyasal erki veri kabul etmez. Meşru bir tabana oturmayan erke boyun eğilmemelidir. Rousseau, temel ilkelerden yola çıkar. Düşünce yapısı görgül ve deneysel değil, tümdengelimcidir. Kuramının ana çizgisi şöyledir: İnsanlar bir zamanlar doğa durumunda yaşıyorlardı. Bu durumda, her birey sınırsız hak sahibiydi. Ancak, bu sınırsızlık, her bireyi doğa ve öteki bireyler karşısında umarsız (çaresiz) bırakıyordu. Onun için bireyler toplum halinde birleşmeye karar verdiler. Toplum işte böyle bir Toplumsal Sözleşme'nin ürünü olarak doğdu. Bu sözleşmede bütün bireyler bütün haklarını topluma aktardılar için, toplumun Genel İstenç'inde her bireyin eşit payı vardır. Böylece,

² *Cahiers*'den aktaran. LACHARRIÈRE (1945): 6

tam vazgeçme, tam özgürlüğe yol açar. Bu biçimde oluşan genel istenç, bütün bireysel hakların ortak kalıtıcısı (mirasçısı) olduğu için, egemenliğin biricik sahibidir. Siyasal erk, ancak bu egemenliğe dayanıyorsa meşrudur. Halkın egemenliğine dayanmayan hiçbir gücün yaşamaya hakkı yoktur. Bu egemenlik, insanların doğa durumundan getirdikleri sınırsız hakların bileşkesi olduğundan, sınırsızdır. Bir bileşke olduğundan da, asla bölünemez, parça parça kullanılamaz. Bu anlayış, en çarpıcı anlatımını, 24 Haziran 1793 günlü Fransız Anayasası'nın başına konan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde buluyor: (md. 25) "Egemenlik halkındır; tek ve bölünmezdir, zaman aşımı dışındadır, vazgeçilmezdir." (md. 26) "Halkın hiçbir bölümü halkın bütününün gücünü kullanamaz; ..." (md. 27) "Egemenliği ele geçirmeye kalkışacak kişi, özgür insanların eliyle anında öldürülmelidir."³

Tıpkı liberalizmin olduğu gibi, kaynağını Rousseau'da bulan demokrasinin de kurumsal sonuçları vardır. Bunlar da ileride örneklendirilecek. Ancak yukarıdaki örneği, halkın temsilinin düzenleniş biçimini anımsarsak, demokrasinin liberalizmden ne denli ayrıldığını hemen görebiliriz. Demokrasi, gerçekte, temsilden de hoşlanmaz. Ancak bu kaçınılmaz olduğuna göre, demokrasi, ilke olarak, temsilin tek dereceli ve geneloya dayalı olmasını ister.

Bu düşüngüsel altyapıyı usumuzda tutarsak, o günlerden bu günlere gelen birçok düşünce çatışmasını kolayca anlayabiliriz. Fransız Devrimi'ni yapanlar resmen Rousseau'cuydular. Ne var ki, oy hakkını bütün halka tanımak istemiyorlardı. İşte bu açmazdan kurtulmak için, ulus/halk ayrımını kuramlaştırdılar. Halk, belli bir zamanda, belli bir yerde yaşayan insanların tümü iken; ulus, geçmiş ve gelecek kuşakları da kapsayan, zaman dışı bir tinsel varlık olarak kurgulandı. Rousseau'nun egemenliği de işte bu soyut varlığa mal edildi. Böylece, geneloy zorunluğundan kurtulundu; somut seçmenlerden değil de, soyut ulustan kaynaklanan bir temsil anlayışı yerleştirilebildi. Bugün bizim anayasamız (md. 80) "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçtikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler." derken, işte bu anlayışı dile getiriyor. 1946'dan beri, Fransız anayasaları bu ikiliğe hoş bir çözüm buldular. Orada egemenlik maddesi şöyle diyor: "Ulusal egemenlik halka aittir." Görüldüğü gibi, Rousseau'cu bir ilkecilik, Montesquieu'cü bir gerçekçiliğe boyun eğebilmek için işte böyle sözcük oyunlarına başvurmak zorunda kalmıştır.

³ Maurice DUVERGER (1964), *Constitutions et Documents Politiques* (troisième édition; Paris, Presses Universitaires de France: 31)

Ne var ki, iki ana direği arasında böyle temel bir çelişki olsa da, cumhuriyet düşüncesi kendini yadsımadan bu iki direktten birinden vazgeçemez. En kapsamlı kavram cumhuriyet olduğu için, bu iki akımdan birine kendilerini daha yakın duyumsayanlar, akımın adını açıkça koyacaklarına, kendilerine doğrudan doğruya cumhuriyetçi demeyi yeğliyorlar. Bu bir kötü niyet olarak görülmemeli. Bu tür düşüngüsel yanılsamalar hep olmuştur; toplumsal gerçeklik tam bir saydamlıkla herkesçe algılanıncaya dek de hep olacaktır.

Örneğin ABD anayasa düzeninin kurucu ataları kendilerine liberal diyeceklerine cumhuriyetçi diyorlardı. Denetimsiz çoğunlukların, borçları silecek, kimi görevlileri yargıya gitmeden cezalandıracak yasalar çıkarmalarını engellemek için, her türlü önlemi almışlardı. Dikkat edilirse, ABD Anayasası'nın ilk halinde, doğrudan doğruya halk tarafından seçilen bir tek devlet örgeni (organı) vardı: Temsilciler Meclisi. Bunun dışında kalan bütün örgenler, Senato, Başkanlık, Yüce Mahkeme hep dolaylı seçimlerle oluşturulur. Bunlar da katı kurallı bir fren ve denge dizgesiyle (güçler ayrılığıyla) ve anayasanın üstünlüğüyle (tüze devletiyle) sıkı sıkıya dizginlenmiştir. Ana düşünce açıkça Montesquieu'cüdür. Ancak kendine liberal diyeceğine cumhuriyetçi demiştir.

Türkiye'de son yıllarda görülen 'cumhuriyet mi, demokrasi mi' tartışması, aynı deyimleme (formülasyon) kargaşasını ortaya koymakta. İleri sürülen görüşlere bakılırsa, kendilerine cumhuriyetçi diyenler, gerçekte geleneksel demokrasiyi savunmaktadırlar. Kendilerine demokrat diyenler ise, gerçekte liberaldirler. Ancak cumhuriyet terimi öylesine çekicidir ki, kimse bundan vazgeçmek istemez. Bu nedenle, kendilerine demokrat diyen liberaller bile, sırasayılı (numaralı) da olsa, yine de cumhuriyeti sahiplenmekte, ikinci cumhuriyeti savunduklarını ileri sürmektedirler.

Dediğim gibi, çelişkili de olsa, cumhuriyet düşüncesini oluşturan bu iki akımın birbirinden koparılması olanaksızdır. Bunun nedeni çok açıktır. Tarihsel deneyler, her iki akımın da uca götürüldüğünde, diyalektik düşüncenin gözlemlerini tümüyle doğrularcasına, kendilerini yansıdıklarını, terse dönüştüklerini göstermektedir. Liberalizm, devleti dizginleme kaygısını bir sınırdan öteye götürdüğünde, bireysel özgürlüğün de son bulduğunu görmüştür. Çünkü, devlet bir baskı aracı olmakla birlikte, toplumda görece zayıf olanların dayanabilecekleri tek gerçek güçtür. Bu güç etkisizleşince, zayıf bireyler çoğunluğu, güçlü bireylerin sınır tanımaz baskısına terkedilmiş olur. Böylece, sınırsız liberalizm, çoğunluğa özgürlük tanımayan bir oligar-

şeye dönüşür. Aynı türden bir tehlike, demokrasinin de kapısındadır. Demokrasinin temsilden hoşlanmadığını belirtmiştim. Ancak temsil kaçınılmaz olduğuna göre, demokrasi kuramına bakılırsa bu temsilci, sınır tanımaz olarak tanımlanan bir ulusal egemenliğin kullanıcısı olacak demektir. Bunun da tehlikeli sonuçları çok görülmüştür. Meclislerde çoğunluğu elde etmiş partilerin buyurganlığı, kendilerinin ulusal istenci temsil ettikleri gerekçesiyle savunulabilmiştir (Demokrat Parti örneği). Kaldı ki, ulusal egemenlik bir mecliste temsil edilebiliyorsa, tek bir kişi tarafından da temsiline kuramsal bir engel yoktur. O zaman da, halkın kendi oyuyla, ulusal egemenliğin toptan elden geçirilmesi her zaman olanaklıdır (Hitler örneği).

Görüldüğü gibi, cumhuriyet düşüncesini oluşturan iki ana eksenin hiçbirini başıboş bırakmaya gelmez. Bu nedenledir ki, gerçekte cumhuriyet, kendi kökeninden gelen bu çelişkiyi uyumlaştırdığı ölçüde öz anlamını bulur. Temeldeki bu ikilemin kuramsal çözüm yolu, bu iki akımın her zaman birbirinin aracı olduğunu görmektir. Gerçekten de siyaset bilimi, liberalizm amaç olduğunda, demokrasinin bunun kaçınılmaz aracı olduğunu; buna karşılık, demokrasi amaç olduğunda, liberalizmin bunun kaçınılmaz aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu bölümün sonucunda şöyle denebilir: Düşünce olarak cumhuriyet tam olarak kavranmak isteniyorsa, bunun kökenden çelişkili iki ana akımın, liberalizm ile demokrasinin bir bileşkesi olduğu, dolayısıyla, şu ya da bu yöne kayıp özünü yitirebileceği, bu düşüngenün (ideolojinin) tam hakkı verilerek isteniyorsa, tek doğru çözümün, liberalizm ile demokrasinin uyumlu bir biresimini gerçekleştirmek olduğu, hiçbir zaman unutulmamalıdır.

II. Kurum Olarak Cumhuriyet

Düşünce olarak cumhuriyetteki yapısal çelişki, kurum olarak cumhuriyetin geçirdiği evrimde açıkça gözlenebilir. Cumhuriyet düşüncesinin devlet yaşamına damgasını vurduğu üç ülkede, ABD’de, Fransa’da ve Türkiye’de, cumhuriyet kurumlarında, bu çelişkiyi uyuma çevirme yönünde bir evrim yaşandığını görüyoruz. Ancak başlangıç noktaları değişik olduğu için, ortak sonuca, ters yönde evrimleşmelerle ulaşılmıştır. ABD, işe liberalizmle başladığından, cumhuriyeti olgunlaştırmak için demokrasi yönünde ilerlemiş; buna karşılık, demokrasi ile işe başlayan Fransa ile Türkiye’de, esas evrim liberalleşme yönünde olmuştur.

ABD’nin evriminde ilk büyük adım, demokrasinin gereği olarak yurttaş kavramının yaşama geçirilmesidir. Bunun için 1861-65 arasında büyük bir

içsavaş yaşanması gerekmiştir. Ancak ondan sonra, kölelik kaldırılabilmiş ve aşama aşama genelaya gidilebilmiştir. Her önemli ilerleme, hep bir anayasa değişikliğinde yansımıştır. 1865'te kölelik yasaklanmıştır (13. Amendment⁴); 1870'te karaderililere oy hakkı tanınmıştır (15. Amendment); 1920'de kadınlara oy hakkı tanınmıştır (19. Amendment); 1964'te seçim vergisi yasaklanmıştır (24. Amendment); 1971'de on sekiz yaşını dolduranlara oy hakkı tanınmıştır (26. Amendment). Yine demokrasinin gereğini gerçekleştirmek için, dolaylı seçimin alanı gitgide daraltılmıştır. 1913'te senatörlerin tek dereceli seçimle seçilmesi kabul edilmiştir (17. Amendment). Başkanlık için iki dereceli seçim bugüne dek korunmakla birlikte, ikinci seçmenlerin seçildiklerinde kime oy vereceklerini önceden açıklamaları sonucunda, başkanlık seçimi de geniş ölçüde tek dereceli bir seçime dönüşmüştür.⁵ Demokratikleşme yönünde çok önemli bir başka adım, yarı-doğrudan demokrasi yöntemlerinin yaygınlaşmasıdır. 1898'de Güney Dakota'da başlayan bu süreç, bugün artık hemen hemen bütün Amerikan eyaletlerinde, halkoylaması, halk girişimi, halk vetosu, geri çağırma gibi yöntemlerle yaşama geçmiş durumdadır.

Cumhuriyet kurumlarını olgunlaştırma yolunda Fransa, hem ulus/halk ayrımını ortadan kaldıran, hem de daha önemlisi, liberalizmin gereklerini gerçekleştiren bir süreç yaşamıştır. 1848'de, erkek nüfus için genelay kabul edilmiştir. 1851 darbesine giden yolda bundan vazgeçilmiş olsa da, imparatorluk yıkıldıktan sonra bu kural artık kalıcılaştırmıştır. 1944'te kadınlara da oy hakkının tanınmasıyla, ulus/halk ikileminden geniş ölçüde kurtulunmuştur. 1875'ten başlayarak ise, liberalleşme yönünde çok önemli adımlar atılmıştır. Yasama/Yürütme/Yargı arasında güçler ayrılığı kurumlaştırılmış, yasama buyurganlığını önlemek için çift meclis çözümü kalıcılaştırılmış, yönetsel (idari) yargı üstün kılınmış, temel bireysel özgürlükler sağlam güvenceli yasal düzenlemelere bağlanmıştır. Liberalleşme süreci, son yıllarda daha da büyük bir ivme kazanmıştır. Fransa, en yerleşik geleneklerini bir yana atarak, yasaların yargısal öndenetimini, gitgide yaygınlık kazanan halkoylaması yöntemini ve kapsamlı bir özeksizleştirmeyi yaşama geçirmiştir.

Türkiye'de de, buna benzer süreçler yaşanmıştır. Ancak bunlara geçme-

⁴ Amendment, değişiklik demektir. Ancak ABD'de değişiklikler anayasaya ek biçiminde gerçekleştirildiğinden, kimi yazarlar bunlara Ek demeyi yeğlemektedir. Özgün dildeki Amendment sözcüğünü olduğu gibi almamanın gerekçesi, bunun hem bir değişiklik, hem de bir ek olduğunu yansıtabilme kaygısıdır.

⁵ Yine de biçimde iki dereceliliğin korunması, zaman zaman demokrasiye aykırı sonuçlara yol açabilmektedir. ABD tarihinde üç kez, halkın çoğunluğunun değil azınlığının oyunu alan aday başkan olmuştur: 1876'da Hayes, 1888'de Cleveland, en son da, 2000'de Bush.

den önce, kurum olarak cumhuriyet benimsenirken, bunun bir devlet biçimi mi, yoksa bir hükümet biçimi mi olduğu yolunda bir duraksama yaşandığını anımsatmak isterim. Bu da gerçekten anlaşılır bir şeydir. Çünkü cumhuriyet, cumhuriyetçi bir hükümet biçimi gerektiren bir devlet biçimidir. 1924 Anayasası mecliste görüşülürken, ilk maddeye ilişkin olarak ilginç bir tartışma var. Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey, birinci madde için şu düzenlemeyi öneriyor: "Türkiye Devletinin hükümet şekli cumhuriyettir." Komisyon adına konuşan Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey, önergeye karşı çıkıyor. Gerekçesi şöyle: "Devlet, milletin ifade-i hukukiyesidir [tüzel dışavurumudur]. ... Hükümet, devletin vezaif-i icraiyesini [yürütme görevlerini] gören heyettir. Binaenaleyh, devlet âmdır [geneldir], hükümet hastır [özgüldür]. Cumhuriyet olan yalnız hükümet değildir. Hepsisi cumhuriyettir."⁶

Bu anımsatmayı yaptıktan sonra, Türkiye'nin cumhuriyeti olgunlaştırmak için izlediği süreçlere geçebilirim. Demokrasiyi genişletme yolunda, 1934'te kadınlara, çok geç de olsa, 1995'te on sekiz yaşını dolduranlara oy hakkı tanınmıştır. Tek dereceli seçimin kabulü ise çok daha sancılı olmuştur. Çok güçlü istemlere karşın, başlangıçta cumhuriyet yöneticileri, buna kesinlikle yanaşmamışlardır. 28 Mayıs 1924 günü, İzmir'de Saday-ı Hak gazetesinde yayınlanan ve Mahmut Esat'ın (Bozkurt) kaleminden çıkan şu sözler, tek dereceliliğin nasıl bir demokrasi hakkı olarak algılandığının çarpıcı bir örneğidir: "Hakikat-i halde millet idaresinin tecellisinde, bugünün dünden ayrılığı yoktur. Olamaz da. Çünkü bugünün intihabat [seçim] mekanizması dünün aynıdır. § İntihabatı bir dereceli kabul etmek, son inkılabımızın şiar-ı muktazasıdır [ayırddedici gereğidir]... Muazzam ihtilali yapan halk için bu bir ganimet hakkıdır. § Halk ancak bu suretledir ki kendi için çalışmış olduğuna, bir zümre menfaatine kan dökmediğine kani olabilir. İnkılabı gösterilebilecek en kuvvetli teminat budur. Aksi halde, sabıka nazaran [eskiye göre] esaret biraz değişmiş olmakla beraber hakkında tebeddül etmiş [değişmiş] bir şey yoktur denilebilir."⁷ Ne var ki, CHP'nin 1935 kurtayında kabul edilen yeni programda, daha önceki programda yer alan "Bir dereceli intihabatı tatbik etmek yüksek emellerimizdendir." biçimindeki tümce dahi çıkarılmış, bunun yerine, iki dereceli seçimin "demokrasinin ha-

⁶ Şeref GÖZÜBÜYÜK, Zekâi SEZGİN (t.y.), 1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari ilimler Enstitüsü ile New York University-Graduate School of Public Administration and Social Service müşterek yayını, 9: 96) Bugünkü harflerle yazımda, yazarlara tam bağlı kalmak yerine, gerekli gördüğüm düzeltmeleri yaptım.

⁷ Tarih ve Toplum (Mart 1992).

kiki icabı" olduğu belirtilmiştir. Tek dereceliliğin hiç değilse bir erek olarak korunmasını, iki dereceliliğin, demokrasinin değil de Türkiye'nin o günkü koşullarının gereği olduğunun belirtilmesini isteyen değişiklik önermeleri reddedilmiştir.⁸ Bilindiği gibi, tek dereceli seçim 1946'da kabul edilmiş, seçimin güvenceli hale gelmesi ise ancak 1950'de gerçekleşebilmiştir.

Ne var ki, cumhuriyet kurumları açısından, tıpkı Fransa gibi, Türkiye için esas önemli süreç, liberalleşme yönünde yaşanandır. Türkiye işe, tam bir Rousseau'cu yaklaşımla, katıksız bir tevhid-i kuva (güçler birliği) anlayışıyla başlamıştır. 1936'da parti ile devletin resmen birleşmesiyle bu süreç en üst noktasına varmıştır. Neredeyse, ulusal egemenliğin tek bir kişiye bırakıldığı bir ortama girilmiştir. CHP'nin 1935 kurultayı kapanırken oybirliğiyle kabul edilen şu önerge, şeflik anlayışına güzel bir örnek: "Büyük Kurultay toplantısını bitirirken, Ulusumuzun Büyük Önderi, Partimizin Daimi ve Genel Başkanı Kamâl Atatürke, derin ve sarsılmaz sevgi ve saygılarımızı ve Kamâlizm prensiplerine içten ve özden bağlılığımızın Başkanlık tarafından sunulmasını dileriz."⁹ O günlerde Yüksek Polis Enstitüsü'nde Teşkilat-ı Esasiye Hukuku dersleri veren Vasfi Raşid Sevig'ten alınan şu satırlar, aynı anlayışın bu kez parti dışında nasıl yankılandığının bir örneği: "Şef halk fikrini telâkki ve tefsir eylemekte en kabiliyetli kimsedir. Bu kabiliyet ise tefviz edilemez [görev olarak verilemez]; tanılır ve kabul edilir. Şeflik bir şahsa fikrî ve ahlâkî ehliyeti dolayısıyla ait bir sıfat ve salâhiyettir. Bu sıfatı haiz olan kimse kendiliğinden salâhiyeti de haiz olur. Ş Atatürk'ün kudreti muhtar idi. Yani başka hiçbir kuvvete muti [baş eğmiş] ve tâbi değildi. ... Şef, şeflik kudretini kullanırken herhangi bir makamın ne inisiyatifine, ne tasvibine, ne kontrolüne, ne de rekabetine tâbi kalamaz. Şef kendi şahsî kudretini tahdit edecek veya o kudretle rekabete girecek uzuvların ya ortadan kalkmasını ya da kendi nüfuzuna baş kesmesini ister: ..."¹⁰

Türkiye bu anlayıştan 1946'da kurtulmuştur. Esas liberalleşme ise 1961 Anayasası ile gerçekleştirilmiştir. Bu anayasanın getirdiği: egemenliği kullanmanın yeni yöntemi; güçler ayrılığı; insan haklarına dayanmanın ve tüze (hukuk) devletinin, cumhuriyetin özellikleri olarak belirtilmesi; temel hak ve özgürlüklerin ayrıntılı olarak düzenlenip sağlam güvencelere bağlanması; kişi güvenliğinin ve düşünce özgürlüğünün özellikle korunması; siyasal partilerin anayasal güvenceye alınması; cumhurbaşkanlığının meclis ço-

⁸ C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935) (Ankara, Ulus Basımevi: 58)

⁹ Aynı tutulga: 227. (Yazıma dokunmadım).

¹⁰ Vasfi Raşid SEVİĞ (1938), *Teşkilâtı Esasiye Hukuku* (Cild I; Ankara, Ulus Basımevi: 214, 216)

ğunluğuyla bağının koparılması; yönetimin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolunun açılması; üniversitelere ve TRT'ye özerklik verilmesi; yargıç güvencesi sağlanarak yargının gerçekten bağımsız kılınması; Anayasa Mahkemesi'nin kurulması; gibi yenilikler, Türkiye Cumhuriyeti'nin çehresini tümüyle değiştirmiştir.¹¹ Kısacası, 1961 Anayasası, hem demokrasinin hem de liberalizmin gereklerini hükme bağlayarak, cumhuriyetin kurumlaşmasında Türkiye'yi esas olarak olgunluğa getirmiştir.

III. Sınıfsal-Toplumsal Savaşlar ve Cumhuriyet

Cumhuriyet kavramının düşünsel ve kurumsal boyutlarından sonra, toplumsal çekişmelerle ilgili yönlerine de değinmek gerekir. Bütün üstyapı düşüncü (ideoloji) ve kurumları gibi cumhuriyet de, toplumda süregelen sınıf savaşımını, çeşitli katmanlar ve güçler arasındaki kapışmayı, hem çerçeveler, hem de yansıtır.

Şimdiye dek okuduğum en güzel siyaset bilimi yapıtlarından biri olan *Louis Bonaparte'nin 18 Brumaire*'i adlı yapıtında, Marx'ın cumhuriyete ilişkin çok ilginç gözlemleri var. Louis-Philippe zamanında (1830-48 arası), diyor Marx, burjuvazinin bir bölümü kral adına hüküm sürerken, 1848 Devrimi'yle birlikte, burjuvazinin tümü halk adına hüküm sürmeye başladı.¹² Egemen sınıfların halk adına devleti yönetmelerine ilişkin bu saptama, kanımca, genelgeçer bir doğrunun dile getirilişidir. Çağdaş cumhuriyetler, genel olarak, sermaye egemenliğinin temel çerçevesini oluştururlar. Tıpkı çağcıl (modern) meşruti monarşiler gibi, bunlar da yönetim yetkisini halktan aldıklarını ileri sürerken, gerçekte egemen sınıfların çıkarlarına bekçilik ederler. Ne var ki devlet, yalnızca egemen sınıfların değil, bir ölçüde de olsa, sömürülenlerin çıkarlarını da yansıtır. Dolayısıyla, belli bir tarihte, belli bir ülkedeki cumhuriyet, ilgili toplumun çeşitli sınıfları, katmanları, çekişen türlü güçleri arasındaki eşitsiz dengenin aynasıdır.

Türlü çıkarları yansıtabilmesi nedeniyle cumhuriyetçilik, değişik sınıfların, katmanların, türlü toplumsal güç odaklarının birbiriyle çelişen siyasal çıkarlarına kılıflık edebilir. Yine *18 Brumaire*'de, Marx buna ilişkin ilginç

¹¹ 1961 Anayasası, liberalleşme yönünde kantarın topuzunu kaçıracak, TBMM'yi çift meclise bölecek denli ileri gitmiştir. Neyse ki 1982'de bu yanlıştan dönülmüştür. Buna karşılık, 1961 Anayasası, kendi ana doğrultusu olan liberalleşmenin tam tersine giderek, anayasal düzen içinde askeri öğeye ayrı bir ağırlık taşıyan süreci başlatmıştır. 1971'den sonra ise, bu süreç daha da güçlenmiştir.

¹² MARX-ENGELS (1970), *Selected Works in One Volume* (second printing; London, Lawrence and Wishart: 102)

bir gözlemede bulunuyor. Toplumcul (Sosyal) Cumhuriyet, proletaryanın düşüydü; Demokratik Cumhuriyet, küçük burjuvazinin isteğiydi; Parlamenter Cumhuriyet ise, burjuvazinin çeşitli katmanlarının üzerinde birleştikleri çözümdü; diyor Marx.¹³

Çesitli çıkarların, cumhuriyeti şu ya da bu yöne çekiştirmesi, evrensel bir olgu. Bugün Türkiye’de aynı türden bir çekişme yaşıyoruz. İşçi sınıfı, toplumcul bir cumhuriyet istiyor. Yerleşik güçler, kendi kalelerini korumak için yine cumhuriyeti kullanıyorlar. Kendi alanımdan bir örnek vermek gerekirse, bu tutumun ilginç bir örneği, Anayasa Mahkemesi’nin, cumhuriyet kavramını gerekçe göstererek, mülkiyet hakkının güvencesini azaltan bir anayasa hükmünü iptal edebilmiş olmasıdır. Bilindiği gibi, yüce mahkeme, 1976’da verdiği bir kararla,¹⁴ kamulaştırmalarda vergi bildirimindeki değeri esas alan bir düzenlemeyi, cumhuriyet esasına aykırı bularak iptal etmiştir.

Ancak bugünkü tartışmaları esas ilginç kılan şey, toplumsal sınıflardan birinin gitgide devlet (dolayısıyla da, Türkiye örneğinde, cumhuriyet) çerçevesinin dışına kaymasıdır. Bu da, 1970’lerin sonunda başlayarak bütün dünyayı saran küreselleşme akımının sonucudur. Kapitalist üretim biçiminin ulaştığı bu yeni aşama, özellikle devlet, dolayısıyla da cumhuriyet, egemenlik vb. kavramlarda, çok köklü dönüşümlere yol açmakta. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, bugün İngiltere’de yaşanan dönüşümler. 1997’de hükümete gelen İşçi Partisi, çok dizgeli bir biçimde, küreselleşmeye uyum sağlayacak bir devlet düzeni yerleştirmek için aralıksız uğraşiyor. Bu yeni düzenin altında yatan egemenlik anlayışı çok ilginç. Partisinin 1999 yılı kongresinde Tony Blair şöyle diyor: "Halka değil her kişiye egemenlik, ki herkes kendi içindekilerini azami ölçüde gerçekleştirebilsin."¹⁵ Bu yaklaşımın, ulus devleti gitgide güdükleştirerek ulusal pazarları arsulusal sermayenin sınırsız sömürüsüne açmanın düşüngüsel (ideolojik) kılıfı olduğu açık. Gerçi kim bilir? Belki bir gün bu kılıf, üretim araçlarını kamunun eline vermiş, bireysel gelişmeyi gerçekten erek edinmiş yepyeni bir dünya cumhuriyetinin egemenlik anlayışını da yansıtabilir. Ancak, günümüz koşullarındaki katı gerçek, gemi azıya almış bir küreselleşme sürecidir. Açıktır ki, emperyalizmin aldığı bu yeni biçim, bizim cumhuriyetimizin de temelini oymakta. Günümüz Türkiye’sinde, AB’ye katılma, IMF’nin, Dünya Banka-

¹³ a.k.: 166

¹⁴ E.1976/38, K.1976/46, G.12.10.1976. RG. 15825, 20.1.1977

¹⁵ Tümcede kullanılan sözcük egemenlik değil, güç. Ancak bana egemenlik burada güdülen amaca daha uygun bir karşılık gibi geldi. Tümcenin İngilizcesi şöyle: "Not power to the people but power to each person to make the most of what is within them." <www.newsunlimited.co.uk/lab99>

sı'nın istemlerini yerine getirme uğruna, herşeyi seve seve gözden çıkarmaya hazır katmanlar bulunduğu herkesçe biliniyor.

Cumhuriyetin karşısına dikilen bu yeni tehdit, öteden beri varlığını dururan tehditlere ekleniyor. Dolayısıyla da, onların yarattığı tehlikeyi artırıyor. Cumhuriyetin başından beri hep var olan bir tehdit, dincilik. Bu alanda son yıllarda karşımıza çıkan ilginç bir gelişme, dincilerin liberallerden destek bulması. Oysa, cumhuriyetçiliğin iki kurucu ögesinden biri olan liberalizmin, dincilikle bağdaşması olanaksızdır. Bu birliktelik, Türkiye'de sık sık karşımıza çıkan kafa karışıklığının bir başka örneği. Yine oldukça eski bir tehdit, ulus kavramına dış Türkleri de katan, soydaş-yurттаş kaynaşmasını erek edinen Türkçülük. 1980'lerden başlayarak güçlenen bir başka tehdit de Kürt ulusçuluğu.

Görüldüğü gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını tehdit eden birçok oluşum var. Kimi sınıfsal kaynaklı, kimi soykümesel (etnik), kimi ekinsel (kültürel). Hepsinin de kendine göre bir düşüngüsel (ideolojik) söylemi var. Ancak Türkiye koşullarında ilginç olan, cumhuriyetin bir de kendisinden kaynaklanan bir tehditle karşı karşıya bulunması Bunun da nedeni, çeşitli tarihsel ve toplumsal etmenler sonucunda, kendini devlet gören sivil-asker bir bürokrasi ile devletle özdeşleşmiş bir aydınlar katmanının varlığı. Duruma göre, zaman zaman bu güçler, cumhuriyet adına, cumhuriyetin ana direkleri olduğunu gördüğümüz demokrasi ile liberalizmin, hem düşüngüsüne, hem de kurumlarına karşı çıkabiliyorlar.

Cumhuriyet şemsiyesi altında günümüz Türkiyesinde süregelen kavganın başlıca öğeleri işte bunlar. Yaşam varsa, çatışmaların olması da kaçınılmazdır. Biz ancak, bütün bu çekişmelerin, hem daha demokrat, hem de daha liberal bir Türkiye Cumhuriyeti'ne yol açmasını dileyebiliriz. Bu içten dilekle, hepimizin Cumhuriyet Bayramı'nı candan kutlarım.

Oturum Başkanı- Teşekkür ederim. Mahmut Esat Bozkurt'tan bahsetti Cem arkadaşımız, "Mahmut Esat Bozkurt'un tek dereceli seçimi savunduğunu" söyledi; fakat onun "Atatürk İhtilali" kitabında da şöyle bir şey söylüyor: Diyor ki "hiçbir insanın köle olmaya hakkı yoktur, hiçbir toplumun da geri gitmeye hakkı yoktur." Sandıktan şeriat isteği çıkarsa ne yapacaksınız? Bu açmaz, bu bir açmazdır. Anayasacılığın o soyut, güzel, kristal yapısı bu sorun karşısında maalesef apışıp kalıyor, böyle bir açmaz var.

Ben şimdi sözü iktisatçılarımıza veriyorum; Prof. Dr. Korkut Boratav ve Prof. Dr. Bilsay Kuruç.

Prof. Dr. Korkut BORATAV- Ben 80 yıllık Cumhuriyet tarihimizin parlak ve pek parlak olmayan bazı sayfaları üzerinde kısa bir serencam yapacağım. Cumhuriyet tarihinin bütün parıltılı ve gri tonlu dönemlerini aktarma imkânım yok; ama bizim yakın tarihimiz hep zaferlerden oluşan bir tarih de değildir. Tabii 80 yıl bir toplumun, bir ulusun tarihinde çok kısa bir dönemektir; ama onun parlak ve hatta karanlık sayfaları var. Ben böyle birkaç değinme yapıp topu arkadaşım Bilsay Kuruç'a devredeceğim.

Önce parlak sayfalardan bahsedeceğim, Cumhuriyetin özellikle ilk 10 yılının bir dizi parlak zaferlerle dolu olduğu görüşünde olanlardan biriyim. Cumhuriyet ilanının kendisi, hilafetin lağvı ve onu izleyen hukuk ve eğitim düzeninin Batılılaştırılması; yani laikleştirilmesi ile sürdürülen büyük dönüşüm söz konusudur. Burada Mülkiyeliler Birliği Başkanı kardeşimize de bir sataşma yapayım, Cumhuriyet bir proje değildir, bir devrimdir. "Proje" nitelendirmesi, bana göre bu büyük dönüşümü toplum mühendisliği çağrışımları yaparak, önemsizleştirir. Sina ve Cem kardeşlerimin daha iyi geliştirecekleri bir tema olmasına rağmen bu bağlamda bir saptama daha yapayım: Bu devrimci atılımlar, bugünlerde yahut yakın geçmişte "üstyapı devrimleri, tepeden inmece, ithal malı, Tanzimat reformculuğu" diye adlandırılmakta ve küçümsemektedir. Milli mücadelenin ve Kemalist devrimlerin Jakoben özelliğini ve "Jakobenizm tepeden inmecilikle ne kadar özdeştir?" sorusunu bir yana bırakıyorum. Şu ikilemi vurgulamakla yetineceğim: Bu eleştiri yapılarak, Cumhuriyetin büyük devrimci dönüşümünü küçümseyen düşünürlerin büyük bir bölümü şu anda Türkiye'yi, demokrasiye taşıma hedefini Avrupa Birliği'ne ihale etmektedirler. Yani Türkiye'nin demokratik dönüşümünü Avrupa Birliğine havale eden "sol" düşünürlerimizin bu tavırları ile Cumhuriyete ve Kemalist devrimlere bakışları arasındaki çelişkiye kısaca değinip geçeceğim.

Biraz mesleki sapma yapıp, iktisadi bakımdan parlak bir sayfaya daha değineyim. Cumhuriyetin ilk yılları, demin söylediğim o büyük üstyapı dönüşümlerini taşımasına rağmen, iktisadi bakımdan hızlı büyüme dönemi olmasına rağmen parlak bir sayfa değildir. Düşünün ki, Türkiye toplumu aşığı yukarı 12 yıldır kesintisiz savaşmaktaydı. Öyle bir kesintisiz savaş ve yıkım döneminin sonrasında, eğer Anadolu toprakları, altyapı ve sermaye stoğu doğrudan doğruya savaşın fiziki tahribatını yaşamamışsa, elbette hızlı

bir büyüme aşaması yaşayacaktı. Dolayısıyla 1930'lı yıllara gelinceye kadar gerçekleşen, ekonomik başarımlarda Cumhuriyet yöneticilerinin büyük bir marifeti yok. Büyük marifet, büyük dünya buhranına karşı Cumhuriyeti yönetenlerin gösterdiği algılama ve uyum çabasında kendini gösteriyor. Bunun hikâyesini ayrıntıyla anlatacak değilim, öğrenci kardeşlerim çeşitli derslerinde ve ek okumalarında bunu izliyorlar; ama hemen şunu söyleyeyim: Büyük dünya buhranı 1930 başında Türkiye'ye çarptığı zaman çok kolay seçilecek iki yol vardı. Birincisi, o sırada dünya iktisadına ve iktisadi ideolojisine hâkim olan felsefe, iktisadi bakımdan "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" felsefesinin telkinleri doğrultusunda davranmak olurdu. Türkiye Cumhuriyeti'nin de ilk yıllarını etkilemiş bir iktisat felsefesi idi bu. Dolayısıyla en doğal yol, işlerin düzeleceğini umarak hiçbir şey yapmaktı. Türkiye'ye yakın coğrafyalarda hiçbir şey yapmama seçeneğininin sonuçlarını biliyoruz: Bu yöneliş, İtalya'ya ve Almanya'ya, yani Batı Avrupa'nın Türkiye'ye nispeten daha gelişmiş, daha sanayileşmiş ülkelerine faşizmi getirdi. Doğu Avrupa'ya da faşizmin az gelişmiş türlerini getirdi. Dünya ekonomisinin çevresinde, yani Asya'da, Hindistan'da, bu tür bir uyum yapmayan Latin Amerika'da ise durgunluk ve yoksullaşma getirdi. 7 yıllık geçmiş olan Cumhuriyet buhran koşulları karşısında pasif bir teslimiyet izleseydi, siyasi rejim nereye dönuşürdü? Bunu tahmin etmek zor; ama herhalde Cumhuriyetin o ilk yıllarındaki devrimci kazanımları sürdürmek çok güç olacaktı. Ve rejimin geleceği tehlikede idi.

İkinci seçenek şuydu: Büyük buhranın Türkiye'ye ilk etkisi tarımın üzerinde oldu. Tarımsal fiyatlarda çok büyük bir çöküntü meydana geldi ve Türkiye toplumunun en kalabalık emekçi nüfusunu oluşturan köylü, çiftçi katmanlar çok ağır ekonomik sorunlarla karşılaştılar. Pasif kalmayı reddeden; ancak en kolay aktif tepkiyi oluşturabilecek bir yöneliş, palyatif diyebileceğimiz yeniden paylaşımçı tedbirlerden oluşabilirdi. Bu, görelî tarımsal fiyatlardaki çöküntüyü önlemeye çalışmak, dest ekleme fiyatlı alım mekanizmalarını şu veya bu şekilde oluşturmak, buna karşılık yüksek tarımsal fiyatları kentli nüfusa yansıtmak anlamına gelebilirdi. Bu tabii köylü ve kentli emekçi nüfuslar arasında bir bölüşüm gerginliği yaratmanın ötesinde durgunluğun bir başka reçetesi olacaktı. Yani birinci çözümün bölüşüm yansımalarını biraz düzeltecek, ama ekonomiyi yine durgunluğa sürükleyecekti. O bölüşüm gerginliklerinin siyasete nasıl yansıtacağını öngörmek zor, ama ekonominin geleceğinin karanlık olacağı açık ve seçik olarak şu anda tahmin edilebilir.

Cumhuriyetin yöneticileri ise, sınıma ve yanılma yöntemiyle, fakat bir

yandan da tartışarak çok uygun bir stratejik tercihe ulaştılar: Önce korumacılık seçeneğini uyguladılar. Tek başına korumacılığın sorunları çözmeyeceğini yine sınama yanılmayla algıladıktan sonra devletçilik adımını attılar. Bu böylece büyük buhranın yarattığı bölüşüm şokunu, devlete bir iktisadi artık olarak intikal ettirip sanayileşme fonuna dönüştürme operasyonu olarak görülebilir. Bu stratejik tercihin arkasında tamamen tesadüfi, ampirisist; yani sadece gününü idare etmeye çalışan bir anlayışın ötesinde ciddi bir kavrayış olduğunu da Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının Giriş Bölümünden alıntıladığım ve Türkçeleştirdiğim birkaç cümleyle sizlere aktarmak istiyorum.

Bu metinde, 1930'lu yılların koşulları üzerinde üç vurgulama var. Birincisi ile başlayalım: *"Batı, kültürü, tekniği ve sanayii ile Doğu sahillerini kucaklıyordu. Sanayileşmemiş uluslara işlenmiş ürünler gönderiyor, bunların tufanı altında kalan dünya pazarlarında üretim araçları çöküntüye uğruyor ve daha dün bağımsız birimler halindeki topluluklar büyük sanayinin hegemonyası altına girerek, hukuken bağımsız; fakat iktisaden bağımlı birer varlık haline düşüyordu. Batının sanayici ülkeleriyle tarımcı ve hammaddeci ülkeler arasındaki bu bağımlılık, sanayici ülkeleri ihya edici, hammadde ülkelerini ise çökertici durumlar yarattı."* İktisat ve tarihle ilgili gençlerin algılaması gerekir. 1933'te yazılmış olan bu pasaj 30-35 yıl sonra Batı sosyal bilimlerine bağımlılık ekolü olarak katkı yapan bir dizi sosyal bilimcinin katkılarının özünü içeriyor; yani uluslararası işbölümünün sömürge düzenleri son bulduktan sonra dahi, süregelen bağımlılık yaratıcı özelliklerini teşhir ediyor. Yani dünya kapitalist sistemi üzerinde yapılan bu teşhis, akademik sosyal bilimlerde Marksistler hariç tutulursa, ancak 30 yıl sonra yapılıyor.

İkinci vurgulama Türkiye'nin bu çerçeve içindeki konumu ile ilgili: *"Türkiye'nin dış ticaretteki konumu, Batı sanayi ürünlerine bir pazar ve o sanayiye hammadde yetiştiren bir tarım ülkesi olmasıdır."* Cümlesi ile Türkiye'nin de bu büyük kutuplaşmadaki yeri, hiçbir yanılsama olmadan teşhis ediliyor.

Üçüncü vurgulama izlenmesi gereken strateji ile ilgili: *"Büyük sanayici ülkeler aralarındaki bütün siyasi ve iktisadi anlaşmazlıklara rağmen, tarımcı ülkeleri her zaman için hammadde üreticisi konumunda bırakmak ve piyasalarına egemen olmak davasında birleşmiş durumdadırlar. Bu itibarla tarımcı ülkelerin bu silkinme hareketlerine er geç set çekmek hususunda siyasi nüfuzlarını kullanmakta birleşeceklerdir. Özellikle bu gerçek, muhtaç olduğumuz sanayiye zaman kaybetmeden kurmak için en önemli etkenimizdir."* Stratejik tercih bir aciliyet ger eksinimi üzerine kurulu, yani derhal yapılma-

sı gereken bir atılımın vurgulanmasına dayalı. Dış dünya üzerinde de çok doğru bir teşhis var: Faşizmin ayak sesleri hissedilmektedir, Almanya'da ve Avrupa'da emperyalist ülkeler arasında çatışmalar vardır; bir hegemonya boşluğu vardır. Bu boşluk, Türkiye gibi ülkeler için geçici bir fırsat yaratmaktadır ve hızla kullanmadığımız takdirde bu fırsat kaybolabilecektir.

İşte, Türkiye'yi 1930'bu yıllardan savaşa kadar getiren bu stratejik algılamadır ve Türkiye iktisat tarihinin parlak diyebileceğimiz saygın bir sanayileşme dönemecine geçişini sağlamıştır. Temel stratejik sentezin yapıldığı 1932 sonrasında, bu dönemin ortalama büyüme hızı yüzde 8'e yakındır ve sanayinin öncülüğündedir. O yüzdendir İkinci Dünya Savaşının büyük tahribatına rağmen, savaş sonunda Türkiye ekonomisi, bu yılların kuvvetli yatırım temposu sayesinde 1945 sonrasında tekrar hızla canlanabilmiştir.

Bir diğer pırıltılı sayfayı da Cem arkadaşımın söylediği 1961 Anayasasının ve o Anayasayı izleyen yılların demokratikleşme sürecinde buluyoruz. O demokratikleşme süreci 1961 Anayasasının özelliğinden ötürü yerli malıdır. 2000 sonrasındaki A.B. gözetimi altındaki demokratikleşme sürecinden farklı olarak, Türkiye toplumunun kendi ürünüdür. 1961-1976 yılları, ayrıca, Türkiye'nin hızlı sanayileşme ve büyüme yıllarıdır; üstelik emekçi sınıfları, bölüşüm ilişkileri bakımından dışlamadan... Buna karşılık, 1930'ı izleyen 15 yılın aksine, dış ekonomik bağımlılığın arttığı bir dönemdir.

Bazı gölgeli dönemlere de değinip sözlerime son vereceğim. Bunların en az dikkat çeken bence savaş yıllarının ortasında başlayan karanlık dönüştürmelerdir. İkinci Dünya Savaşının orta noktasında Başvekil Refik Saydam ölür, yerine Şükrü Saraçoğlu getirilir. Şükrü Saraçoğlu'nun yönetimi, o dönemin illegal solcularının hızla teşhis ettiği bir Türk tipi faşizm dönemi olmuştur. Bu dönem, Nazi Almanya'sı sempatizanlarının iktidarı büyük ölçüde etki altına almalarıyla da belirlenir. Henüz Kars-Ardahan talepleri yoktur ve hatta bazı yorumcular Kars-Ardahan taleplerine yol açan bir süreç olarak, Saraçoğlu hükümetinin anti-komünist yönelişlerini gösterirler. Alman nazizmiyle ittifak arayışı vardır, özellikle Sovyetler Birliği içinde ilerlemekte olan Alman ordularıyla karanlık temaslar vardır. İç ekonomide ise Refik Saydam'ın savaş ekonomisinin o günün nesnel koşulları altında, adil bir şekilde sürdürme çabaları terkedildi. Saydam hükümeti, savaş ekonomisini, bir anlamda aynı yılların İngiltere'si gibi; yani fiyat kontrolleri, vesikalarla, karaborsacılığı ticaret serbestliğini kısıtlamayı önleme çabaları izlemiştir. Saraçoğlu hükümeti bunların yerine, savaş koşullarını piyasaya teslimiyetle ve emeğe baskı uygulayarak yönetmeye öncelik verdi.

Özünde doğru bir karar olan varlık vergisi, ırkçı ölçütlerle uygulandı. Sonuç: İdeolojide faşizme ve Almanya ittifakına yönelik bir dönüşüm, iktisat politikalarında halkı bastıran ve emekçileri ciddiyetle baskı altında tutan; vurguncuyu, ticareti ve büyük çiftçiyi ihya eden bir dönüşüm Türkiye'yi savaş sonuna getirmiştir.

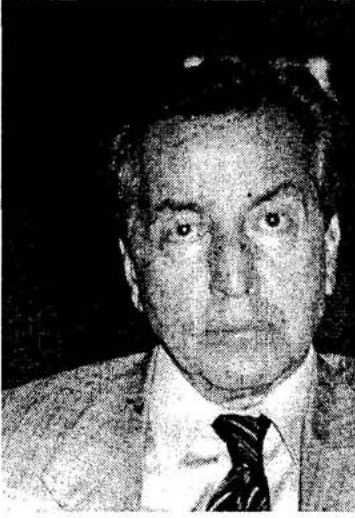
Savaş sonunda Türkiye demokrasiye, çok partili rejime geçme kararı aldı. Ancak bu kararın hayata geçirilmesi, savaş yıllarındaki biraz önce değindiğim o olumsuz dönüşümlerin de izlerini taşıyarak gerçekleşti. Kısacası, Türkiye çok partili rejime solu tasfiye ederek geçti. 1946'da Türkiye gerçekten plüralist bir demokratik bir dönüşümü yaşama olanağına sahip olduğunu kanıtladı. Sol, sosyalist programlı siyasi partiler hızla kuruldu. İktidar partisinden ve ana muhalefet partisinden yörüngesinden bağımsız, güdümlü olmayan emekçilerin kurduğu bir sendika hareketi birdenbire yeşermeye başladı. 1946 sonunda sıkıyönetim bağımsız sendikacılığın ve sosyalist siyasi partileri kapattı, esas olarak iki partiden oluşan bir parlamenter sisteme geçti. İktidar partisinden kaynaklanan bir muvazaa muhalefeti olan Demokrat Parti ile 1947 kurultayı sonunda da aşağı yukarı DP ile aynı ekonomik ve sosyal programı benimsemiş olan CHP'den oluşan bir yapı ile demokrasiye geçildi. Türkiye, sol siyasi örgütlenmeden yoksun bir çok partili rejimin anti-demokratik içeriğini 1961 Anayasasına kadar; bütün gerilim ve olumsuzluklarıyla yaşadı.

1961 Anayasasından sonraki gri ve karanlık sayfalara değinmek istemiyorum. O dönem aslında ekonomik ve siyasi olarak da Türkiye'nin bence bir başka altın çağı demeyeceğim, ama "gümüş" bir çağıdır. Türkiye'de çok partili rejimin kökenindeki o "ilk günah"ın (yani solu yasaklanmış bir demokrasi oluşturma garabetinin) zaman zaman aşılmasına yol açan gelişmeler gerçekleşmiştir. Ancak, ne zaman gerçekten plüralist, sola açık bir rejim olanakları doğar gibi olursa, bu gelişmeler baskıyla durdurulmuştur. Yani solun halkı örgütleyerek gerçek bir sosyal muhalefet oluşturma potansiyelinin doğduğu her an şu veya bu müdahaleyle bu dönüşüm önlenmiştir. Bu olumsuz tabloda da Türkiye'nin ekonomik anlamda egemen sınıfı olan burjuvazinin az gelişmiş niteliği, ideolojik ve kültürel zayıflığı, demokrasi kültüründen yoksunluğu önemli bir rol oynamıştır.

Şimdilik bu kadar.

Oturum Başkanı- Teşekkürler.

Prof. Dr. Bilsay Kuruç sözü alıyor.

Prof. Dr. Bilsay KURUÇ- 1965 seçimlerine gidilirken, İsmet Paşa bir söz söylemişti: "Ben 40 yıldır ortanın solundayım." Bu beklenmedik söz üzerine o günlerde yapılan yorum, 1960'ların başlarında kurulmuş olan ve gitgide destek kazanan Türkiye İşçi Partisinin Cumhuriyet Halk Partisi seçmeninden büyüyen bir kısmı kendine doğru çektiği, İsmet Paşanın taktik olarak kendisinin de, partisinin de solda olduğunu ifade ederek, seçmen kitlesindeki kanamayı durdurmak için bir hamle yaptığı yolundaydı.

Bu yorum herhalde o günün koşullarında geniş ölçüde doğrudur; fakat İsmet Paşanın kişiliğinden gelen bir sırrı da anlatan bir tarafı vardı. İsmet Paşa, beğenenleri ve beğenmeyenleri, sevenleri ve yerenleriyle müstesna ve ilginç bir siyaset ve devlet adamıdır. Fakat başka bir siyaset ve devlet adamında sanıyorum bulunmayan bir tuhaf özelliği var; atasözü niteliğinde, deşildiği zaman imbikten geçirilmiş, bilgece sırlar veren deyişlere sahip. Bana öyle geliyor ki "Ben 40 yıldır ortanın solundayım" sözü şu bilgiyi veriyor: özellikle ekonomik içeriği bakımından Cumhuriyet rejimi, ortanın solu ekseninde kurulmuş bir rejimdir ve meşruyetini buradan alır. Bu bir parti sloganı değil, aslında kırk yıllık bir rejim düsturudur. Nedir bu? Eğer Cumhuriyet ortanın solu ekseninde kurulmuş bir rejimse, bu ne demektir? İktisat yönünden şu demektir: Kaynakların kullanılmasında ve çoğaltılmasında, yani iktisat politikasında öncelikli tercih; toplumun temel ihtiyaçlarının gözetilmesi olmuştur. "Ortanın solu ekseninde kurulmuştur"un özü İsmet Paşaya göre bence budur. Cumhuriyet öncelikle toplumsal içerikli bir rejimdir.

"Toplumun ihtiyaçlarının öncelikle gözetilmesi ne demek?" dersek, şunu biliyoruz ki, Cumhuriyet 13 milyonluk bir köylüler ülkesinde kurulmuştur. Burada köylünün ihtiyacı topraktır, ortanın solu eksenine ilk yerleştirmemiz gereken şey bu. Köylünün ihtiyacı topraktır, yeterli topraktır, barıştır; yani yurtta sulh, cihanda sulhtur; çünkü o sayede toprağını ekebilecektir. Köylünün çiftçi olabilmesi için, toprağın yanında yeterli teknik ve ekonomik desteğe sahip olması gerekir. Demek ki köylünün çiftçi olabilmesi önemli bir misyondur; üretim yapan, gelecek güvencesi olan, gelir güvencesi olan insan olabilmektir, bu şansa sahip olabilmektir. 13 milyonluk köylüler ülkesinde birinci mesele budur. Ortanın solu ekseninin birinci payandasının bu olması lazım.

İkincisi, ülkenin bir bütün olarak ihtiyacı, altyapı donanımını kurmaktır. Burası geniş ölçüde gelişmemiş bir ülkedir (kıyıları ve küçük cepler halinde kalan bazı yerleri belki hariç.) ve kendine bir sanayileşme hareketini yaratabilmelidir, ülkenin bir bütün olarak ihtiyacı budur. Üçüncüsü, gençliğin ihtiyacı; gençliğin ihtiyacı aydınlanmadır, eğitim sayesinde aydınlanacaktır ve yüksek ehliyetle bilgi, görgü ve meslek sahibi olacaktır. Gençliğin ihtiyacı budur ve mutlaka aydınlanma bunun ilk bacağıdır. Belirttiğim üç husus birbirinden kopuk değil, birbiriyle bağlantılı bir eksen oluşturuyor. Bütün insanları, toplumdaki bütün insanları yerlerine göre, sınıflarına göre iş ve geçim sahibi yapabilmenin, özetle onurlu kılabilmenin ortak eksenidir... Eğer insan iş ve geçim sahibi değilse ve gelecek güvencesine sahip olmazsa, onurlu olamaz; insanları onurlu olamazsa, Cumhuriyet rejimi sağlam temellerle kurulamaz. Cumhuriyet rejiminin meşruiyetinin temeli budur. Bunların gerçekleşebilmesi sayesinde Cumhuriyet rejimi meşruiyetinin payandasına gerçek anlamda sahip olacaktır. Başlangıç noktası budur. "40 yıldır ortanın solundayım" sözü bize işin hangi noktadan, hangi düşüncelerle ve hangi niyetle başladığını gösteriyor.

Ancak şunu hiç gözden kaçırmayalım: Kaynakların kullanımı, yani iktisat politikası özünde sürekli bir mücadeledir; öyle niyetlenerek, sadece programa yazarak, kendiliğinden gerçekleşeceğini kolayca umduğumuz bir şey değildir. Bu çok safça bir düşünüş olur. İşin aslı sürekli bir mücadeledir ve ilerlemelerle, geri çekilmelerle, duraklamalarla, yenilgilerle, yeni atılımlarla yürüyen bir şeydir ve böyle olmuştur, böyle bir süreklilik göstermiştir. Burada yatan meşruiyetin özümsemesine gelince, mücadele kazanılabildiği ölçüde Cumhuriyet rejimi de halk nazarında meşruiyetine sahip olacaktır.

Niçin mücadele? Niçin mücadele olur? Birincisi -ilk noktadan başlayalım- köylüye toprak verme çabası 1929'dan başlamış 1945'e kadar sürmüştür ve büyük dirençle karşılaşmıştır. Büyük toprak sahipleri ve mülk sahipleri buna açıkça, ticaret ve sanayi sermayesi zımnen direnmişlerdir ve sonunda 1945'in Toprak Kanunu çıkmasına rağmen bu mücadele kaybedilmiştir.

İkinci nokta önemli altyapı donanımına sahip olmak. Bu öncelikle demiryollarıydı, 1924'te millileştirmeler ve yeni demiryolu inşaatı ile başladı ve başlangıçta direnç gördü. Terakkiperver Fırka da, Serbest Fırka da bunun çok masraflı bir şey olduğunun, demiryolu işinden vazgeçilmesi gerektiğinin siyasi sözcüleri oldular; fakat bu direnç sonra kırıldı ve Onuncu Yıl Marşına da "demir ağlarla ördük" diye geçti. 1930'dan sonra dirençsiz bir şekilde yürüdü, önemli ölçüde başarıldı ve bugün sahip olduğumuz demir-

yolları o günlerde yapılan demiryollarından sadece 1000 kilometre daha uzundur, küçük hatların eklenmesiyle.

Sanayileşme hareketi ise Korkut Boratav'ın güzel bir şekilde anlattığı üzere devletçiliğin motoru olmuştur. Devletçilik sanayileşme hareketi sayesinde kavranmıştır. Nedir devletçilik? 1930'ların sanayileşme hareketiyle anlaşılmıştır. Çünkü, Osmanlı Devleti yatırım yapmayı öğrenemedi, kendi kendine yatırım yapamadı; ama Cumhuriyet rejimi yatırımı becermek ve işletmek zorundaydı. Bu yepyeni bir simge oldu. Demek ki sırf sanayi kurma meselesinin ötesinde çok önemli bir toplumsal dönüşümün dinamiğini içinde taşıyordu. Bu nedenle yeni rejimin önemli meşruiyet simgesi oldu, yepyeni bir şey oldu, devletçiliğin özü oldu; yeni teknik, yeni işler, yeni organizasyon demek oldu. Özel sanayi ve ticaret kesimiye sanayileşme hareketinin potansiyelini; yani bunun bir toplumsal dönüşüm işi olduğunu kavrayamadı, algılayamadı, kayıtsız ve uzak kaldı ve hatta bu harekete karşı zaman zaman direndi, sonunda kendi küçük kazanç dünyasıyla yetindi. İktisat Vekili Celal Bayar 1936'da, "sanayileşmeyi hususi teşebbüslere bırakırsak "lâakal -yani en az- 200 sene beklememiz lâzımdır" demiştir, "Sanayileşmeyi özel teşebbüslere bırakırsak, en az 200 sene beklememiz gerekir".

Üçüncü nokta gençliğin ihtiyacı, aydınlanma. Tohum başlangıçta atıldı -eğitimle, Tevhidi Tedrisatla- ve tohum yeşermeye başladı. Ancak toplumdaki alışkanlıkların, hele öğrenmenin dalga dalga yaratacağı yeni ufukların yerleşik ekonomik çıkarları bozacağına inanan çeşitli çevreler, bunun etrafına bir tel örgü çekmek şeklinde direnmeye başladılar. Büyük toprak sahipleri ve mülk sahipleri buna açıkça, ticaret ve sanayi sermayesi zımnen bir blok halinde karşı çıktılar. Bu nedenle iş sınırlı kaldı, köylülüğü uyardırarak kitlesel boyuta erişemedi ve gençliğin aydınlanması -burada köylü gençliği en başta kastediyorum- ülke için bir ekonomik kaldıraç olma şansına kavuşamadı, Türkiye'ye teknik ve bilimsel bir ordu yaratma bakımından tabanı dar kaldı. Matematik profesörü olabilecek insanlar, çoban olarak kaldılar, eğitim bir büyük nüfusun potansiyelini kucaklayamadı.

Demek ki mücadele, sıkı bir mücadeleydi ve bunda ancak sınırlı başarı elde edilebildi. Buna rağmen, rejimin meşruiyetin payandası bakımından stratejik saydığı ortanın solu eksenini, yani toplumsal içeriğin Cumhuriyet rejimi için önceliği 1950'ye kadar değişmedi. Ama mücadele, görüyoruz ki kendi antitezini kendi içinde yarattı. Toprak ve mülk sahipleriyle ticaret ve sanayi sermayesi, 1930'lardan başlamak üzere hep birlikte şunu gördüler: Eğer kaynak kullanımında söz sahibi olabilirdilerse, kaynakların kullanımın-

da toplumsal içeriğin önceliğini değiştirebilirler ve değiştirebildikleri ölçüde de çok daha büyük pay sahibi olabilirler, pastanın büyük payı onların olur. Demek ki, rejimin eksenini ortanın sağına kaydırma girişimi çok erken başladı, 1950'den de 1940'dan da önce başladı ve bu belirttiğim blok, siyasette örgütlenmeyi ve köylü kitlesini sürüklemeyi başardıkları takdirde bu kazancın kendileri için sürekli olabileceğini gördüler.

Rejimin eksenini ortanın sağına kaydırma mücadelesi, iki partili sistemle -adına çok partili diyoruz, ama 1946'dan sonra fiilen iki partili,- süreklilik kazandı, bir çerçeveye kazandı ve yeni bir kavram, makbul bir ana kavram olarak buna "demokrasi mücadelesi" adı verildi. Ortanın sağı, siyasette örgütlenmesinin başlangıcından itibaren demokrasi sözünü kendine ait bir kavram olarak tekelleştirmeye yöneldi; yani kendisinin toplumsal içeriği küçülterek daha büyük pay alma mücadelesini demokrasi mücadelesi olarak sundu ve arkasından sürüklediği kitlelerle bunu böyle sundu.

Daha sonraki yıllarda, 1980'den sonra özellikle karşımıza çıkacak, ama başlangıcından itibaren "devletçilik kötüdür, devletin küçültülmesi gerekir" şeklinde bir tezin o yıllarda doğmaya başladığını da gözden kaçırmamak gerekir. 1980'den sonra ve bugünlere gelirken buna çok rastlayacağız, çok dillendirildiğini göreceğiz. Aslında ortanın sağına mücadelesinin, kaynak kullanımını sağ eksene kaydırma mücadelesinin özünde devleti küçültmek değil, devleti sağ eksen için kullanmak olduğunu da berraklaştırmak gerekir. Bu jargona göre, devletçiliğin kötü olması, toplumsal önceliklere hizmet etmesinden ötürüdür; yoksa devlet daha esaslı bir şekilde sağ eksene hizmet etmelidir, işin özü aslında bu olmuştur.

Peki sağ eksene kaydırmada öncelikler ne şekilde değişti? Birincisi, "köylüye toprak yok;" bu iş 1950'den sonra noktalandı. "Düzen değişikliği ve aydınlanma köyde yasaktır, ama köye bunun alternatifi olarak hizmet götürülebilir; yani yol, su, elektrik, telefon, yüksek taban fiyat ve kuran kursu götürülebilir". İkincisi, altyapı meselesinde, altyapı atılımında demiryolları bitmiştir; "karayolları, limanlar, barajlar, bunlar yapılmalıdır ve bir ana plan veya programdan uzak durmak koşuluyla özel ticaret ve sanayii teşvik etmeliyiz, yani bu kesimlere daha çok kaynak vermeliyiz." Gençliğin aydınlanması meselesinde, "bu sevimsiz bir şeydir, gençlik tercihen muhafazakârlığa teşvik edilmeli, bunun yolları bulunmalıdır." Demek ki bir bütün olan ortanın solu eksenini bölünmeli, eklemler birbirinden koparılmalı ve eksen yeni bir şekil almalıdır.

Ancak burada ilginç olan nokta, 1950'den itibaren özellikle Menderes döneminde belirgin olarak gördüğümüz bir şey, siyasal meşruiyetin ekonomik gelişmede aranmasıdır. Adnan Menderes, kendi siyasal meşruiyetini ekonomik gelişmeyi başarmakta aradı. Menderes'in sloganı, "görülmemiş kalkınma"dır ve daha çok kaynak kullanabilirse, daha çok nimet dağıtabilirse, sağ ekseninde yeni bir rejime doğru gidebileceği düşüncesine sahip olmuştur. Bu bakımdan, 1950'yi 1980 sonrasında ayıran şey, ulusallığın bir farklı çizgide devam etmesidir; kalıp değiştirilerek sürmesi, kaynakların değişik bir şekilde de olsa yine içeriden yönlendirilmesidir. 1980'den sonra sağ eksene kaydırma mücadelesini yürütenler ulusallığı gitgide terkedeceklerdir.

1950'den itibaren başlayan döneme özgü kaynak kullanımının sonuçları, ekonomik dalgalanmalar ve krizlerdir. Ekonominin dalgalanmaları ve krizleri temel politikaları sağ eksene kaydırma mücadelesiyle başlamıştır; çünkü iktisat politikasının Cumhuriyet ile birlikte başladığını gördüğümüz önemli bir ilkesinden artık vazgeçilmiştir. O ilke de, 1920'lerden 1950'ye kadar Savaş döneminin özel koşulları hariç, titizlikle gözetilen bir ilke: mali disiplin, yani "kendi kaynaklarımızı açık vermeden mutlaka kendi kendimize denkleştirmeyi bilmemiz, dış borca kesinlikle yönelmememizdir. Çünkü Osmanlı bundan batmıştır. 80 yıllık bir borçlanma macerası sonunda batmıştır." Bir noktadan sonra, açıkları kapatılamaz hâle getiren şey büyüyen borç stoku olmuştur. Onun için bu disiplin titizlikle, mesela İkinci Dünya Savaşı biter bitmez bıçakla kesilmiş gibi, bütçenin denkliliği ve para basılmaması yeniden gündemin esası olmuştur. İşte sağ eksene kaydırma politikalarının açmazı 1950'den sonra burada başlıyor. Yani, şu veya bu stratejiyi seçerek 'kalkıncı' olmak yeterli değildir. Hatta, bizi içinden çıkılması zor noktalara da götürebilir.

Ekseni kaydırma mücadelesini yapanlar, yani, toplumsal içerikli kaynak kullanımını sınırlayarak daha çok kaynağa sahip olma mücadelesini yapanlar, yani büyük mülk sahipleri, arazi sahipleri, ticaret ve sanayi sermayesi, mali disiplinsizliğin ve bunun sonuçlarının ne olacağını bilmiyorlar mıydı? Daha çok kaynağa sahip olma hırsı ekonomide açıkları büyütür ve krizlere yol açar. Biliyorlardı, ama umursamıyorlardı. Çünkü, bir altın kuralı gayet iyi biliyorlardı, o da şuydu: Açıkların ve krizlerin bedelini daima bir ekonomide kimler az kazanıyorsa onlar öder, yani bu bedeli bugün ve gelecekte köylüler ve emekçiler ödeyecektir. Değişmez altın kural budur, mali disiplini umursamaya gerek yoktur.

Bu tarihten (1950'lerin ortalarından) itibaren mali disiplin de artık bizim

kendi işimiz olmaktan çıktı, dış dünyanın işi olmaya başladı. Böylece, 1958'de IMF ile tanışmamızla birlikte dış dünya Türkiye'nin nasıl kaynak kullanacağını, nasıl bir mali disipline sahip olacağını, sanki bu onun göreviymiş gibi düzenlemeye başladı.

1960'larda Türkiye artık fabrika çağına giriyordu ve aynı zamanda da 20 yıllık bir planlı dönem yaşamaya başladı. 1961 Anayasası ile Cumhuriyetin meşruiyet payandası, yani kaynakların toplumsal içeriğe göre kullanılması yeniden öncelik kazandı. Demokrasinin gerçek içeriğini, toplumsal içeriğini bulma şansı da 1961 Anayasasıyla başladı. Yani, köylünün çiftçi olabilmek için toprağa ve desteğe kavuşma şansı, sanayileşme hareketini ülkeye yayma şansı, gençliğin aydınlanmayı kucaklama şansı. Demokrasinin sağlam bir toplumsal taban üzerinde yükselebmesinden, yani, gerçek demokrasi mücadelesinden söz etmek bu şansların gerçekleşmesine büyük ölçüde bağlı olmuştur, hem dünyada hem Türkiye'de... O nedenle Anayasa, 1961 Anayasası, mücadeleyi sağ eksen üzerine kurmak isteyenlerin ciddi hedefi haline geldi. Bunu kısa sürede değiştirmek, o yönden çok önemli bir hedef haline geldi. Bu mücadele 20 yıl sürdü, 60'lar ve 70'lerde, mücadele gitgide keskinleşti ve sonunda 1980 darbesi, bu mücadelede son sözü söyledi. Dedi ki, "Kaynaklar, eksenini sağa kaydırarak kullanılacaktır" 1980'in sözü budur, "Kaynaklar toplumsal içerikle değil, eksenini sağa kaydırarak kullanılacaktır." Son 20 yılın ekonomide gitgide keskinleşen ve sıklaşan krizlerinin özünde de eksenini bu sağa kaydırma, yani bu saydığım bloğun daha çok kaynak kullanma arzusunun sonuçları okunur.

Bu son dönemde, 80'den itibaren jargon da değişti, söylemler değişti; piyasalar söylemi geldi, "devlet kötüdür, küçülsün" söylemi geldi, "dünya değişti artık, siz fosil misiniz?" söylemi geldi, küreselleşme söylemi geldi, kalkınma yerine küreselleşme geldi ve ekonomide kaynak kullanımında ulusal çerçevenin sona erdirilişi geldi. Krizlerin sıklaşmasında ve keskinleşmesinde özellikle 1990'dan sonra dış dünyanın Türkiye'nin kaynaklarından gitgide daha büyük bir pay almaya başlaması, önemli etken oldu. Dış dünya, "Türkiye'ye dünyadan çok kaynak kullandıracamız" söylemi altında Türkiye'nin kaynaklarından gitgide daha büyük pay aldı. Onun için dış dünyanın Türkiye kaynaklarını yönlendirmede nüfuzu da gitgide arttı ve 1990'larda tuhaf noktalara vardı.

İsmet Paşanın "ortanın solunda" dediği Cumhuriyet rejimi ekseninin ortanın sağına kaydırılma mücadelesi 1920'lerde, 30'larda, 40'larda, hatta 1980'lere kadar bir iç mücadele niteliğinde idi ve ulusal çerçeve içinde

yönlendirilebilir bir tarafı vardı. İki partili sistem veya çok partili sistem, bunun mücadelesini yansıtıyordu. Ancak 1980'den sonra dış dünya, gitgide Türkiye üzerinde etkisi büyüyen bir güç haline geldiği için, "Türkiye için nasıl bir model lazım?" sorusu da özellikle 1990'ların seyri içinde belirttiğim blok tarafından artık dış dünyanın bize münasip göreceği bir model olarak kabul edilmeye başladı. Böyle olunca, Türkiye'nin toplumsal öncelikleri (ki buna Cumhuriyetin kuruluş eksenini diyoruz.) artık üzerinde düşünülmemeyen, tartışılmayan, ortaya konulamayan ve gitgide unutulmuş şeyler haline geldi.

Demek ki Türkiye'de örneğin Avrupa Birliği tartışmaları, bizim kendi ihtiyacımızdan doğan veyahut da Avrupa'nın batısında yer alan İngiltere gibi bir ülkenin kendi kozlarını, avantajlarını ve handikaplarını bilerek bu Avrupa Birliği meselesinde nasıl bir tutum takınacağı, nasıl bir zamanlama ile ne yapacağı, neyi istediği, neyi istemediği gibi bir çerçeve içine oturmuyor; dış dünyanın bize münasip gördüğü bir modelin içine girme, bir hazır elbisenin içine kayıtsız şartsız girme meselesi haline geliyor. Çünkü, işin özünde ekonomik olarak kaynakları, Türkiye'nin kaynaklarını kimin kullanacağı meselesi var. Tabii dış dünyanın Türkiye'ye Türkiye'nin toplumsal önceliklerine göre, ortanın solu ekseninde bir model yapmasını düşünmek, herhalde absürd, hatta komik bir şey olacaktır. Onun için görülen, gözlenen ve normal olan, dış dünyanın da Türkiye'deki eksenin gitgide sağa kayması için, bunu gitgide ve gitgide sağa kaydıracak şekilde ve yeniden sola kaymayı, yani toplumsal önceliklere kaymayı ebediyen silecek bir politikalar demetinin mimarlığını yapmasıdır. Dış dünya doğal olarak bununla ilgilidir.

Sürem geçiyor; fakat şöyle keserek bitirmek istiyorum: O halde şimdi ülkenin çeşitli lobileri, kuruluşları veya partilerince ve dış dünyanın bazı çevrelerince önümüze konulan, bizden içine girmemiz istenilen modelin ekseninde neler var? Birincisi, 1920-50 arasındaki (hatta bunu 1980'e kadar uzatabiliriz) köylünün çiftçi olma hevesi ve hedefi yarıda kalmıştır, bu iş bitmiştir. Türk tarımının bugün ve gelecekteki sahibi kimdir, bunun fotoğrafı çekilemiyor. Demek ki, bu modelde Türk çiftçisinin yeri yoktur, birincisi bu.

İkincisi, 50 yıldır köylü işçi olmak istiyor, olamıyor; çünkü Türkiye 1950'den sonra refah devleti aşamasına geçemedi, bu aşamanın sağlayacağı yüksek düzeyli bir mutabakat ile olgunlaşma şansına kavuşamadı. Türkiye "kendisinden dinamizm bekliyoruz" denilen özel yatırımcıların yatırımlarını bir türlü yapmadıkları, çok az yatırım yapıp çok çok kazanma hevesinde oldukları, bir ilginç diyardır. Onun için işsiz ve düşük ücretli işçi kitlesi bü-

yür; kayıtdışı ekonomi büyürken, bu fotoğrafın öteki yüzü olan işsizler ve düşük ücretliler büyür ve sağ eksenin, bilelim ki önemli parametresi, değişmeyen, vazgeçilmeyen parametresi Türkiye’de hep ucuz işçilik olmuştur.

Üçüncüsü, modele göre gençlik aydınlanmadan mutlaka uzak tutulmalıdır; muhafazakârlığı benimsemek koşuluyla iyi teknisyen olabilir, örneğin çok iyi bilgisayarlı olabilir, ama esasta muhafazakâr olması (hiç değilse, toplumsal duyarlılıktan uzak tutulması) gerekir. Aydınlanmacı bir davranışla yeni modeli sarsmamalıdır. Bu üçü, köylünün çiftçi olamaması, köylünün nitelikli işçi olamaması, gelecek güvencesine kavuşamaması, ucuz işçiliğe mahkûm olması ve gençliğin aydınlanmadan uzak tutulması bugünün fotoğrafını Cumhuriyet rejiminin en başta aradığı, onurlu insanlara dayalı bir rejim, yani meşruiyetini onurlu insan üzerine kurabilecek, onların önceliklerine göre kaynak kullanabilecek bir rejim olma niteliğinden gitgide uzaklaştırıyor.

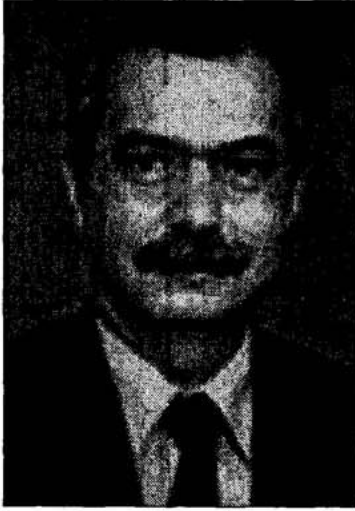
Ancak bir son nokta daha büyük önem kazanıyor: 1980’den sonra iş dünyası bir süreklilik içinde kayıtsız şartsız destek gördüğüne göre gelecek hakkında tüm beklentilerimizi orada toplamamız gerekiyor. Başka deyişle, Türkiye’de artık Cumhuriyet rejiminin kuruluş emanetlerini taşıyacak yeni misyon sahibinin işadamı olması lazım." Konuşmamı Gazeteci Tuncay Özkan’ın Akşam Gazetesi’nde "Men Dakka Dukka" başlıklı ve 23 Ekim 2003 tarihli yazısından bir alıntıyla bitireceğim. Şöyle diyor: "Türkiye’de iş dünyası, asla uzak görüşlü ve planlayıcı olamıyor. Genel hareket tarzını intikam ve rakip yok etme üzerine kuruyor. Türk işadamları pastayı büyütme, yeni iş ve etki alanları yaratmak yerine, öne çıkan rakiplerini batırmak için her şeyini ortaya koyuyorlar. Türk iş dünyası, bu kısır anlayışı nedeniyle sürekli yükselen ve yok olan işadamlarıyla doludur. Bunlar genellikle siyasilerle gelip giderler. Ortaya iş yapmayan, üretmeyen, sadece rakipleri üzerine çalışan, iş dünyasının talimatlarını yerine getiren ekonomi politikaları kalıyor; siyasetçiyi ve elinde tuttuğu kamu erkini kullanarak, yani devleti kullanarak rakip yok etme."

Dinamizm beklediğimiz ve Cumhuriyeti gelecekte 21. Yüzyıla taşıyacağını beklediğimiz iş dünyası için, çok da radikal görüşlere sahip olmayan fakat zeki bir gazetecinin gözlemleri eğer hiçbir rezervasyon konulmadan konuşmamızın çerçevesine yerleştirilirse 80. yılda Cumhuriyeti düşünür ve konuşurken Cumhuriyetin kuruluş noktasından bir hayli uzaklaştığımızı, Cumhuriyetin kuruluş ekseninden bir hayli uzaklaştığımızı galiba daha kuvvetle hissetmemiz kaçınılmaz olur. Ancak diyeceksiniz ki, "Acaba yeni-

den başlama noktası yok mu? Yani köylüyü çiftçi yapmak, Türk çiftçisinin fotoğrafını çekmek, çalışanları bugün için asgari ücretin ekonomik olarak asgari onur sağlayacak, örneğin net 500 milyon lira olduğu bir ülkede yaşatmak, verimliliği ve ücretleri birlikte yükseltmek, sanayileşme hareketine dünyanın çeşitli noktalarına uzanacak bir içerik vererek Türkiye'nin yeniden katılabilmesi için bir yeni yatırım anlayışı düzenlemek ve aydınlanmaya yeniden ama büyük ölçekli bir adım atmak?" Galiba vardır, onu da başka bir oturumda konuşuruz.

Oturum Başkanı- Teşekkür ediyorum.

Şükrü Sina Gürel arkadaşımız, yoğun siyaset programından fedakârlıklar yaparak bizi şereflendirdi; söz sizde.

Prof. Dr. Şükrü Sina GÜREL

(Dışişleri Önceki Bakanı)

Çok teşekkür ederim. Beni de bu kürsüye kabul ettiğiniz için ayrıca çok teşekkür ederim.

Tabii hem sona kaldım, hem de söyleyecek başka bir şey yok; çünkü benden önce söz alan değerli hocalarımız, hem siyasal açıdan, hem iktisadi açıdan Cumhuriyetin gelişmesini, dönüşmesini anlatırken, aslında dış politika alanında da ya da Türkiye'nin dış ilişkileri açısından da hangi temel etmenlerin hangi sonuçları verdiğini özetlemiş oldular, ama ben yine de belki bir-

iki noktada ekleme yapayım istiyorum.

1923'ten 1939'a belki Cumhuriyetin ilk dönemine bakabiliriz ve burada biraz da özellikle iktisadi alanı açıklayan Bilsay'a ve Korkut Ağabeyin söylediklerine ekleme yaparsam; gerçekten toplam çıkarların düşünülerek, toplam çıkarların düşünülmesiyle bir dış politika uygulaması gerçekleştirildiği düşünülebilir. Bununla neyi kastediyorum? Örneğin daha önce Korkut Ağabeyin anlattığı gibi, 1943 ertesinde aslında bir yandan o uluslararası alandaki kamplaşmada bir kampa yakın olmak, ama bir yandan da içeride aslında hiç de adil olmayan, bazı kesimleri kayıran bir iktisat politikasına da dönmek ve başlamak. Dolayısıyla o anlara kadar, yani İkinci Dünya Savaşı içine kadar aslında Türkiye'nin dış ilişkileri, toplam çıkarları, halkın toplam çıkarları gözetilerek yürütülen ve içeride hiçbir kesim, hiçbir sınıf, hiçbir

toplumsal katman kayrılmadan yürütülen dış ilişkiler oldu, belki bunu vurgulamak gerekir.

İkincisi, hukukun üstünlüğü ilkesine uyarak ve uluslararası alanda da uluslararası hukukun üstünlüğü ilkesi doğrultusunda bir dış politika yürütüldü. Hatta öyle ki Türkiye, Lozan'la zaten Birinci Dünya Savaşı'nın yenik devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti'ne empoze edilen Sevr Antlaşması'nı değiştirebildiği gibi, aynı zamanda bu doğrultuda Avrupa'daki tek örnek de oldu. Zaten daha sonra Avrupa'da yükselen bu hem militarist, hem faşist eğilimler, büyük ölçüde Birinci Dünya Savaşı yeniklerine empoze edilen anlaşmaları değiştirme ihtiyacının toplumda bir otoriter rejime kanalize edilmesiyle gerçekleşti. Dolayısıyla Türkiye'nin böyle bir ihtiyacı olmadı; Kurtuluş Savaşıyla birlikte ve Lozan'la birlikte kendi iradesiyle başkalarına kabul ettirebildiği bir bağımsızlık ve eşit egemen ülke olma statüsünü başkalarına kabul ettirerek yola çıktığı için, bu revizyonizm ihtiyacı Türkiye'de olmadı ve bir militarist, faşist rejim için de halkta geniş halk kitleleri üzerinde kullanılmadı, kullanılma ihtiyacı da olmadı.

Dolayısıyla mesela bakıyoruz, o dönemde Türkiye'deki -yani Türkiye'deki rejimin diyelim- milliyetçilik anlayışı, Avrupa'daki faşist rejimlerin milliyetçilik anlayışından çok farklı oldu. Bakarsak; ırkçı bir milliyetçi anlayışı, hem ırkçı, hem yayılmacı, aslında ırkçılığını yayılmacılığı için gerekçe yapan bir milliyetçilik anlayışı örneğin Almanya'da başladı, "Slavlar aşağılık ırktır, Almanlar üstün ırktır, dolayısıyla Alman ırkının bütün Doğu Avrupa'yı Urallara kadar denetleme hakkı vardır" diye bir yayılmacı ideoloji, aynı zamanda bir ırkçı temele de dayandı. Halbuki Türkiye Cumhuriyeti rejiminin milliyetçi anlayışı, böyle bir ırkçı anlayış olmadı.

Bunun yanı sıra, örneğin bakarsak o dönemde Mustafa Kemal, üniformasını bir kere çıkartıp ondan sonra bir sivil politikacı kimliğine girdikten sonra, ona adım attıktan sonra, bir kere daha üniformayı sırtına geçirmemiştir. Ancak aynı dönemde mesela asker kaçağı bir Mussolini, en büyük İtalyan üniformasıyla dolaşmıştır sürekli; Birinci Dünya Savaşı'nın evet yararlılık gösteren bir askeri, ama onbaşısı Hitler, mareşal üniformasıyla dolaşmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyeti kuranlar, burada bir militarist gösteriye de hiçbir zaman gereksinim duymamışlardır.

Üçüncü bir nokta olarak belki şunu söylemek mümkün: Gerçekçi değerlendirmeler üzerine kurulu bir dış politika yürütülmüştür, ama bu olumlu bir gerçekçiliktir. Şunun için olumlu gerçekçiliktir: Kendi gücünü de doğru

değerlendiren bir gerçekçi dış politika yürütmüştür. Yani genellikle "gerçekçi olalım" denildiğinde, "aman, gücümüz yok, başkalarından korkalım, ona göre davranalım" anlamı çıkar; böyle bir gerçekçilik değil, kendi gücünü, konumunu da doğru değerlendiren bir gerçekçilik içinde dış politika yürütülmüştür.

Tabii bu çerçevede bölgesel ilişkilerin önemi, Cumhuriyetin ilk döneminin dış politikasında her şeyin üstünde olmuştur. Hani şimdi bu bölgesel ilişkilerin önemine inanma ve dış politikanın merkezine bölgesel ilişkileri koyma, belki şimdi dünyaya yeni gözlüklerle bakanların "aman, ne kadar da ufuksuz bir bakış; sadece bölge ülkeleriyle ilişki kurulursa dış politika mı yürütülür?" diye düşünebilecekleri bir bakış, ama şimdi aynı zamanda unutmamalı ki biz, "ne güzel, Amerika Birleşik Devletleri Irak'ı işgal etti de komşumuz oldu" diyenlerin de dış politika yürüttüğü bir yerde yaşıyoruz. Dolayısıyla geçmişe baktığımızda, aslında bölgesel ilişkileri düzenlemenin belki de dünya politikasında en önemli rolü oynayan bir bölgenin ilişkilerinde önemli bir rol oynamak anlamına geldiğini de düşünmemiz gerekir.

Hâlâ Avrupa merkezli bir uluslararası sistemin varlığını sürdürdüğü, ama tabii daha sonraki uluslararası yapının unsurlarının da işte Pasifik'te yükselmeye başladığı bir dönemde dış politikayı yürüten Cumhuriyetin kadroları, o dönemde Avrupa politikasına yön veren bütün büyüklerle komşuydu aslında. Çünkü İngiltere, Irak mandası dolayısıyla yanibaşımızdaydı; Fransa, Suriye mandası dolayısıyla yanibaşımızdaydı, İtalyanlar Oniki Ada'yı ellerinde tutarak yanibaşımızdaydı ve o dönemde bölge ilişkilerini düzenlemek, aynı zamanda da uluslararası politikanın yön vericileriyle sağlıklı ilişkiler kurmaktan da geçiyordu. Ama ona rağmen Türkiye, o dönemde Balkanlar'da ve ta Afganistan'a kadar giden, çok kalıcı, sağlıklı ilişkiler ağı oluşturabildi.

İzin verirseniz, ben bir kişisel duygusallığımı da belirteyim: Örneğin evvelki yıl Afganistan'a gittiğimde, orada ayakta kalan tek kurumun, yani yalnız sağlık kurumu olarak değil, kurum olarak tek kurumun Atatürk Çocuk Hastalıkları Hastanesi olduğunu görmek, doğrusu hem duygulandırıcı, hem öğreticiydi. Çünkü orada örneğin Türkiye, yalnız kendi gelişmesiyle uğraşması gereken belki en seçkin kadrolarını Afganistan'a kadar yollayarak, ayrıca kalıcı bir etki de yaratabilmişti ve o Türkiye'nin oluşturduğu ya da oluşmasına yardım ettiği o kurumlar kaç aşamadan geçip, kaç tehlikeyi atlatıp, kaç rejimin rüzgarına dayanıp yine 2000'li yılların başlarına kadar

gelebilmşti. Dolayısıyla bu da Cumhuriyet kadrolarının uluslararası ilişkilerde çok önemli bir başarısıydı diye düşünüyorum.

Tabii 1945 ertesinde, yani İkinci Dünya Savaşı ertesinde -çok bilinen şeyleri söylemekten geri durmaya çalışarak da olsa söyleyeyim- soğuk savaş taraftarlığı, Türk dış politikasına yön verdi. Soğuk savaş taraftarlığı ne demek; bazı konularda belki de soğuk savaş çerçevesi içerisinde, etrafında kümelenen o süper gücün çıkarlarını o süper güçten daha fazla düşünerek davranmayı bile gerektirebilen bir olgu. Mesela kraldan fazla kralcı davranışlar, 1950'lerin özellikle ikinci yarısında görüldü. Örneğin 1957 Suriye bunalımında Eisenhower Doktrini'yle, yani uluslararası komünizmin doğrudan ya da dolaylı saldırısına birlikte karşı koymak konusunda anlaştığımız Amerika Birleşik Devletleri eğer Türkiye'yi yönetenlerin elini kolunu tutmasaydı, Türkiye Amerika Birleşik Devletleri'nden daha önce Ortadoğu'daki bir iç soruna hem de müdahale eden durumda olabilecekti. O kadar ileri düzeyde bir soğuk savaşçılık politikası söz konusuydu.

Tabii yine bu dönem, bölge ilişkilerinin o Cumhuriyetin ilk dönemine göre çok geriletildiği bir dönem oldu. Türkiye hem de öyle bir dönemde bölge dışı bir süper gücün ya da ikisinin, önce İngiltere'nin, ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin peşinden gitti ki, artık bölgeyle ilişkilerini, bölge devletleriyle ilişkilerini sağlıklı bir temele oturtması ondan sonra da güçleşti. Bu dönem, üstelik kolonyalizmin tasfiye edildiği bir dönemdi, sömürgeciliğin tasfiye edildiği bir dönemdi ve Türkiye ya da Türkiye'yi yönetenler bunu göz ardı ederek bölge politikaları yürütmeye kalkıştılar. Belki bundan da önemlisi, hem sömürgecilik tasfiye ediliyordu, hem de o sömürgeciliğin tasfiyesi dönemine ön gelen dönemde dünyaya bu açıdan örnek olmuş, kolonyalizmin tasfiyesinin hem ideolojik temellerini atmış, hem de uygulamasını yapmış, yani tarihteki ilk başarılı antiemperyalist mücadeleyi vermiş bir devlet olarak da, bir ulus-devlet olarak da çok yanlış bir role soyunmuş oldu.

Dolayısıyla o dönemde Türk dış politikasını uzun bir süre çok olumsuz etkileyecek temeller, sağlıksız temeller, çürük temeller atıldı. Bir soyut Batı kavramının peşinde dış politika yapılırken, aynı zamanda da Batı'nın, yani bu soyut Batı kavramının çıkarlar bütünüyle Türk dış politikasındaki hak ve çıkarlar âdeta birbirinin izdüşümü olarak algılandı, birbirinin üzerine gelen konular olarak algılandı ve Türkiye'nin kendisine özgü, ama mutlaka Batı'yla, Batı'nın çıkarlarıyla çelişmeyen, kendi çıkarları olduğu, olabileceği göz ardı edildi.

Türkiye bunu ilk defa 1974'te hem fark etti, hem de bir uygulamaya girişti. Tabii 1974'te bunu nasıl yapabildiğimiz; aslında 1961'den sonra özellikle 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü ortamda, artık Türkiye'de siyasete katkıda bulunan, sağlıklı ve toplumun çıkarlarını siyasete yansıtılabilen grupların ortaya çıkmasıyla oldu. Ama 1974'te ilk kez Türkiye, Batı'nın bütüncül çıkarlarının dışında, Türkiye'nin kendisine özgü hak ve çıkarları olduğunu fark etti ve bunu uygulayabildik.

1980'lerden sonra Türk dış politikasına yön veren başlıca düşünce, Avrupa Birliği'yle ilişkiler oldu. Ancak Avrupa Birliği'yle ilişkiler ya da Avrupa Birliği üyeliği süreci, bir kere çok yanlış bir yerinden başladı. Türkiye'yi Avrupa Birliği üyeliğine doğru götürmek isteyenlerin ilk örnekleri, Türkiye'yi 1980'lerde yönetenler, aslında Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde Türkiye'nin kazanımlarını da feda eden kişiler oldu; çünkü Türkiye, Avrupa Birliği'yle sadece bir üyelik ufkuyla ilişki kuran ve sadece bir aşk ilişkisi içerisindeki bir devlet değildi ki, aynı zamanda Türkiye'nin karşılıklı çıkarlarını düzenleyen Avrupa Birliği anlaşmaları vardı. Yani 1963 Ortaklık Anlaşması, daha sonra onunla birlikte anılması gereken katma protokoller, Türkiye'ye Avrupa Birliği'yle ilişkiler konusunda bir çerçeve oluşturmuştu zaten. Ama bu çerçevenin içinde Türkiye'nin yararlanabileceği birtakım kazanımları feda edenler, yani 1980'lerin ortasından itibaren örneğin Türkiye'nin serbest dolaşım hakkından vazgeçenler, aynı zamanda Türkiye'yi Avrupa Birliği üyelik sürecine götürmeye kalkışanlar oldu. Belki asıl çelişki burada oldu.

Tabii Türkiye'nin Avrupa Birliği sevdası, ilişkileri öyle bir döneme denk geldi ki, biraz önce hocalarımın da değindiği, küreselleşmenin ulus-devletin çerçevesini, sınırlarını zorladığı, o koruyucu çerçevesini en fazla zorladığı dönemde gerçekleşti ve dolayısıyla "hem küreselleşmeden kaçamayız, küreselleşmenin koşullarına uyalım, hem de Avrupa Birliğine doğru koşalım" diyen içerideki irade, büyük ölçüde zaten bu küreselleşmeden nemalanacak olan, nemalanan içerideki uzantıların seçtiği bir yol oldu Türkiye'de. Dolayısıyla Avrupa Birliği'ni gerçekçi değerlendirmek yerine, Batı'ya yine bir soyut bütünlük olarak bakıp, belki bir yeni Tanzimatçı anlayışla da bakıp, "biz kendimiz adam olamayız, bari bizi başkaları adam etsin" diyerek bakıp, -gerçi olumlu bakış benimseyenler oldu, ama- bir yandan da hem küreselleşmeyi, hem Avrupa Birliği'yle bütünleşmeyi savunanlar, aynı zamanda bu küreselleşmenin nemalandıracağı içerideki uzantılar da oldu ve geldiğimiz kavşakta aslında bu yeni dünya düzeninin artık niteliğinin belli olduğu bir kavşakta duruyoruz.

Burada artık Amerika Birleşik Devletleri'nin bir dünya hegemonyası kurma tasarısı oldukça ortada. Bunun yanı sıra Avrupa Birliği'nin de belki Türkiye'den şu ya da bu üyesi adına alacaklarını tahsil etmek için acele ettiği bir dönemde bulunuyoruz. Yani örneğin Yunanistan adına Kıbrıs'ı ve Ege'yi bir an önce halletmek istedikleri bir dönemde bulunuyoruz. Bir yandan da Amerika Birleşik Devletleri'nin, özellikle bizim içinde bulunduğu bölgeden başlayan bir hegemonya -ona proje diyebilir miyiz Hocam?-projesini hayata geçirdiği bir dönem, mega proje diyebiliriz.

Dolayısıyla burada üstelik bu kavşakta dururken, aynı zamanda da Türkiye kendine bir yol seçmeli; çünkü ya Türkiye yine bu mega projenin bir unsuru olarak bu projenin peşinden koşacak ya da biraz Cumhuriyetin temellerini, Cumhuriyetin başlangıcındaki uluslararası ilişkilerimizi anımsayıp ve bir antiemperyalist mücadele mirasına da sahip çıkarak belki başka bir yol çizecek ve başka bir dünya önderliği yapacak. Bu da mega bir proje aslında; biz pek farkında değiliz, ama Türkiye'ye böyle bir rol de düşebilir. Ama ne yazık ki bugün iktidarda -son bölümde izin verirseniz biraz da siyaset yapayım- öyle bir hükümet var ki, şimdi onlar da aslında Türkiye'yi geri dönüştürme projelerine reformu bir kılıf olarak sunuyorlar, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'yle ilişkiler de onlar için bir iktidar sigortası gibi görünüyor. Dolayısıyla bu formül, yani "reform kılıfı; Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri iktidar sigortası" formülüyle yürütülen dış politikada Türkiye'nin kendisine yakışan, Türk insanın kendisine yakışan, bağımsız ve sağlıklı temellere oturan bir uluslararası ilişkiler modeli seçmesi bana göre şu anda çok zor.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı- Evet, arkadaşlarımız, gerçekten birbirini tamamlayan, çok önemli ve derin görüşlü bir tablo sundular.

Şükrü arkadaşımız, antiemperyalist savaştan bahsetti. Biliyorsunuz İkinci Cumhuriyetçiler, "İstiklal Savaşının antiemperyalist olmadığını" iddia ediyorlar, yani o şanı fazla görüyorlar, o şandan esirgemek istiyorlar; fakat tabii mesela Mudanya Mütarekesinde neden Yunanların bulunmadığını açıklayamıyorlar.

Soru-cevap kısmına geçmeden önce, tarihçi olarak bu güzel tabloya bir iki noktayı da katmak istiyorum: Bir kere bu Sevr şoku meselesi, yani Cumhuriyetin motoru Sevr şoku. Neydi Sevr şoku; Rumeli'den atılmış olan Türklerin Anadolu'dan da atılmaya başlanması olayıdır. Cumhuriyet devri-

mi, Türklerin Anadolu'dan atılmasına karşı bir tepkidir, ona bir çaredir, ona bir ilaçtır. Yani Sevr şokunu sanıyorum daima hesaba katmak lazım.

Bir de tabii son zamanlarda Türkiye Cumhuriyeti tarihiyle ilgili yeni bir gelişme var; Cumhuriyet tarihimiz artık iki dönemde ele alınıyor. Yani nasıl Osmanlı Devleti, şu devlet, bu devletin tarihleri dönemlendirilirse, Türkiye Cumhuriyeti tarihi de artık iki dönem olarak ortaya çıkıyor, o şekilde ele alınıyor. Birinci dönem, devrim dönemi, Atatürk devrimi dönemi, ikincisi de karşı devrim dönemi. Yani herhangi bir tarihsel boyut getirdiğimiz zaman bunu da bundan sonra göz ardı edemeyeceğiz sanıyorum.

Soruları alalım.

Buyurun.

Cem EROĞUL- Demin konuşmamda o sorunun yanıtı vardı. Cumhuriyetin iki boyutundan biri demokrasi boyutu, dizginsiz bırakılırsa kendi kendini inkâr edecek bir sonuca yol açabilir. Örneklerini de verdim; 1851 darbesine giden Napolyon'un seçimi, Hitler'in seçimi ve saire gibi.

Yalnız şunu eklemek isterim: Sina Hocam, anayasaların kristal çerçevelerinden filan söz etti. Burada bir yanılısamaya düşmemek gerekir. Tüzel düzenlemelerin, yani hukukun yapabileceği şeyler vardır, yapamayacağı şeyler vardır. Buna hukuku araç etmeye kalkışmak gereksiz bir zorlamadır. Bizim bu fakültenin tarihinde de var, bence hoş bir şey değil; 1960 darbesinden sonra bizim hocalar gittiler, "niye bu darbe hukuka uygundur" diye fetva verdiler. Zaten hukuka uygun olanı olmaz. 27 Mayıs iyi bir darbeydi, ben hoşlandım olmasından, iyi ki olmuş, ama bu sığmaz.

Şunu anlatmaya çalışıyorum: Toplumun temel örgütlenmesi, temel düzeniyle ilgili olan bir kural, mesela laiklik kuralı, hukukla falan halledilmez, bu uğurda öldürülür ve ölünür, temel düzen konuları böyledir. Zaten bakın geçmişe, toplumlarda hep böyledir; hallolmuştur, bir taraf üstünlüğünü sağlamıştır, ondan sonra onun üzerine bir hukuk düzenlemesi gelmiştir. Hukuk düzenlemeleri zorlayarak toplumun ana ilkelerinde değişiklikler yapamazsınız, ben onu anlatmaya çalıştım. Örneğin fazla zorlarsa, yani bu iş yasayla falan olmaz, o zaman "ben bu toplumda yaşayamam" diyeceğim ve dövüşmeye başlayacağım, bu kadar basit.

Oturum Başkanı- Teşekkür ederim.

Buyurun.

Şennur ÖZDEMİR- Avrupa Birliğiyle görece daha yakınlaşan ilişkilerin olması yahut da Türkiye'nin Avrupa Birliğine girmesi, neden küreselleşme tezle bağdaşık değil? Eğer bu küreselleşmeyi Amerika üzerinden kavramsallaştıracaksak, Amerika'yı da tek bir devlet olarak göremeyiz; belki Avrupa Birliğine göre daha bütüncül bir görünümü olabilir, ama o da bir devletler topluluğu. Onun da ötesinde, benim küreselleşme kavramsallaştırmam, Avrupa Birliğine de aynı zamanda girmeyi, ama Amerika ve Ortadoğu ülkeleriyle, dünyanın geri kalanıyla sağlıklı ilişkileri de mümkün kılan bir şey olduğu için çok oturtmadım.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Şükrü Sina GÜREL- Galiba küreselleşmeyi tanımlama konusunda bir uzlaşmaya varmak lazım. Bana sorarsanız, teknolojik gelişme, iletişim kolaylıkları filan, o bakımdan tabii küreselleşmenin geniş insan kitlelerine yarar sağladığı doğru. Ancak öte yandan da küreselleşme öyle çokuluslu değil, aslında uluslararası diyelim ya da ulusal sınırları aşan sermayenin temerküz ettiği, toplandığı yerlerde güç sağlayan ve bu gücün başka yerlerde kullanılmasıyla ulus-devlet sınırlarının çökertilip, ulus-devletlerin temel kurumlarının ortadan kaldırılıp, bu arada neredeyse bütün insan topluluklarını tarikatlara, cemaatlara, yerel gruplara bölmeyi amaçlayan ve dolayısıyla ulusal kaynaklara, hem insan kaynaklarına, hem de doğal kaynaklara el koymaya çalışan bir uluslararası -transnasyonal anlamında kullanıyorum; çünkü çokuluslu dersek, o sermayeyi sanki çokuluslu bir niteliği varmış gibi düşünebiliriz- sınırlar aşan bir sermayenin çıkarları doğrultusunda gelişen bir yeni uluslararası yapıyı anlıyorum, küreselleşme dediğimde. Bu bakımdan Türkiye'nin Avrupa Birliğine üye olması ya da Amerika Birleşik Devletleriyle aynı siyasi kampta yer alması, bir değişiklik yaratmıyor.

Üstelik Türkiye'nin Avrupa Birliğinde yer alabileceğini de ben doğrusu çok büyük bir olasılık olarak değerlendirmiyorum; çünkü karşı tarafta ne böyle bir niyet var, artı Türkiye, bundan sonra bu küreselleşme içerisinde oluşan çeşitli merkezlerle yakın yer alma konumunda başkaları tarafından da değerlendirilmiyor. Yani belki bu küreselleşme içerisinde Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği, ayrıca bu sınır aşan sermayelerin kendileri için kurdukları birer merkez oluyor, yükselen merkezler oluyor, ama Türkiye'nin bu merkezlerden birinde ya da öbüründe yer alması, bence bu küreselleşme mega projesi içerisinde yer almıyor.

Oturum Başkanı- Teşekkür ederim.

Biliyorsunuz kimileri küreselleşmenin diğer adının emperyalizm oldu-

ğunu söylüyorlar. Bir de Bernard Lewis de geçenlerde kesin bir şekilde "Türkiye hiçbir zaman AB'ye girmeyecek" dedi. Hatta bir de espri yaptı, "Tabii Avrupa ülkeleri Müslüman olursa, o zaman bu iş olur" dedi.

Prof. Dr. Şükrü Sina GÜREL- Sayın Başkan, bir noktayı daha ekleyebilir miyim? En son bir Avrupa Birliği yetkilisi, Verheugen, "Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinde hızlı ilerlemesi için Vatikan'ı da ikna etmesi gerekir" dedi. Yani herhalde bu durumda artık Papanın da elini öpmemiz gerekiyor.

Oturum Başkanı- Buyurun.

Umut POLAT- Sayın Bakanım; öncelikle hoş geldiniz.

1974 yılında Türkiye'nin kendi çıkarları doğrultusunda bir politika izlediğini söylediniz. Bunu Kıbrıs harekâtına mı bağlıyorsunuz? Peki bundan sonra bu 30 yıllık süreçte hiç mi ülkemiz, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda bir dış politika izlemedi?

Bir sorum daha var: Kıbrıs Rum Kesimi eğer Avrupa Birliğine girse, bu 63 Anlaşmasının ihlali olmayacak mı? Yani Kıbrıs Rum Kesiminin hem Yunanistan'ın, hem Türkiye'nin birlikte üye olmadığı bir birliğe tek taraflı olarak girmesi, bu anlaşmayı ihlal etmeyecek mi?

Teşekkür ederim.

Şükrü Sina GÜREL- Sorularınız için teşekkür ederim.

Kıbrıs 1974 Barış Harekâtıyla Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini şuna örnek verdim: Soğuk savaş döneminde, ama yine de Türkiye'nin Batının bütüncül çıkarlarından ayrı gördüğü, ulusal çıkarı doğrultusunda gerçekleştirdiği dış politika edimi olarak gördüm, onun örneğini verdim. Tabii 1974'ten sonra Türkiye, şunun da farkına varmıştır: Kendi öz kaynaklarına dayalı bir savunma oluşturmazsa, o zaman başkalarına bağımlı hale gelecektir, daha da bağımlı hale gelecektir. Onun da görüldüğü belli ve 1974 eresinde zaten bir ulusal savunma sanayii kurma, mümkün olduğu kadar savunma gereçlerini ülke içerisindeki kaynaklardan sağlama. Ama tabii bu bir sarkaç, bunu her zaman gerçekleştiremiyorsunuz, her dönemde gerçekleştirmek niyetinde olan iktidarlar da olmuyor zaten ortada.

Kıbrıs'ın bütününün ya da bir kısmının Türkiye üye olmadan Avrupa Birliğine girmesi, 1960 Garanti Antlaşmasına açıkça aykırıdır, ama burada bir parantez açıp söyleyeyim: İşte burada Türkiye'nin aslında soğuk savaş bittikten sonra da üstelik, ama yine de bir soyut Batı düşüncesinin peşinde koşulduğu bir dönemde, en bağımsız davranabileceği konularda dahi çeki-

nerek davranmasının sonucu olarak zaten Kıbrıs konusu buraya gelmiştir. Örneğin ben, bundan yani neredeyse 1,5 yıl önce bir üst düzey toplantıda "Aman efendim, 'eşzamanlı katılım' demeyelim, 'Türkiye ve Kıbrıs ancak eşzamanda Avrupa Birliğine üye olur' demeyelim, bununla bazılarını gücendirip karşımıza alabiliriz. Onun yerine biz, senkronize katılımdan söz edelim, zaten bunlar eşanlıdır" filan gibi sözlerle de karşılaştığımı biliyorum. Halbuki senkronize eşzamanlı değildir; senkronize, uyumlaştırılmış bir zaman anlamındadır, eşzamanlı başkadır. Yani 1960 Garanti Antlaşmasına göre Türkiye ve Kıbrıs, ancak ve ancak Avrupa Birliğine eşzamanlı üye olabilecekken, bunu Avrupa Birliği göz ardı ettiği gibi, bize de ne yazık ki bu anlayışımızın erozyona uğratılmasıyla bu konuda geri adımlar attırmıştır.

Oturum Başkanı- Teşekkür ederim.

Buyurun.

Şennur ÖZDEMİR- Çok teşekkür etmek istiyorum; çok öğrenerek dinledim, zevk alarak dinledim.

Bilsay Hocamın bu ortamın solunu toplum öncelikli model olarak dile getirmesini de doğrusu kendi Türkiye tarihi bilgim açısından sempatik buldum. Bu açılardan Türkiye'nin özellikle de Amerika ve Avrupa'daki -Avrupa Birliği demeyeceğim, ama Kıta Avrupa'sı belki diyebiliriz- ülkelerle ilişkilerine -Cumhuriyet boyunca, hatta Osmanlı'nın sonundan itibaren alırsak- baktığımız zaman, anlamlı bir şey bulabiliriz gibi geliyor ve bunu sizden "katılır mısınız" diye, doğrusu öğrencilerle de belki ileride paylaşabileceğim bir bilgi olarak sormak istiyorum:

Cumhuriyet kurulurken, bizim özellikle Fransız modelini -ki toplum öncelikli olarak sizin ifade ettiğiniz modeli- ben sosyolojiyi bir sosyolog olarak Anglosakson liberal iktisat modeline karşı geliştirilmiş bir bilim dalı olarak görüyorum. Almanya'daki tarih okulu, tarihsel iktisat dediğimiz gelenek yine öyle, o Anglosakson modelle bağlantılı bir şey ve biz Türkiye olarak Osmanlı'nın son döneminden itibaren bu ikisiyle birlikte yola çıktık ve kırılmalardan sonra, 60'larda tekrar bu ikisiyle buluşabilmemiz ve Batı dünyasının refah devleti modeline, kısmi bir zenginlik yakaladıktan sonra toplumun geri kalanını da düşünebilmesi noktasına -özellikle de Anglosakson modeli- sanki gelmesiyle ilgili gibi. Biz zengin olmadığımız halde iktisaden, maddi refah anlamında çok kolay uyumlanabilmemizi de tarihsel olarak kökleri çok gerilere giden toplum öncelikli modelimizle sanki izah edebiliriz gibi geliyor.

Bir ilave nokta olarak da Avrupa'ya bugünkü bu negatif bakışımızdan doğrusu ben biraz ürküyorum. Faşizm dalgasıyla birlikte bütün bu toplum öncelikli düşünmek, iktisadi, biraz da tarihsel-toplumsal bağlamıyla birlikte düşünmeyi, bütün idealizmleri, topluma dair, milli birlik-bütünlük sağlama kaygılarını hep faşizmle ilişkilendirerek, dünyanın faşizm sonrası konjonktüründen sonrası itibariyle, bugün sanki biraz da bu mu aşılacak? Yani onu o kendi dönemiyle sınırlı tutup da her türlü idealizmin, her türlü toplum öncelikli olmanın, milli iradenin vurgulanmasının illa ki faşizmle mi bağlantılandırılması gerekir? Bunları ben sizin düşüncelerinizi öğrenmek istiyorum.

Çok teşekkür ederim.

Bilsay KURUÇ- 1945'ten sonra Batı Avrupa önemli bir şey yaşadı. Birincisi, toprak meselesini halletti, yani tarımda faşizmden ve faşizm öncüsinden kalan yapıları tasfiye etti, onun üzerine akılcı bir tarım modeli kurdu, birincisi bu ve bunun sonucu olarak ve Avrupa burjuvazisinin yatırım yapmayı, sanayi bitkisiyle yatırım yapmayı bilmesinin sonucu olarak tarım dışına sürekli olarak, yani sanayie ve sanayie bağlı hizmetlere sürekli olarak yılda 100 bin mertebesinde işçi aldı. Bununla Avrupa kapitalizmi ayağa kalktı, birinci nokta bu. Türkiye'de bu olmadı, toprak meselesinde 1945'te Cumhuriyet rejimi yenildi, daha doğrusu Büyük Meydan Muharebesine girdi ve yenildi. Tarımdaki eski rejim tasfiye edilemedi, hâlâ onunla yaşıyoruz, hâlâ onun sorunlarıyla yaşıyoruz. Tarımdaki nüfus, çalışan nüfusun hâlâ bugün yüzde 40'ı.

İkinci mesele; Avrupa kapitalizmi refah devletini kurdu. Bu ne demek? Bir sosyal anlaşma var, toplam gelirin yüzde 20'si sosyal hizmetlere gidiyor, sosyal fona gidiyor. Herkes bunu kabul ediyor, bunun için yüksek vergi veriyor ve devlet bunun için yüksek harcama yapıyor. Ne kadar yüksek; İsveç'te toplam milli gelirin yüzde 60'ı, Hollanda'da yüzde 60'ı, Almanya'da yüzde 50'si. Yani kamu harcamaları, "devlet büyürse devlet kötüdür" sözünü yalanlarcasına 1945'ten bugüne kadar gitgide artıyor. Ama bu harcamalarda önemli pay, milli gelirin yüzde 20'si mertebesinde bir fonun toplumda herkesin bugün ve gelecek güvencesi için harcanmasının toplumca kabul edilmesi.

Türkiye refah devletine geçemedi; bunun temeli de Türk burjuvazisinin korkak, pısrık, cesaretsiz ve kolay kazanç meraklısı olmasıdır. Türk burjuvazisi, refah devletini kabul etmedi, Türkiye'deki sosyal harcamalar milli gelirin yüzde 5'i mertebesinde kaldı. Demek ki çalışanlar da devletten, kurulan rejimden yararlanamadılar. İşte Cumhuriyetin aldığı ikinci yenilgi.

Üçüncüsü, kendiliğinden doğan işçi hareketi; çünkü yatırımlar yapılıyor, ekonomi canlanıyor, köylüler köy yaşamının sonuçları olarak kentlere akıyorlar, ekonomik krize geldiği zaman daha çok insan akıyor.

Dördüncüsü, soğuk savaş döneminde, yani 1950'de Demokrat Parti yönetiminden itibaren özellikle işçi haklarının askıya alınması, 1961 Anayasasına kadar işçi haklarının askıya alınması. Yani insanlar kente geliyorlar, boğaz tokluğuna çalışıyorlar, bu kadar. Refah devleti ve işçi hakları iç içe, tarım düzeniyle refah devleti ve işçi hakları iç içe. Türkiye bu aşamaları yaşamadı, yaşamadan 1961 Anayasasına ve ondan sonraki 20 yılın mücadelesine geldi ki Türkiye'deki kaynak mücadelesi, burjuvazinin gitgide içte faşizan eylemlere sürekli olarak sahip, dışta ise daima teslimkâr olmasıyla kaynak mücadelesi devam etti. Onun için işin özünde böyle bir son 50 yıllık geçmişimiz var.

Prof. Dr. Korkut BORATAV- Aslında Türkiye'de faşizmin yeşerme olanakları sorusu, çok zor bir soru, Mülkiyeliler Birliğinin Sayın Başkanı da konuşmasında buna referans verdi.

Turgut Özal, tam üyelik için başvurduğu zaman, hemen ertesinde İstanbul İktisat Fakültesi Mezunlarının yıllık toplantısına çağrıldım ve o arada hiç unutmuyorum, Şahin Alpay bana bir soru yöneltti; dedi ki, "Avrupa Birliğinden yana mısınız?" Efendim, devri sabıkta Bilsay Kuruç ve benim Katma Protokolle ilgili iktisadi itirazlarımız oldu. Onun için biz Avrupa Birliğinin düşmanları olarak şöhret yapmışız. İktisadi politika açısından rezervlerimiz ayrı, saklıdır; fakat bana o sırada sorulan soruyu ben başka türlü yanıtladım. Dedim ki, "Türkiye'nin Avrupa Birliğine üye olma olasılığını görmüyorum." Ben o süreden önce bir müddet Avrupa'da dolaşım, herkes biliyordu; bugün ortaya çıkan listeyi, yani Avrupa Birliğine öncelikle üye olacakların listesini herkes biliyordu. Türkiye bu listenin dışındaydı, yani Doğu, Orta Avrupa ülkelerinin komünizmin çöküşünden sonra öncelik taşıdığını Türkiye'den başka herkes biliyor. Böyle bir durumda Türkiye'nin "ben tam üye olacağım" diyerek reddedilmesi, "tam üye olacağım" diye adım adım reddedilmesi, Türk toplumunda zaten çok köklü ideolojik ve kültürel öğeleri olan o zenafovia, dışa karşı içine kapanma, "Tüm dünya bize karşıdır, hiç kimse bizi sevmiyor, Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur" temalarını yeşerteceğini düşündüğüm için karşı olduğumu söyledim. Yani mümkün olmayan bir tasarı, -buna proje diyelim- aradan geçti 10-16 sene, bu söylenenler tekerrür edip duruyor. Her aşamada kötü muamele görüyoruz

ve her aşamada Türkiye toplumunun bünyesindeki o içe kapanmacı, yani faşizmin doğal ortamı da budur.

İki, faşizmin başka doğal ortamı, insanın tek başına bırakılmasıdır; yani sınıfsal konumundan, örgütlü konumundan koparıp toplum içine tek başına atarsanız, mikro milliyetçilik, etnosantrizm ve dıştan korku hâkim olur, bu da ikinci bir etken. 1980 darbesinin sonrasında bu iki etken üst üste binmiştir ve -burada olsaydı daha rahat söyleyecektim- 20. Yüzyılın sonunda da, 21. Yüzyılın başında da Türkiye Cumhuriyetinin yasama erkinin Washington'a intikal ettirilmesinin de sonunda, yani Washington'dan hazırlanan 15 tane kanun taslağının 15 günde Meclisten geçmesini sağlayan süreçlerin de sonunda Türkiye toplumu, kendini çaresiz ve yalnız hisseden insanlar kalabalığı haline dönüştürülmektedir. Böyle bir kalabalığın en doğal şeyi de faşizmdir, en kolay yöneleceği faşizm ve tabii madalyonun öbür yüzü olan köktendinciliktir, yani ikisinin birbiriyle yakın ilişkisi olduğunu da söylemek lazım.

Bu çok zor soru ve sorunu daha fazla tartışmaya ne vaktim, hatta ne de becerim var. Ama Bilsay'ın ima ettiği Avrupa tipi, sınıflı, sınıfların çıkarlarını takip ettiği, onun etrafında örgütlendiği, örgütlendiği için sınıfsal ve sosyal konumların ön plana çıktığı, insanların böylece dayanışma gösterdiği, cemaatçi değil, sosyal bir kültürün oluştuğu, herkes diğerinin hakkıyla hem mücadele, hem de uyum halinde olduğu bir toplum düzeninin ancak bunun aşılmasına imkân vereceğini de düşünüyorum. Onun da gençler ve bizim gibi daha genç, az genç olanların şeyinin hem ideolojik, hem toplumsal, hem fikri bakımdan silahtar olacağımızı ümit etmek istiyorum 80. yıldönümünde.

Saygılar.

Oturum Başkanı- Bu iyimser sözlerle oturuma son veriyorum.

Saat 14.00'te tekrar buluşuyoruz. Bu sefer eğitim, kültür, sanat, ideolojik gelişmeler ve kamu yönetimi meselesi, işçi hareketleri ve Cumhuriyet gibi konular bizi bekliyor.

Görüşmek üzere...

İKİNCİ OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR

Feride EROĞLU- Öğleden sonraki oturumumuzu Sayın Prof. Dr. İşaya Üşür yönetecek. "Cumhuriyetin Eğitim, Kültür ve Sanat Anlayışı" konu-

sunda Prof. Dr. Mahmut Adem ve Dr. Murat Katoğlu, "İdeolojik Gelişmeler ve Cumhuriyet" konusunda Sayın Dr. Faruk Alpkaya sunum yapacaklar; kendilerini buraya davet ediyorum.

Oturum Başkanı- Oturumumuza doğrusu böyle önemli konuşmaların yapılacağı bir salonda bu kadar kişinin olması, hele Mülkiye camiasından bu kadar az kişinin olması, doğrusunu söylememi isterseniz, beni biraz kırdı. Ama bütün bunlara rağmen zahmetler edip dinlemek için geldiğiniz için sizlere ayrıca teşekkür ediyorum. Aslında arkadaşlarım bilir, ben bu tür toplantılarda yöneticilik yaparken, Başkanlık hakkımı kullanarak hafiften bir şeyler söylerim, ama zaten geç başladık, süremiz de çok kısıtlı. O itibarla ben doğrudan doğruya sözü değerli hocalarıma vereceğim ve programdaki sırayı izleyeceğiz, aramızda böyle anlaştık.

İlk konuşma, "Cumhuriyetin Eğitim, Kültür ve Sanat Anlayışı" konusunda olacak. Eğitim sorunu ya da sorunsalı üzerine Hocamız Prof. Dr. Mahmut Adem Bey bizi aydınlatacaklar.

Buyurun efendim.

Prof. Dr. Mahmut ADEM
Eğitim Nedir, Neden Çok Önemlidir?

Eğitim, bireye istenilen davranışı kazandıran süreçtir. Aynı zamanda eğitim, bireye bilgi, beceri, nitelik de kazandırır.

Ünlü Fransız devrimcisi Danton,(1759-1794) "**Ekmekten sonra halkın ilk gereksinimi eğitimidir**". demiştir.

Jean Jacques Rousseau (1671- 1741), "**Bitkiler kültürle, insanlar eğitimle biçimlenir**" demiştir.

Genelde eğitimle hedeflenen: Bireyin kişiliğinin geliştirilmesi, bireyin topluma uyumunun sağlanması, toplumun moral değerlerinin yükseltilmesi, bireyin mesleki becerilerinin geliştirilmesi, niteliğinin artırılması, dolayısıyla kalkınmaya ve demokrasiye uyumunun sağlanmasıdır.

Kalkınmaya Uyum

Eğitim, kalkınmanın da temel taşıdır. Çünkü hiçbir yatırıma, eğitimdenli uzun ve sürekli bir verim sağlamaz. Okur-yazar olmak, hem toplum-

sal, hem ekonomik yaşam için başlı başına bir kazançtır. Diğer alanlara yapılan hiçbir yatırımın, ekonomik, özellikle toplumsal kazancı (getirisi), insana yapılan yatırımın kazancı düzeyinde olamaz. Maddi sermaye kullanıldıkça azalmakta, zamanla değer yitirmektedir. Borsa ya da birçok başka alana yapılan yatırımlar değer kaybederken, eğitilmiş bir çocuk ya da gencin ekonomik değeri (kazancı), eğitilmemiş bireye oranla artmaktadır. Hem bireysel hem de toplumsal kazancı yüksek olan eğitim, kalkınmanın da bir "sıçrama tahtasıdır".

Bilgi taşınabilir. Söz gelişi çalışan bir kişinin işine, çalıştığı firma son verip onu evine gönderebilir. Ama hiç kimse bireyin almış olduğu eğitimi, kazandığı bilgi ve beceriyi ondan geri alamaz. Eğitim gören herkes, bu eğitimi gittiği her yere beraberinde götürebilir. Bilgi bireylere üstünlükler, toplumlara kaynaklar, uluslara zenginlikler kazandırır. Bilgi bilimsel düşünmeyi güçlendirmekte, önyargılar ve boş (batıl) inançlarla savaşıma yardım etmektedir.

Toplum açısından olduğu denli, ekonomik açıdan da eğitim çok büyük önem taşımaktadır. Ülkelerin kalkınmalarıyla nitelikli, üstün nitelikli insangücü yetiştirilmesi arasında çok sıkı bir ilişki olduğu genel kabul görmektedir.

İkinci Dünya Savaşını izleyen günlerde **"Bu ülkede yaşanamaz"** denilen Almanya ekonomik bir atılım yapabilmişse, bunu savaş sonrası ülkeye dönen 7 milyon dolayındaki teknik insangücüne borçludur. Japonya ve İsrail'in gelişmeleri de benzer nedenlere bağlanmakta, daha açık deyişle yetiştirilmiş nitelikli teknik insangücü sayesinde olduğu kabul edilmektedir.

Bu konuda Fransız düşünür ve iktisatçı **Claude Henri Saint-Simon** (1760-1825) şöyle demiştir:

"Fransa'nın tüm tıbbi cihazları bir gecede tahrip edilirse, aynı düzen altı ay içinde yeniden kurulabilir. Ama bütün doktorları bir anda ortadan kaybolmuş olursa, bugünkü düzeye ancak yüz yıl sonra ulaşılabilir".

Bundan yüz yıldan fazla bir süre sonra benzer görüşü Amerikalı ünlü iş adamı **Henry Ford** (1863-1947) şöyle dile getirmiştir:

"Fabrikalarımı ve makinelerimi tahrip edin, ama adamlarımı bana bırakın, en kısa zamanda eski servetime yeniden kavuşurum".

İngiliz İktisatçı **A. Marshall** (1842-1924), **"Ekonominin İlkeleri"** adlı

yapıtında "Sermayenin en değerlisi, insana yapılan yatırımdır" demiştir. Yine bir Fransız kalkınma uzmanı Jean Fourastié, "Geri Kalmış bir ülke, eğitimde de geri kalmış bir ülkedir" demiştir. Öyleyse eğitim, kalkınmanın anahtarı, hatta temel taşıdır.

Demokrasiye Uyum

Başta Mustafa Kemal olmak üzere Cumhuriyetimizi kuranlar, eğitimi, Cumhuriyetin de demokrasinin de altyapısı olarak kabul etmişlerdir. Bu nedenle eğitime özel bir önem ve öncelik vermişlerdir. Bunun sonucu olarak Mustafa Kemal, düşmanın Ankara'ya çok yaklaştığı bir sırada, 16 Temmuz 1921 tarihinde ilk "Maarif Kongresini" toplamış ve katılanlara şöyle seslenmiştir:

Bugüne kadar izlenen eğitim ve öğretim yöntemlerinin, milletimizin gerileme tarihinde en önemli etken olduğu kanaatindeyim. Onun için bir milli eğitim programından bahsederken eski devrin hurafelerinden, toplumsal yapımızla hiç de ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğudan ve Batıdan gelebilen tüm etkilerden tamamen uzak, milli özelliklerimizle bağdaşabilen bir kültür kastediyorum.

Okuma-yazma öğrenme, demokrasiyi güçlendirir. Okur-yazar insan, okumaz-yazmaza oranla daha çok bilgi edinebilir, günceli daha çabuk yakalayabilir, daha doğru karar verebilir, hak ve sorumluluklarını daha iyi bilir, daha iyi savunur. Dolayısıyla toplumda daha etkili bir rol oynar. Bu anlamda eğitim, bireyin siyasal katılımını daha bilinçli kılar. Öz olarak eğitim, kalkınmanın da, demokrasinin de önkoşuludur, olmazsa olmazdır. Bir toplumu oluşturan bireyler yeterince eğitim görmemişlerse, o toplumda demokrasi güçlendirilemez, kalkınma gerçekleştirilemez. Bu bağlamda Atatürk şöyle demiştir: "... En mühim, en esaslı nokta eğitim meselesidir. Eğitimidir ki, bir milleti ya hür, bağımsız (müstakil), şanlı, yüksek bir cemiyet halinde yaşatır, ya da bir milleti esaret ve sefaletle terk eder".

Benzer görüşleri Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de, özellikle Köy Enstitülerinin kuruluş yıllarında şöyle dile getirmiştir:

"İlköğretimi olmayan memlekette, ortaçağ idaresi bütün şekilleriyle devam eder. Resmi kanunlar ne derlerse desinler, ne haklar vatandaşlara tanınırsa tanınsın, hiç olmazsa ilköğretim derecesinde bilgi olmazsa haklar ve görevler canlanmaz. Bilmeyen, siyasi ve ekonomik kudret

sahiplerinin elinde, ortaçağda olduğu gibi köle hayatı sürer. Asıl acıklı olan taraf da, bilmeyen, kendi düşkün ve köle hayatına karşı duygusuz ve kayıtsız kalır. Hür vatandaşlardan birleşik bir millet olmanın çarelerinin başında ilköğretim çaresi vardır. Davayı bu kadar geniş ve derin görmeliyiz. İlköğretim davası insan olmak, millet olmak davasıdır. Hepimiz dava yolunda bu gözle ve bu anlayışla yürüyüp ilerlemeliyiz".¹

Zamanın Milli eğitim Bakanı Şükrü Saraçoğlu 28 Şubat 1925 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada şöyle demiştir:

"Her halde çok nazik ve çok hassas olduğunda kimsenin şüphesi olmayan demokrasi makinesinin muntazaman ve daima iyi işleyebilmesi, hiç şüphe yok maarifimizin, maarif makinemizin şuurlu ve hummalı bir şekilde çalışmasıyla kaabil olacaktır".

Başta Mustafa kemal olmak üzere Cumhuriyeti kuran devrimci kadroların bu denli önem verdiği eğitimin bugün neresindeyiz? Bugün ulusal eğitimimizin demokrasiye ve kalkınmaya katkısı yeterli mi? 80 yılda Atatürk'ün gösterdiği, çağdaş uygarlık düzeyine ne ölçüde ulaşabildik? Daha açık bir deyişle çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için, ulusal eğitimimiz ne ölçüde çağdaş? Ulaşabilmiş olsak son 43 yılda demokrasimiz dört kez kesintiye uğrar mıydı? 2002 yılında bir kökten dinci parti tek başına iktidar olabilir miydi? Eğitimin kalkınmaya katkısı yeterli olsa, 21. yüzyılda, daha açık deyişle Cumhuriyetin kuruluşunun 80. yılında ülkemiz ekonomisi IMF-Dünya Bankası kısılcacında mı olurdu?

Daha somuta indirgeyerek eğitime bakılacak olursa, bugün ülkemizde trafik kazalarının nedeni olarak aşırı hız, alkollü araç kullanma, trafik kurallarına uymama vb olarak belirlenmektedir. Bizce bunlar ilk görünen nedenlerdir. Ama asıl görünmeyen bir neden var ki, o da eğitimsizliktir. Eğitimsizlik, tüm öteki nedenlerin de, temel nedenidir. Neden eğitim düzeyi Türkiye'ninkinden yüksek olan, örneğin Almanya, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İsveç, Norveç vb ülkelerde trafik kazaları Türkiye'dekinden çok az.

Bu konuda bir gazete haberi de şöyle: **"Eğitimsiz avcılar doğayı katlediyor. Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü verilerine göre, yapılan denetimlerde avlanma yasağına uymayanların yüzde**

---

¹ Erdal İnönü, Üç Yüz Yıllık Gecikme, Buke yayınları, İstanbul, 2002,s:30.

90'ının av tezkeresi bulunmuyor". Anılan genel müdür, bu sezon 39.332 avcının, düzenlenen kurslarda eğitildiğini belirterek **"amacımız, avcılarımızı eğiterek doğa ile dost yapmak"** dedi ve şunu ekledi: **"Eğitimli avcı, av yaşağına uyuyor, yaptığımız denetimlerde tezkereli ve eğitimlerimize katılan avcılarla karşılaşmadık"**. Denetimlere sıklıkla devam edeceklerini, çözümün ise daha çok avcuyu eğitmekte olduğunu belirtti.

Nüfus planlamasında yeterince başarı sağlanamamışsa, bu da, aynı nedene, nüfusun, özellikle kadın nüfusun eğitim düzeyinin düşük olmasına bağlanmaktadır. Bunların hepsinde gerçek payı vardır. Örneğin bir elektrik teknisyeni, yeterli eğitimi almamışsa, bunu canıyla ödeyebilir ya da insanların ve ülkemizin maddi manevi zarara uğramasına neden olabilir. İyi eğitim görmemiş bir doktor, hastalarını tedavi edecek yerde ağırlaştırabilir, hatta ölümüne neden olabilir. İyi eğitilmemiş bir birlik komutanı, savaştaki bir taktik yanlışı sonucu, birliğin imhasına neden olabilir. Yeterli eğitimi almamış bir politikacı ise, ülkesinin öteki ülkeler gözünde saygınlığını düşürebilir, dolayısıyla tüm ülkeye zarar verebilir.

Siyasal ya da ekonomik düzeni ne olursa olsun, her ülkenin ulusal bir eğitim politikası vardır. Tüm toplum kesimlerinde ulus olma bilincinin gelişmesi ve yerleşmesi için, gelecek kuşakların eğitiminin, toplumca benimsenmiş bir değerler dizgesi (sistemi) içinde ele alınması gerekmektedir. Çünkü, bir ulusu ulus yapmanın yolu, başta kültür olmak üzere bu değerler dizgesini bireye kazandırmaktan geçer. Bu da, her şeyden önce ulusal eğitim kurumlarında biçimlendirilmektedir. Bu bağlamda eğitim politikası, çok büyük önem taşımaktadır. Ulusal eğitim politikasının birçok kaynağı bulunmakla birlikte, en çok bilinenler, devrim yasaları, Anayasa ve ilgili yasalardır.

Bilimsel düşüncenin ve buna dayalı yaşam biçiminin topluma yerleşmesi ve gelişmesi, kuşkusuz bilime ve akla dayalı, evrensel değerlere sahip bir eğitim dizgesi ile sağlanabilir. Bölgesel bütünleşmeler, ortak sorunların çözümünde ulusların kaynak, bilgi ve teknolojilerini birlikte değerlendirmelerine olanak sağlamak ve eğitim dizgelerinden beklenen işlevleri çeşitlendirmektedir. Türkiye'nin dünya toplu durumundaki (konjonktüründeki) yeri, kalkınma planları ve ulusal programda yer alan ilkeler ile uluslararası düzeyde yürütülen eğitim çalışmaları gereği, Türk eğitim dizgesinin AB eğitim dizge ve kurallarına (normlarına) uyumlu hale gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Nitekim, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planında şöyle bir değerlendirme yapılmaktadır: **"Eğitimde gerçekleştirilen iyileşmelere karşın zorunlu temel eğitim süre-**

si, meslekî eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretimdeki okullaşma oranları, işgücünün eğitim düzeyi ve niteliği bakımından AB ülkelerinin gerisinde kalmıştır" (DPT 2000, s: 74). Dolayısıyla özellikle hizmet ve sanayi kesimi için, Türkiye'nin gereksinme duyacağı nitelikli ve üstün nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi için ortaöğretim, mesleki-teknik öğretim ve yükseköğretim programlarının gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Bu durumda temel soru şudur: **AB'ne aday Türkiye, eğitimde Avrupa'nın neresinde?** Atatürk'ün Türkiye için belirlediği hedef: Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak ve geçmektir. Bunun yolunun da her şeyden önce eğitimden geçtiğinin bilincinde olan başta Mustafa Kemal olmak üzere Cumhuriyetimizin devrimci kadroları, en büyük devrim olan Cumhuriyetin ilanından sonra, en büyük eğitim devrimini gerçekleştirmişlerdir: Öğretim Birliği.

Laik Eğitim Nedir?

Eğitim, Cumhuriyetin de, demokrasinin de, hatta kalkınmanın da, öz olarak uygar toplum olmanın da altyapısıdır, 'olmazsa olmazı'dır. Kuşkusuz bu nedenle başta Mustafa Kemal olmak üzere Cumhuriyetimizi kuran devrimci kadrolar, eğitime çok büyük önem ve öncelik vermişlerdir.

Bu bağlamda Cumhuriyetin ilanı, hiç kuşkusuz en büyük devrimdir. Ancak Cumhuriyetin ilanından 4 ay 4 gün sonra 3 Mart 1924 tarihinde en büyük eğitim devrimi gerçekleştirilmiştir: Öğretim Birliği.

Eğitim Devrimi ile amaçlanan ne idi?

- Eğitim ulusal olacaktır.
- Eğitim bilimsel olacaktır.
- Eğitim laik olacaktır.
- Eğitim karma olacaktır.
- Eğitim uygulamalı olacaktır.

Öz olarak Cumhuriyetin eğitim devrimi ile amaçlanan çağdaş eğitimdir. Çünkü çağdaş uygarlığın yolu çağdaş eğitimden geçer.

Laiklik, Laik Eğitim

Laiklik Anayasaya göre Türkiye Cumhuriyeti devletinin en önemli niteliklerinden biridir, olmazsa olmazıdır.

Laiklik, bir toplumda bireylerin herhangi bir inanca sahip olma ya da olmama konusunda tam özgür olmaları ve bu yüzden kamu yaşamının hiçbir alanında, işyerinde, bankada, okulda, hastanede, parkta sokakta ne olumlu

ne olumsuz yönde hiçbir farklı işlemle karşılaşmamaları, öz olarak eşit hak ve yükümlülüklerle sahip olmalarıdır.

Laiklik, devlet ve yönetimin her türlü inanç karşısında yansız ve eşit davranması, devletin bir dini temsil etmemesidir. Buna göre laik devlet; din ve ibadet, inanma ve inanmama özgürlüklerini güvence altına alır.

Laik devlet, düşünce ve vicdan özgürlüğünü sağlayan devlettir.

Laik devlet, dinsizlik ya da din düşmanlığı değildir. Bu anlamda laiklik, demokrasinin de önkoşuludur.

Laiklik, bilime dayanan ve aklı ön planda tutan düşünce dizgesidir (sistemidir).

Laiklik; yönetimin, siyasanın, eğitimin, kültürün, devlet ve toplum yaşamının dinsel kurallarla düzenlenmemesidir.

Anayasa Mahkemesi kararlarına göre (1971, 1986, 1988) laiklik:

- Dinin devlet işlerinde egemen ve etkili olmaması esasını benimsemektir.
- Dinin bireylerin manevi yaşamına ilişkin olan dini inanç bölümünde, aralarında ayırım gözetilmeksizin, sınırsız bir özgürlük tanıyarak dini Anayasa güvencesi altına almaz.
- Dinin, bireyin manevi yaşamını aşarak toplumsal yaşamı etkileyen eylem ve davranışlara ilişkin bölümlerinde, kamu düzenini, güvenini ve çıkarlarını korumak amacıyla, sınırlamalar kabul etme ve dinin kötüye kullanılmasını ve sömürülmesini yasaklamaktır.

Devlete, kamu düzeninin ve haklarının koruyucusu sıfatıyla dinsel hak ve özgürlükler üzerinde denetim yetkisi tanıma niteliklerinden oluşmuş bir ilkedir laiklik.

Laiklik, Türkiye Cumhuriyetinin değiştirilemez temel niteliklerinden biridir. Bununla birlikte çok partili demokratik düzene geçildiği 1950'lerden özellikle 1980'lerden beri en çok tartışılan ve istismar edilen niteliğidir de.

Atatürk'ün Laiklik Anlayışı

"Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dini yoktur. Devlet idaresinde bütün kanunlar, nizamlar bilimin (ilimin), çağdaş uygarlığa (muasır medeniyete) temin ettiği esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılıp ve tatbik edilir. Din telakkisi vicdani olduğundan, Cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin çağdaş ilerlemesinin

de (muasır terakkisinde) başlıca muvaffakiyet amili görür" (Medeni Bilgiler, s:56).

Laik Eğitim

Laiklik, devletin dinsel güç, din kurumunun da siyasal güç kullanmadığı, sivil toplumun ve din toplumunun ayrılması ilkesidir.

Bu anlamda laik eğitim, dogmatik değil, akılcı eğitimidir. Laik eğitim düzeninde her veli, çocuğuna istediği dini eğitimi vermede ya da hiçbir dini eğitim vermeme özgür olmasıdır.

Okullarda başlarını bir bohça ile örtmeleri için, kız öğrencilere baskı yapılmaması, dinsel duyguların TBMM’de ya da seçim kampanyalarında bir sömürü malzemesi yapılmaması, Ramazanda okullarda oruç tutan öğrencilerin tutmayanlara ya da oruç tutmayanların tutanlara hiçbir baskı yapmaması laik eğitimidir.

Laik eğitimin amacı; bağınaz olmayan, özgür insanı, öz olarak –fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür- insanı yetiştirmektir. Öğretim Birliği Yasası, laik eğitimi benimsemekle, daha 1924 yılında Türk demokrasisinin temel harcını koymuştur. Bu anlamda Öğretim Birliği Yasası, demokrasiye uyumun sınırı çizgisidir. Bu çizgiden geriye dönüş, kişi egemenliğine ya da irticaya yönelmez.

İrtica, dini kullanarak bugünkü kurulu düzeni yıkıp, onun yerine dini esaslara dayalı bir devlet düzeni kurmaktır.

Laik Eğitimin Temel Taşları

- Laik eğitim düzeninde okullar, öğrencilere kendine güven duygusu veren, bağınazlıktan uzak tutan okullardır.
- Laik eğitimde, öğrencilere nesnel (objektif) davranmanın gereği somut örneklerle kavratılır.
- Laik eğitimde öğretmenler, "bildiğim doğruysa, koşullar değişmediyse..." gibi çekincelerle derslerini verir ve görüşlerini açıklar. Çünkü laik eğitim, bilimsel eğitimidir, bilim ise kuşkucudur, kendi bulgusunu da her zaman sınamak gereğini duyar.
- Laik eğitim öğrencileri, duygusal olgunluğa kavuşturmayı da amaçlar.
- Laik eğitimde öğretim; öğrencilere toplumu ve insanı yansız olarak tanıtır.

• Laik eğitim düzeninde okullarda, zorunlu din eğitimine yer yoktur. (Kasım Karakütük, Demokratik, Laik Eğitim, Anı Yayıncılık, Ankara, 2001 s:67).

Eğitimde Karşıdevrimci Gelişmeler

Cumhuriyetin eğitim devrimi, ilk 15 yılında altın çağını yaşamış, ondan sonraki 12 yılda da kimi ödünlerle sürmüştür. Ancak çok partili demokrasiye geçtiğimiz 1950'lerde, 1960'larda, özellikle 12 Eylül 1980 sonrası eğitimde karşıdevrimci gelişmeler ivme kazanmıştır. 1950'lerde günlük politika camiye sokulmuş, 1960'larda da bu politika okullara sokulmuştur. 1990'larda hızla gelişen irticai olaylara, 3 Kasım 2002 tarihinden sonra da, irticaya yasal kılıf aranmaya başlanmıştır

Öğretim Birliği Yasasına göre;

"Türkiye'deki tüm bilim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır" (Madde: 1). Bu madde yürürlükte ise, 1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı yasası ile çelişmiyor mu? Çünkü bu yasa ile, Kur'an kursu açma yetkisi, Milli Eğitim Bakanlığına değil, müftülüklere verilmiştir. Böylece Öğretim Birliği Yasası delinmiştir.

Öğretim Birliği yasasına göre, **"Şeriat ve Vakıflar Bakanlığı ya da özel vakıflarca yönetilen tüm medrese ve okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır"** (Madde: 2).

Buna göre 1965 tarih ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları yasası, Öğretim Birliği yasası ile çelişmiyor mu? Çünkü tarikatçı dernek ve vakıflarca açılan özel Kur'an kursları, özel kız talebe yurtları, özel erkek talebe yurtları, özel okullar, ışıksevleri vb, 625 sayılı yasaya göre açılıyor.

Öğretim Birliği Yasasına göre, **"Milli Eğitim Bakanlığı, yüksek din uzmanları yetiştirmek üzere üniversitede bir ilahiyat fakültesi ile, imamlık ve hatiplik gibi dinsel hizmetlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetişmesi için ayrı okullar açacaktır"** (Madde: 4).

Öğretim Birliği yasası yürürlükte ise- ki yürürlükte- imam-hatip liselerinde, yalnızca dinsel hizmetlerin yerine getirilmesi ile ilgili memurlar mı yetiştiriliyor?

1967-1968 öğretim yılında imam-hatip liselerine kız öğrenci de alınmaya başlanmıştır. İslam dinine göre kadınlar imam ve hatip olamadığından, Öğretim Birliği Yasası bir kez daha delinmiştir.

1997 yılında 33.833 imam-hatip lisesi mezunu bir yükseköğretim programına yerleşmiştir. Bunların yüzde 9.5'i ilahiyat, yüzde 90.5'i diğer alanlara girmiştir. Anılan yılda öğretmen yetiştiren tüm dallara yerleşenlerin yüzde 27.72'si öğretmen lisesi, yüzde 55.13'ü imam-hatip lisesi, yüzde 17.15'i de diğer lise mezunudur.

Böylece 1983 yılından beri YÖK üniversiteleri, çok sayıda "imam" öğretmen yetiştirmiş, bunlardan bayan olanların önemli bir bölümü kronik sinüzit olduğu savı ile başlarını bir "bohça" ile bağlamışlardır. "İmam" doktorlar yetişmiş, bunlar da başlarını "bohça" ile bağlayan öğretmenlere "düzmeye" raporlar vermiştir. "İmam" avukatlar yetişmiş, kronik sinüzit olan öğretmenleri mahkemede savunmuşlardır. "İmam" yargıçlar yetişmiş, onlar da bu öğretmenleri aklamışlardır (Edirne İdare mahkemesi gibi). "İmam" kaymakamlar yetişmiş, onlar da kadın eli sıkmamışlardır. "İmam" politikacılar yetişmiş, onlar da "türban sorununu çözmek bizim namus borcumuzdur" diyerek iktidar olmuşlardır.

AKP İktidarının Eğitimde Karşıdevrimci Girişimleri

1. Kadrolaşma

58. AKP Hükümeti kurulur kurulmaz ilk icraatı, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) merkez ve taşra örgütünde görevli 1047 vekil eğitim yöneticisini görevden alarak, yerlerine çoğu "imam" yöneticiler atamak olmuştur. Örneğin Başkent Ankara'nın Milli Eğitim Müdürü, eski Mudurnu imamıdır. Bu kadrolaşma başta Talim ve Terbiye Kurulu olmak üzere bakanlığın her biriminde sürdürülmüştür. Kuşkusuz bu nedenle bir gazeteci, AKP'ye acil kadrolaşma partisi demiştir.

2. Türban Affı

58. AKP Hükümetinin Acil Eylem Planı çerçevesinde ilk girişimi "türban affı" olmuştur. "Türban affı", önce temel insan haklarından genç kızların eğitim hakkı olarak sunulmaya çalışılmıştır. Oysa sağır sultan bile biliyor ki, 20 yıldan fazla bir süredir türban, köktendinci politikacıların genç kızları sömürü aracı olarak kullanılmaktadır.

Türban konusunda yargı son noktayı koymuştur. Yine herkes biliyor ki, Anayasa Mahkemesi kararları; yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar. Ayrıca Anayasa Mahkemesince karar verilen bir konuda, bu kararı ortadan kaldıracak bir yasa tasarısı, TBMM'ne önerilemez. Buna karşın 58. AKP hükümeti "türban affı" konusunu TBMM gündemine getirebiliyor.

- İrticai olaylara karışmış öğretim elemanı affı

Öte yandan bu "masumane" türban affı yasa tasarısı, üniversitede irticai olaylara karışmış öğretim elemanlarının affını da içeriyordu. Örneğin bir öğretim elemanının hazırladığı doktora tezi, Arap harfleriyle Bismillahirrahmanirrahim ile başlıyor. Bu tezde şeriatçı terör örgütü Hizbut-tahrir ve bu örgütün laik Cumhuriyeti silah zoruyla yıkıp yerine şeriat devleti kurmaya yönelik ilkelerinden övgü ile söz ediliyor. Bu tezi hazırlayan yardımcı doçent YÖK'çe görevden alınmış. "Türban affı" yasa tasarısı, işte laik Cumhuriyet ile sorunu olan bu vb kişilerin affını da içeriyordu. Çünkü AKP'nin irticai olaylara karıştığı için üniversiteden atılmış milletvekilleri, hatta bakanları var.

- El Ezher Medresesi mezunlarına diploma denklik affı

Yine "türban affı" yasa tasarısı ile, Mısır'daki El Ezher Medresesi mezunlarından diplomalarına denklik verilmeyenlere de af çıkarılarak denklik verilmek isteniyordu. Çünkü AKP'nin El Ezher medresesi mezunu milletvekili (Mustafa Eyicioğlu-Mersin) ve il başkanları var.

Sonuçta kamuoyundan aldıkları büyük tepki üzerine "türban affı" donduruldu.

3. Zorunlu Eğitim Başarısızlığı!

Sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim başarısız diyen MEB Hüseyin Çelik, zorunlu ilköğretime çocuğunu göndermeyen veli için uygulanan devam zorunluluğunu kaldırmıştır. Çünkü bir bakanın oğlu zorunlu eğitime devam ederken, kızı türbanlı olduğu için devam etmemekte, İngiltere'deki bir internet üzerinden eğitim almaktadır. Bizce buradaki asıl amaç, zorunlu ilköğretimin 8 yıla çıkması nedeniyle öğrencisi azalan Kur'an kurslarına öğrenci bulmaktır. Çünkü bu kurslardaki öğrencilerin yüzde 67'si kızdır. Bu bağlamda Milli Eğitim Bakanının UNİCEF temsilcisi ile "Haydi Kızlar Okula!" kampanyası başlatmasını da samimi bulmuyorum, takiiye!.

4. Yükseköğretim Yasa Tasarısı

Bununla birlikte af yasa ile çözmeyi başaramadığı türban sorununu, Milli Eğitim Bakanı, yükseköğretim yasasını ve imam-hatip liseleri yönetmeliğini değiştirerek çözmek istemektedir.

Yükseköğretim yasası değişiklik taslağı incelendiğinde, üniversitelere özerklik verme adına, esas amaçlanan hedefler şöyle özetlenebilir:

- YÖK üyelerinden rektörlere, dekanlara, müdürlere, bölüm, anabilim dalı başkanlarına değin tüm yöneticiler görevden alınıp yerine "dinci", "imam" kadroları atamak. Böyle oluşturulacak üniversite yönetimleri, türban konusundaki Anayasa Mahkemesi, Danıştay ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına karşın bu kararları fiilen (de facto) uygulamayacaklar. O durumda "türban" sorunu kendiliğinden çözümlenmiş olacaktır.

Bilindiğı gibi 1983 yılında Nakşibendi Turgut Özal'ın Başbakan olması ile türban, Türkiye'nin birinci gündem maddesi yapılmıştır. O zaman "**Artık bu türban işini halledin**" diyen ANAP milletvekili Bülent Çaparođlu'nu YÖK Başkanı Doğramacı şöyle yanıtlamıştır: "**Türban takma yasağı üniversitelerin yüzde 85'inde uygulanmıyor. Geri kalanlarında da idarecileri görevden alarak çözebiliriz**".

Kadıköy İmam-Hatip Lisesinde türbanlı öğrenciler derslere girmiyordu. AKP iktidarı okulun müdürünü değiştirdi. O okulda "türban" sorunu da bitti. Nasıl mı? Tüm öğrenciler türbanlı olarak derslere girmiyor mu? Bunun denetimini kim yapacak? Siyasal islamcı iktidarın atadığı deneticiler değil mi?

- ÖSYM Milli Eğitim Bakanlığına bağlanacak. Böylece mesleki-teknik lisesi, bu arada imam-hatip lisesi mezunlarına uygulanan OÖBP (Ortaöğretim başarı puanı) ile çarpılan katsayı, genel liselerinki ile aynı olacak. Böylece imam-hatip lisesi mezunlarının tüm yükseköğretim programlarına girişi sağlanacaktır. (Bu, önümüzdeki öğretim yılı imam-hatiplerin önünün açılmasını sağlayamayacağı için bu konuda, bu yasama yılı başında özel bir yasa çıkarılması için, Hükümet TBMM'ne öneride bulunmuştur).

- Aynı zamanda kamu personeli seçme sınavı (KPSS), tıpta uzmanlık (TUS) vb sınavlar da, çoğı islamcı kadrolardan oluşan MEB denetimine alınmış olacaktır.

- Üniversite öğretim üyeliğinin altyapısı olan akademisyenlik mesleğine giriş niteliğindeki araştırma görevliliğı ve yardımcı doçentlik sınavları da ÖSYM'ce merkezi olarak yapılacaktır. Sonuç olarak imam-hatip lisesi mezunlarına yalnızca tüm yükseköğretim programlarına değil, aynı zamanda hukuktan tıba, öğretmenlikten mühendisliğe tüm alanlarda öğretim üyesi olabilme yolu açılmış olacaktır. AKP iktidarı, tıpkı "hocaları" gibi, üniversiteyi partinin "arka bahçesi", üniversite öğrencilerini de partinin "gençlik kolu" yapmak istemektedir.

5. İmam-Hatip Lisesi Yönetmeliği Değiştirildi

AKP Hükümetinin Acil Eylem Planının öncelikli konularından biri de, imam-hatip konusudur. Her ne kadar Milli Eğitim Bakanı, arada bir "**gündemimde imam-hatip diye özel bir madde yok**" dese de, en öncelikli konularından birisi, imam-hatip liseleri. Bu yönetmelik değişikliği ile Bakanın amaçladığı şunlardır:

- İmam-hatip liselerinde türban takmayı serbest bırakmak. Böylece nüfusun yarısını oluşturan kadınları, giderek tüm toplumu "ümmetleştirmek".
- İmam-hatip liselerinde "açık lise" ve "yaygın eğitim" programları uygulayarak, tüm yetişkin nüfusa imam-hatip eğitimi vererek milyonlarca imam yetiştirmek.
- Yönetmelikte imam-hatip okullarına, bağış toplama ve vakıf kurma yetkisi de verilmektedir.,

Atatürk'ün Cumhuriyeti emanet ettiği Türk gençliği bunu kesinlikle hak etmemektedir. Bizce böylece Türk toplumu en az 80 yıl geri götürülecektir. Öğretim Birliği Yasası ile kapatılan medreseler hortlatılacaktır. Daha açık bir deyişle imam-hatip lisesi öğrencilerini, yetişkinlere yaygın din eğitimi vermek amacıyla başta köyler olmak üzere tüm yerleşim birimlerine göndererek-bunun adına eğitsel kol çalışması denilecek- bağış adı altında para toplanacaktır. Bunun doğru adı, medrese talebelerinin "cerre çıkmasıdır". Medrese öğrencilerinin "cerre çıkması", üç aylarda (Recep, Şaban, Ramazan) İstanbul dışına gidip halka vaaz verme, ibadet ettirme karşılığında da yiyecek, giyecek, para toplamasıdır. Bu uygulamayı, "dilencilik" olarak nitelleyen Darülmüallimin Müdürü Ahmet Cevdet Efendi, 1851 yılında bu okul (öğretmen okulu) öğrencilerinin "cerre çıkmasını" yasaklamıştır. Çünkü dilencilik, öğrencilere öğretmenlik için gerekli olan vakar ve temkini, yani saygınlığı kaybettirir.²

İmam-hatip lisesi öğrencilerinin tatil aylarında köylerde vaaz verip, namaz kıldırıp bağış toplamaları, sözcüğün tam anlamıyla bu okulları "medreseleştirmektedir". Oysa 1950'lerde bu okullar açılırken Başbakan Adnan Menderes, "münevver" (aydın) din adamı yetiştirmeyi amaçlıyordu.

---

² Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, 8. Baskı, Alfa, İstanbul, 2001, s:169-170.

6. "İmam-hatip Lisesinden Çıkan Gencin İmam-Hatip Olması Gerekmiyor"

Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik söylüyor bunu. Bunu söyleyen Sayın Bakan, ulusal eğitim konusunda ya bilisizdir (cahildir), değilse konuyu kasıtlı olarak çarpıtmaktadır.

"İmam-hatip liseleri, imamlık, hatiplik ve Kur'an kursu öğreticiliği gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesi ile görevli elemanlar yetiştirmek üzere, Milli Eğitim Bakanlığınca açılan ortaöğretim sistemi içinde, hem mesleğe hem yükseköğrenime hazırlayıcı programlar uygulayan öğretim kurumlarıdır." (Milli Eğitim Temel Kanunu, Madde:32).

1972 yılında kabul edilen İmam-Hatip Okulları Yönetmeliğinde bu okulların amaçları şöyle belirlenmiştir: **"Laik eğitim sistemimiz içinde, Milli Eğitim Bakanlığının hizmetleri arasında, ayrı bir meslek okulu niteliğinde, Öğretim Birliği Yasasının 4. Maddesi gereğince kurulmuş bulunan imam-hatip okullarının amaçları; 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Yasasının 22. maddesine göre imamlık, hatiplik, Kur'an kursu öğretmenliği, gereğinde müftülük, vaizlik benzeri görevleri yapmak üzere ortaöğretim görmüş din görevlileri yetiştirmektir"** (Madde:1).

Öğretim Birliği Yasası, Anayasanın 174. Maddesine göre korunacak devrim yasalarının ilkidir. Buna göre: **Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini koruma amacını güden aşağıda gösterilen inkılap kanunlarının, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz".** Bu niteliği ile Öğretim Birliği Yasası, Anayasa hükmü haline gelmiştir. Bu açık Anayasa kuralına karşın, imam-hatip lisesi mezunlarının tüm yükseköğretim programlarına girebilmelerini bir yasa ile sağlama, sadakattan ayrılmayacağınıza yemin ettiğiniz Anayasaya ters düşüyor mu Sayın Bakan?

Öte yandan 1992 tarih ve 3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri hakkında Kanununun birinci maddesinde de şu yaptırım getirilmektedir: **"Bu kanunun amacı, 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat kanunu ile kalkınma plan ve programları doğrultusunda milli eğitim hizmetlerini yürütmek üzere, Milli Eğitim Bakanlığının kurulmasını, teşkilat ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemektir".** Benzer yaptırımlar, Milli Eğitim Temel Yasasında da öngörülmüştür.

Sonuç olarak Öğretim Birliği Yasası ve ilgili yasalar uyarınca imam-hatip lisesinden çıkan gencin, imam olması gerekiyor Sayın Bakan! Çünkü bu amaçla devlet, mesleki-teknik okullara, bu arada imam-hatip okullarına, genel liselere oranla 3-5 kat daha pahalı bir fatura ödüyor. Çünkü lisede bir öğretmen ya da bir dersliğe ortalama 30 öğrenci düşerken, imam-hatip lisesinde 8-10 öğrenci düşmektedir. Sonuçta genel lise gibi yükseköğretime öğrenci hazırlayacaksa, daha açık deyişle mesleki lise niteliğini yitiriyorsa, o durumda bu okullara neden gerek duyulacak? Mesleki eğitim vermeyen bir imam-hatip lisesi kapatılarak, yerine üç genel lise açılabilir. Böylece daha çok gence eğitim verilebilir.

Ayrıca dünyanın birçok ülkesinde de, imam-hatipleri de içine alan mesleki-teknik lise mezunları, tüm yükseköğretim programlarına değil, yetiştikleri alandaki yükseköğretim programlarına girebilmektedirler. Örneğin Fransa'da lisenin endüstri-meslek bölümü mezunları, yükseköğretimin yalnızca mühendislik; edebiyat bölümü mezunları, edebiyat-insan bilimleri, fen bölümü mezunları mühendislik-fen ve sağlık bilimlerine, ekonomi-ticaret bölümü mezunları hukuk-işletme-iktisat bölümlerine girebilmektedir.

Sonuç olarak Öğretim Birliği Yasası ve diğer yasal düzenlemelere göre, imam-hatip lisesinden mezun gencin imam olması, güzel sanatlar lisesi mezununun de sanatçı olması ve yetiştikleri alanda yükseköğrenim görebilmesi gerekiyor. Çünkü kendisi ya da velisi bu okulu seçerken, bu mesleği seçmiştir.

Başında bulunduğu bakanlığın kuruluş yasasının birinci maddesinde belirlenen amacını bilmiyorsa bir bakan, o bakanlıktan derhal ayrılması gerekir. Biliyor da çarpıtıyorsa, o zaman "Benim Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik olarak gündeminde imam-hatip diye özel bir madde yok" demesi tam bir takkiye! Gündeminizde imam-hatip diye özel bir madde olduğunu sağır sultan bile biliyor Sayın Bakan! "Hocanız" yalnız Kur'an kursları ve imam-hatipleri partisinin "arka bahçesi" olarak görüyordu. Bunu da sizin gibi saklamıyordu ve şöyle diyordu: "350'nin üzerinde imam-hatip, üç bin Kur'an kursu açtık. Bugünkü nesil, işte o hamleler sonucu yetişti". Sayın Erbakan, 8 yıl önce bugünkü durumu ne güzel öngörmüş! Başta Başbakan olmak üzere AKP iktidarının birçok milletvekili bu okullardan yetişmedi mi?

Bizce AKP yöneticileri ve bakanları, başta imam-hatipler olmak üzere, öğrencisi ile, öğretmeni, yöneticileri ve deneticileriyle tüm Milli Eğitim

Bakanlığını, Diyanet İşleri Başkanlığını, hazırlanan YÖK yasa taslağı ile yakın gelecekte tüm üniversiteleri, tüm bakanlıkları partilerinin "arka bahçesi" olarak görüyorlar.

Milli Eğitim Bakanlığı, imam-hatiplere "genel lise özelliği" verileceğini açıklamış.³ İmam-hatip lisesi genel liseye dönüştürülürse, açık lise yöntemi uygulanarak TRT'den yaygın eğitim yoluyla yetişkinlere de bu öğretim verilirse, öğrencileri "cerre çıkarsa", bu okullarda vakıf kurulursa, bizce o zaman bu Bakanlığa, Din Eğitimi Bakanlığı, eski adı ile "Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti" denilmesi daha uygun düşer.

Burada asıl amaç, çağdaş-laik eğitime koşut olarak dinsel eğitim vermekse, o zaman Türkiye, Öğretim Birliği Yasası öncesine, 80 yıl öncesine götürülmek isteniyor. XXI. yüzyılda, AB'ne aday Türkiye'de buna hiç kimşenin gücü yetmez.

Şeriat Eğitimi

Şeriat sözcüğünün sözlükteki anlamı, Kur'an ayetlerine dayanan Müslümanlık yasası. Ayetler, hadisler, icmal'i ümmet, imamların içtihadı ile kurulmuş temel. Bunu eğitimi nasıl yapıyor?

İmam-hatip okullarında nasıl şeriat eğitimi yapıldığını, ünlü hukuk bilgini **Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu** şöyle anlatıyor:

"İmam-hatip okullarının ders programlarında şeriat, yani dinsel hukuk (fıkıh) bilgisinin yer almış bulunması,...az önce değindiğim olumsuz doğrultuda birçok din adamının yetişmesine neden olmaktadır. Böyle eğitim gören gençlerin kafaları bir kez Kur'andaki hukuk kurallarının değıştirilemeyeceğı yolunda eğitilip yıkanınca, artık onları akılcı ve laik düşünce doğrultusuna getirmek çok güç olmakta, hatta olanaksızlaşmaktadır. Böyle gençlerle çok karşılaştığım için durumu yakından biliyorum. Onların beyinlerini bu doğrultuda yıkayanlar, devrim artıkları şeriatçılar, yani eski dönemden kalma hukuk adamları ve onların yetiştirmeleridir".

"Nitekim bugün şeriat eğitimi görmüş olanlar, laik eğitimi savunan devrimcileri, kafirlikle suçlamakta, camilerin kürsülerini bile bu suçlama yolunda kullanmaktan çekinmemektedirler"⁴

³ Cumhuriyet, 8.8.2003.

⁴ Türk Eğitim Derneğı, **Eğitim ve Bilim**, Sayı:32, Temmuz, 1981, s:9-10.

Velidedeoğlu şu görüşleri de ekliyor:

"Oysa hukuk kurallarının , zamanın gereksinmelerine göre değişebileceği, şeriat hukukuna dayanan Mecelle'nin 39 . maddesindeki **-Zamanın değişmesiyle hukuk kurallarının da değişebileceği yadsınamaz- ilkesinde açıkça belirtilmiştir"**.

"İmam-hatip okullarında şeriatçılık doğrultusunda yapılan eğitimin olumsuz etkileri, sadece bu okulların dört duvarı arasında kalsa, buna yine de katlanılabilir. Ama oradan yetişenler hayata atılıp camilerdeki halk eğitimi görevlerine başlayınca, bu biçim eğitimin laik yönetimi büyük ölçüde zedeleyen etkileri masum halk yığınları arasında dalga dalga yayılıyor ve bundan da, ülkemizde büyük huzursuzluklar çıkıyor. Hele demokratik ortamda işe bir de politika karışınca- ki her defasında karışıyor- bu huzursuzluk düşmanlıklara yol açıyor".

"Bu okullarda elbette din eğitimi yapılacaktır. Ama "şeriat" dediğimiz islam hukukunu öğretmenin yeri, imam-hatip okulları değil, üniversitelerin hukuk tarihi enstitüleridir... İmam-hatip öğrencileri, İslam hukukunu öğrenince bu bilgisini nerede ve niçin kullanacak? Bugünkü laik Türkiye'de bunu kullanmanın yeri yoktur"⁵

Velidedeoğlu, bundan tam 23 yıl önce bugünü görmüş olacak ki, şöyle bitiriyor sözlerini:

"Türkiye'de eğer kafalar, şeriat hukukunun kesinlikle değiştirilemeyeceği, çünkü bu hukukun Tanrı buyruğu olduğu yolunda sürekli olarak yıkanıp ve bir gün beyinleri bu doğrultuda yıkananlar ülkede yönetimi ele geçirirse Türkiye batar, sömürge olur. Çünkü laik Türkiye Cumhuriyeti, islam ümmetçiliğine değil, Türk milliyetçiliği temeline oturmaktadır. Nasyonel nitelik taşıyan Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri her iki enternasyondan uzak durmuştur. Bunlardan birincisi komünist enternasyonal, öbürü islam enternasyonalidir"⁶

3 Mart 1924 tarihinde Öğretim Birliği Yasası kabul edilinceye değin, ülkemizde üç kanallı bir eğitim dizgesi bulunuyordu.

Birinci kanal: Mahalle Mektepleri ve Medreseler.

Tümünde dinsel eğitim verilen bu okulların ağı, İstanbul'dan başka Ana-

⁵ Ayn, s: 11.

⁶ Ayn, s. 12.

dolu'da il, ilçe, kasaba ve köylere değin uzanıyordu. Daha çok vakıflar ve kişilerce kurulan bu okullar, Türk halkının ezici çoğunluğunu şeriat ve din kuralları baskısı altına almıştı. Toplum; şeyhlik, ağalık, derebeylik, büyücülük vb kisveler içindeki bir kısım yalancı, riyakar, cerre çıkıp halkın sırtından asalak olarak geçinen kişilerin etki ve baskısı altında yaşamını sürdürüyordu.

İkinci kanal

Bu kanaldaki okullar, yabancı kültürü Türk insanına aşılama için kurulmuş, yabancı dilde eğitim veren kolejler ve azınlık okullarıydı.

Üçüncü kanal

Bu kanalda rüşdiye (ortaokul), idadi (lise), sultani (lise) vb adlarla anılan ve bugünkü çağdaş okulların da çekirdeğini oluşturan okullar hizmet veriyordu.⁷

3 Mart 1924 öncesi ülkemizde 24 etnik kökenden insan vardı ama yeterli bir ulus bilinci oluşmamıştı. Ülkemizin eğitim sorunlarına çözüm bulmak amacıyla toplanan Birinci Heyet-i İlmiye çalışmalarında yaşanan bu iki başlılığı, eğitimci İsmail Hakkı Tonguç şöyle dile getirmiştir:

"Heyet-i İlmiye azalarından (üyelerinden) bir kısmı Doğu İslam kültürünün değerlerine, bir kısmı Avrupa uygarlıklarına bağlı buldukları ... için, meselelerin hemen hiçbiri çözülemedi... Yalnız bu konuşmalardan şu cihet açıkça anlaşılmalıdır ki, medrese-mektep ikiliği devam ettiği müddetçe Türkiye eğitim kurumlarını asrileştirmek (çağcılaştırmak), kolay kolay mümkün olmayacaktır... Her şeyden önce ve her işe tercih edilerek medrese - mektep ikiliğini ortadan kaldırmak lazımdır".

Sonuç olarak TBMM, Öğretim Birliği Yasasını şu gerekçe ile 3 Mart 1924 tarihinde kabul etmiştir:

"Bir ulus bireyleri, ancak bir eğitim görebilir. Bir ülkede iki türlü eğitim, iki türlü insan yetiştirir. Bu ise, duygu, düşünce ve dayanışma birliği amaçlarını tümüyle yok eder. Yasa önerimizin kabulü durumunda, Türkiye Cumhuriyetindeki her çeşit eğitim-öğretim kurumlarının bağlanacakları tek yer Eğitim Bakanlığı olacaktır. Cumhuriyetin kültür politikasından ve kültürümüzü duygu ve düşünce birliği içinde iler-

⁷ Mahmut Adem, Devrim Yasaları Odağında ÖĞRETİM BİRLİĞİ; Çağdaş Eğitim vakfı Yayınları, No.5, İstanbul, Aralık, 2001, s: 4 ve devamı.

letmekte görevli olan Eğitim Bakanlığı, müspet ve bütünleşmiş bir eğitim politikası uygulayacaktır".

Çağdaş ve laik eğitim verilen liseye koşut olarak, Öğretim Birliği Yasasının 4. maddesine göre, imamlık ve hatiplik işleriyle görevli memurlar yetiştirmek üzere açılan imam-hatip liselerine genel lise niteliği kazandırmak, ateşle oynamakla aynı anlama gelir. Böylece mektep-medrese ikiliği yeniden kurulur. Sayın Bakanın amacı, bütünleşmiş bir eğitim değil, iki tür insan yetiştirmek mi? O zaman Türk ulusunun ulus olma bilinci, düşünce ve dayanışma duyguları bundan büyük yara almaz mı? Bu tür bir eğitim, uzun dönemde ulusal birliği temelinden sarsar, yeni Kahramanmaraş olayları, Sivas katliamları, Malatya'daki türban ayaklanmaları vb olaylar özendirilir, ülkemiz mezhep çatışmalarına sürüklenebilir, daha kötüsü bir iç savaşın eşiğine gelebilir. Bu da, laik Cumhuriyete ihanet olmaz mı? 80. yılını kutladığımız Türkiye Cumhuriyeti, böyle bir ihaneti hiç mi hiç hak etmemektedir. Buna izin de vermez.

Ben 35 yıl, öyle kabul ediyorum şeyi, tek telli saz çaldım, eğitimin önemini anlatmak için, ama sesimi pek duyuramadım. Diğerlerinin de duyurduğunu zannetmiyorum, Hasan Ali Yücel'den beri Türkiye'de eğitim birinci gündem maddesi olmadı. Bilmiyorum gelmiş geçmiş bakanları şöyle bir adını saysam, "o bakan mıydı" falan diye herhalde bir soru işareti belirir. Hasan Ali Yücel'in son bütçesinde eğitim, toplam konsolide bütçenin 10.5'i idi, 1946 bütçesi. Bugün bu rakam 6.6 civarında. Siz düşünün, öğrenci sayısı kaç katlandı, öğretmen sayısı, okul sayısı ve saire...

Tabii eğitim aslında önemli, ama biz bu topluma eğitimi anlatamadık. Belki bir nedeni de herkesin kendini eğitimci görmesi. Türkiye'de YÖK kurucusu İhsan Doğramacı'dan şimdiki Milli Eğitim Bakanına kadar herkes kendini eğitimci sayıyor; ben de saymıyorum, her neyse...

Fransız devrimcilerinden Danton şöyle diyor: "Ekmekten sonra bireyin ilk gereksinimi eğitimidir." Tabii eğitim, kimilerine göre demokrasiye uyumun sınır çizgisi. Tabii burada laik eğitim de söz konusu. Bu, tabii kalkınmanın da sıçrama tahtası; çünkü eğitim, kişiye nitelik, beceri kazandırıyor. Konuya bu açıdan baktığımız zaman, Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılında, yani 80 yıl önce Türkiye eğitim alanında toprakla bir, yani nüfusun çok büyük bölümü okuma yazma bilmiyor. Tabii o noktada şunu iyi görmemiz lazım: O günküyle bugünkü arasında çok fark var; yani öğretmen sayısı, öğrenci sayısı, hatta bugünkü öğrenci sayısı o günkü nüfustan fazla, onu iyi görmemiz gerekiyor.

Ancak "80 yılda Türkiye'nin hedeflediği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın neresindeyiz?" diye soruyu sorduğumuz zaman, sanıyorum çok gerisindeyiz. Hatta kimilerine göre Avrupa Birliğine uyumda da çok gerideyiz; çünkü yetiştirdiğimiz nitelikli insan gücü o düzeyde değil, yani o ülkelerin işgücüyüyle yarışacak düzeyde değil.

Burada tabii Cumhuriyetin eğitim devrimini çok iyi algılamamız lazım, bugünü iyi değerlendirmek için. Burada iki nokta var, iyi görmemiz gerekiyor. Cumhuriyet kurulduğu yıl, nüfus 12 milyon dolayında, ama o günkü toplumsal ortam neydi, eğitim düzeyi neydi, onları kısaca görmemiz gerekiyor. Nüfusun yüzde 90 kadarı köylerde yaşıyor, birey başına düşen gelir 67 dolar, topluğne, kefen bezi dahil her şey dışarıdan alınıyor, radyo Türkiye'ye girmemiş, Başkentte en çok satan gazete 2-3 bin satıyor. 20'den fazla etnik kökenden insan var, ama bir ulus bilinci oluşmamış. Ulus-devlet kurulacak, ama toplumsal dayanışma duygusu hiç mi hiç yok ya da bilinçlenmemiş. Bu Batı ülkelerinde demokrasiyi kurmuş olan sınıflar da Türkiye'de yok; burjuva, aristokrasi, onlar yok. Onun doğal sonucu olarak işçi sınıfı da yok; tabii o arada Türkiye'de toplam 70 bin kadar, bir işyerine bağlı olarak çalışan işçi sayısı var.

Bir önemli nokta, Cumhuriyetin ilanından az önce Tunalı Hilmi -biliyorsunuz Ankara'da onun caddesi var- Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı bir konuşmada şöyle diyor: "Yapılacak ilk nüfus sayımında kadınların da sayılması gerekir" ve büyük tepki alıyor, kürsüden indiriliyor. Kadını o toplum pek adam yerine koymamış o zamanlar. Osmanlı vatandaşlarından mahalle mektebi ve medreselerde öğrenim görenlerin hepsi sabah-akşam "Padişahım çok yaşa" diye bağırıyor, besmele çekip kelimeyi tevhit ya da tekbir getiriyor, elifba öğreniyor, Kur'an okuyarak öğrenimini tamamlıyor, sonra da kimi askeri, sivil görevlere geliyor.

O yıllarda ülkenin içinde bulunduğu sorunlara bilimsel çözümler üretecek üniversite de yok, o çağdışı kalmış. Bunları zaman açısından geçeceğim. Burada Vasıf Çınar'ın -ki o Öğretim Birliği Yasasını Meclise sunan Milli Eğitim Bakanıdır- Darülfünunla ilgili değerlendirmesi var, son cümlesini okuyayım: "Kürsüler, müderrisler, dersler itibariyle Darülfünun Batıdaki üniversitelerin çeyreği bile değildir." Hatta Darülfünun yeni koşullara uymakta gecikmiş, Türk devriminin gerektirdiği değerleri benimsemekte istekli değil. Darülfünun harf devrimine karşı çıktı.

Türk halkının büyük çoğunluğu, din ve şariat kuralları baskısı altına

alınmış, halkın tümüne yakını çeşitli tarikatlar ve bu tarikatlara bağlı tekke, zaviye ve türbelerin etkisi altında; çünkü halkın ezici çoğunluğu okumaz, yazmaz. O zaman Mustafa Kemal'in deyişiyle, "kişiler düşünür olmadıkça" diye başlayan bir şeyi var, zamandan kazanalım diye hızlıca gidiyoruz.

Bu öğretim birliğinden önceki durumda şöyle bir şey var: Tüm ülke nüfusunun yüzde 7 kadarı okuma biliyor. Eski harflerle okuma bilme, yazma bilme farklı bir şey, yani okuma bilen, yazma biliyor anlamına gelmiyor, yazma bilmiyor. Bu elifbayı okumasını biliyor yüzde 7 kadarı; erkeklerde bu oran yüzde 10, kadın nüfusta binde 4 kadarı okuma biliyor. Yazma bilenler ise toplam nüfusun yüzde 5'i kadar. Köylerin yüzde 90'ından fazlasında okul ve öğretmen yok. Onun için Cumhuriyetin eğitim devrimleri arasında köye özgü öğretmen yetiştirme modelini de -ki bunlar Köy Enstitüleridir- çok önemli bir eğitim devriminin parçası olarak görüyoruz, ayrılmaz bir parçası olarak görüyoruz.

Ortaokul ve liseler, kimi ayrıcalıklı yerlerde. Daha 30'lu yıllarda da böyle; Süleyman Demirel Isparta'da olmadığı için Afyon Lisesinde öğrenim gördü. Tabii medrese önemli, orada 18 000 kişi kayıtlı, 1 800 kişi geliyor. Bunların bir şeyi var: Kaydını yaptıranlar, sakalık, manavlık, kasaplık ve sair işle iş başına gidiyorlar; çünkü medreseye kayıtlı olduğu sürece askere alınmıyor, vergi vermiyor, ehli dinden sayılıyor. Dine hizmet edenler, ulumu diniye, din bilgisi tahsili yapan adam sayılıyor, bir çeşit dokunulmazlığı var, kimse bir şey yapamıyor. İşte bu ortamda Öğretim Birliği Yasası 3 Mart 1924'te kabul ediliyor. Bakın, orada önemli bir nokta var; bu gerekçeyle kabul ediliyor: "Bir ulus bireyleri ancak bir eğitim görebilir. Bir ülkede iki türlü eğitim, iki türlü insan yetiştirir. Bu ise duygu, düşünce ve dayanışma birliği amaçlarını tümüyle yok eder. Yasa önerimizin kabulü durumunda Türkiye Cumhuriyetindeki eğitim-öğretim kurumlarının bağlanacakları tek yer Eğitim Bakanlığı olacaktır. Cumhuriyetin kültür politikasından ve kültürümüzü duygu ve düşünce birliği içinde ilerletmekle görevli olan Eğitim Bakanlığı, müspet ve bütünlüştürmüş bir eğitim politikası..." Bu öneriyi yapanlar, Vasıf Çınar ve arkadaşlarıdır.

Tabii bütünlüştürmüş bir eğitim politikası derken, eğitim birliğinden önce üç kanallı eğitim var. Birincisi, mahalle mektepleri ve medreseler; büyük bir ağı var bunun, köylere kadar uzanan bir ağı var. İkinci kanal, -misyoner okulları diyorum onlara- yabancı dilde eğitim veren azınlık okulları. Üçüncü kanal da bugünkü okulların çekirdeğini oluşturan idadi, rüştiye, sultani gibi okullar ki bunlar 1868'de Galatasaray Lisesinin kurulmasıyla başla-

miştir. Bunlar, sayıları en az olan okullar. Hatta bunların kitaplarının İstanbul'da satıldığı yerler de farklı; birincinin Sahaflar'da, üçüncünün Beyazıt'ta, ikincinin de Beyoğlu'nda satılıyor, kitaplarının satıldığı yerler bile farklı.

Tabii bu azınlık okulları ya da misyoner okulları dediğimiz okullarda yetişenler de hangi ülkenin kültürünü almışsa, o ülkenin kültürüyle beslenmiş, yani Türk kültürü değil. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Samsun'a çıktığı zaman, ona telgraf çekip de "Amerikan mandası mı, İngiliz himayesi mi" diyenler, bu okul mezunları, bu misyoner okulları ya da azınlık okullarında eğitim görenler. Öğretim birliği işte bu üç kanallı ve üç ayrı tür insan yetiştiren düzene karşı yapılmış bir devrimdir. Tabii Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu en önemli devrim, ama o bundan 4 ay 4 gün sonra gerçekleştirilen en büyük eğitim devrimidir. Halen bu yürürlükte ve korunacak devrim yasaları arasında, biliyorsunuz.

Tabii bu devrimci atılımlar sürdü, sadece o noktada kalmadı. Halifelik, arkasından Şeria ve Evkaf Vekaleti kaldırıldı. Tabii arkasından 1 Kasım 1928 tarihli harf devrimi var. 8 Kasım 1928'de Mustafa Kemal Paşa, millet mektepleri baş öğretmeni oluyor, 24 Kasım da bu teşkilatnamesi yayınlanıyor, 1 Aralık 28'de gazete ve dergiler yeni harflerle basılıyor. 30 Ocak 1928'de Bursa'da Amerikan Kız Koleji, 4 Türk kızının Hıristiyan yapıldığı iddiasıyla kapatılıyor. Tabii sadece o kapatılmıyor, medreseler de kapatılıyor, Öğretim Birliği Yasasından sonra.

Yine Öğretim Birliği Yasasının 4. Maddesine göre, imam ve hatip işleriyle görevli memurlar yetiştirmek üzere imam hatip okulları açılıyor, o da 30'larda kapatılıyor. 27-28 öğretim yılında önce ortaokullarda, arkasından da liselerde karma eğitime geçiliyor, sonra o imam hatip okulları da kapatılıyor. Arkasından o Arapça-Farsça olan dersler kaldırılıyor. Öğretmen okullarının açılışı var, arkasından Köy Enstitüleri geliyor. Biliyorsunuz 17 Nisan 1940'tır Köy Enstitülerinin açılışı. İsmet Paşa, ilköğretim davasını insan olmak davası olarak yorumlamıştır o dönemde.

Burada tabii 174. Maddesine göre Öğretim Birliği Yasası, korunacak devrim yasaları dedim, ama bu 1950'lerden sonra sürekli delindi, paramparça edildi, halen de delinmeye devam ediyor. Onun için ne kadar korunuyor, benim bu noktada ciddi kaygılarım var. Burada "Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda

gösterilen inkılap kanunları Anayasanın halkoyuyla kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz." Kimi Anayasa hocaları, "Anayasa niteliğinde" olarak değerlendiriyor, Öğretim Birliği Yasasını. Değişemez değil, değişebilir, ama Anayasaya aykırılığı iddia edilemez.

Tabii Öğretim Birliği Yasasıyla tüm öğretim-eğitim kuruluşları Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı. Peki o zaman 1965 yılında çıkarılan 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Yasası var. Bununla Kur'an kursları neden Diyanet İşlerine bağlandı? O zaman daha ilk delinme başlıyor. Sadece orada başlamıyor, 1951 yılında zamanın hükümeti, Köy Enstitülerinde karma eğitime son veriyor. Karma eğitim de Eğitim Birliği Yasasının bir sonucudur, orada başlıyor. Arkasından tabii Şeriat ve Vakıflar Bakanlığı bütçesi, onu geçiyorum. Şeriat ve Vakıflar Bakanlığı ve özel vakıflarca yönetilen tüm medrese ve okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Peki bugün acaba hepsi Milli Eğitim Bakanlığına bağlı mı, orada ciddi benim tereddütlerim var. Bir ışık evleri, tarikat yurtları falan, çok kaygı duyuyorum onlardan. Zaten bugünkü görünüş de onu gösteriyor.

Son maddesi çok önemli bizim açımızdan, "Milli Eğitim Bakanlığı, yüksek din uzmanları yetiştirmek üzere üniversitede bir ilahiyat fakültesiyle imamlık ve hatiplik gibi dinsel hizmetlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetişmesi için ayrı okullar açacaktır." Bu yasa yürürlükte ve Anayasanın güvencesi altında. Peki imam hatip okulları, sadece imamlık, hatiplik işleriyle görevli memuru mu yetiştiriyor; hayır. Hatırlıyorsunuz, belki içinizde hatırlayanlar vardır, 85 yılında Prof. Cemal Mihçioğlu'nun yaptığı bir araştırmada, kamu yönetimi bölümü öğrencilerinin yüzde 40'ı imam hatip mezunuydu.

Tabii bu, YÖK düzeninin de bir parçasıdır; çünkü YÖK düzeninde Türkiye'de öyle bir şey oldu ki, 80 yıllık Cumhuriyet tarihinde herhalde 1981 ile 2003 yılları arasındaki devrede de olduğu kadar üniversitelerde şeriatçı kadrolaşma yaşanmadı. Ne oldu bu üniversitelerde, YÖK üniversitelerinde ne oldu; şöyle oldu: "İmam" öğretmen yetişti, bunlar ne olduysa kronik sinüzite yakalandılar, öyle olunca başlarını bohçayla bağlamaya başladılar. Yani bu dini inanış filan, onlara bir şey demiyorum, benim annem, ablam, hepsi başını örtüyor, o başka bir şey, ama bir partinin sembolü olarak bunu yaptıkları zaman daha farklı oluyor, onlar onu yaptılar. Sonra ne oldu; imam doktor yetiştirdi YÖK sistemi, o imam doktorlar bu kronik sinüzit olanlara düzmece raporlar verdiler. Ondan sonra imam hâkimler yetiştir-

dik; imam hâkimler, bu idare mahkemelerinde, Edirne İdare Mahkemesinde olduğu gibi düzmece raporlarla gelenleri mahkemede akladılar. İmam avukatlar bunları savundu. Arkasından öyle oldu ki imam politikacılar yetiştirdik, onlar da öyle güzel sloganlar buldu ki, "türban sorununu çözmek namus borcumuzdur" deyip iktidar oldular. Yani bu, YÖK düzeninin getirdiği bir sonuçtur. Ondan önceki durumlarda böyle konular, mesela 1968'de de bir türban sorunu yaşadı, Ankara Üniversitesi özellikle, ama kendi iç dinamikleri içinde, özerk üniversite içinde bunlar çözüldü.

1950'lerden itibaren bu devrimci atılımların önü kesilmeye başlandı, o 50'li yıllarda camilere politika girdi. 65'ten itibaren de Demirel'le birlikte okullara politika girdi; çünkü 67-68 öğretim yılında ilk kez imam hatip liselerine kız öğrenci alınmaya başlandı. Kızlar imam olamıyor, ama neden alındılar, belli değil. Tabii bu gelişmeler, 80 sonrası hızlandı. Nasıl hızlandı? Askeri yönetim, önce din kültürü ahlak bilgisi dersini tüm okullarda Anayasaya koydu, zorunlu yaptı. Arkasından imam hatip mezunlarının tüm yükseköğretim programlarına girmesi için yükseköğretime girişi düzenleyen Milli Eğitim Temel Kanununu değiştirdiler. Bir de tabii bu merkeziyetçi, otoriter, ama "hepsini ben bilirim, en doğrusu benim söylediğimdir" diyen YÖK düzenini kurdular ve sonuç böyle oldu. Tabii 80 sonrası bu gelişmeler, 90'larda daha hızlı sürdü. 90'larda biliyorsunuz bir taşa çarpar gibi biraz şey oldu, 28 Şubat 97 sürecine çarptılar, sonra da 3 Kasım 2002 seçimleri geldi.

Şimdi geldiğimiz noktada biz sanki YÖK'ü savunma gibi bir duruma geldik; çünkü oradan daha ters bir olay, imam hatip okulları, türban, bunlarla Türkiye yürüyor. Benim kişisel görüşüm o ki, bugün geldiğimiz noktada oldukça kaygılıyım. İrtica, din sömürüsü, 80 yıllık Cumhuriyetin tarihinin hiçbir döneminde görülmemiş düzeyde yüksek; çünkü siyasal İslamcı bir parti tek başına iktidarda. Bu sonuca gelinmesinde çocuklarımıza ve gençlerimize verilen karşıdevrimci dinsel eğitimin hiç etkisi olmadı mı?

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı- Hocamıza ben de teşekkür ediyorum.

Aslında Hocamızın söyledikleri, çok yanlış anlamadıysam, Yunus'un Mevlana karşısında söylediği bir sözü bana hatırlattı: "Ete kemiğe büründüm, Yunus diye göründüm" demiş.

Benim anladığım kadarıyla cumhuriyetin ve cumhuriyetçiliğin, bu arada

elbette ki bizim Cumhuriyet ve cumhuriyetçiliğimizin eğitim politikası, aydınlanma geleneğinin politikasıydı ve onu da bir cümleyle ortaya koyabiliriz. Tek tek bireylerin olsun, bütünüyle toplumun olsun, yapıp etmelerinde kendilerine referans aldığı şeyler, beşerin üstünde ve ötesinde güçler değil, bizzat beşerin kendi aklıdır. Cumhuriyetin bütün eğitim politikası da bunu gerçekleştirmeye yönelikti, eksiklikleriyle, yanlışlıklarıyla buydu. 1950'den sonra aşındırılmaya çalışılan şey budur, bugün de tepe noktasına varmıştır. Bunda YÖK'ün de kusuru vardır, birey olarak hepimizin de kusuru vardır benim kanaatime göre, düzeltmemiz gereken de budur.

Bu arada Cumhuriyetin kültür ve sanat anlayışı; Murat Hoca, lütfeder misiniz?

Murat KATOĞLU- Sizin sözlerinizden başlayayım: Tabii Cumhuriyetin farkı neydi; yani Mahmut Adem'in söylediklerini, sizin söylediklerinizi ben şöyle bir özetleyeyim: Daha önceki düalist bir yapıdan tekçi bir yapıya geçiştir, yani çok kararlıdır. Yeryüzünde bütün yeniliklerin elbet bir geçmişi vardır, evveliyatı vardır. Cumhuriyet dönemindeki büyük yeniliklerin, yani devrim mertebesindeki yeniliklerin de elbet evveliyatı vardır; fakat bunun asıl ayırıcı vasfı, sizin söylediğiniz gibi, Osmanlı dönemindeki düalist yapıdan, düalist espriden - yani hem eczane, hem üfürükçü, hem medrese, hem Darülfünun, örnekleri çoğaltabiliriz- kurtulması ve tekçi bir yapıya geçmesidir. Eğitimde de böyle olmuştur, kararlıdır, bir zihniyet değişikliğine şahit oluyoruz.

Yahya Kemal'in bir cümlesi var, onu alayım, Cavit Beyle ilgili yazısında geçiyor: Diyor ki, "Şimdiye kadar İstanbul'da maliye işlerinde ecnebi menfaatini devlete karşı müdafaa etmek mubah addediliyordu, geçerli sayılıyordu, milli muhitimizde maalesef böyle bir geçerli telakki vardı. Milliyetperverliğin iktisadiyatta ve maliyedeki tecellisini ilk defa Ankara'da gördük" diyor. Ankara'yla kastettiği, Cumhuriyet.

Tabii Ankara'da ortaya çıkan şey, yalnız maliye ve iktisattaki mesele değildir, birçok şey Ankara'da yeni baştan ele alındı, yepyeni bir şekilde kuruldu. Eğitim de bunlardan biridir, yani daha genel bir söyleyişle insan ye-

tiştirme, bireyi yetiştirme düzeni de bunlardan biridir ve fevkalade kararlı bir şekilde ele alınmış, model oturtulmuştur. Mahmut Adem anlattı, öğretmen yetiştirmesiyle, her kademedeki okulun amaçlarının tespit edilmesiyle, belirlenmesiyle ele alınmış bir sistemdir. İşte bunun mahiyetinin elbet laik bir eğilim olduğunu; akılcı ve dünyevi olduğunu, felsefeye dayandığını biliyoruz. Sanat ve kültür hayatında da aynı şey... Yani birçok mesleklerle olduğu gibi, sanat ve kültür hayatında da Cumhuriyet idaresi, yenilikleri, yeni meslekleri, yeni marifetleri, yeni becerileri toplumda bireylere kazandırmak için esaslı bir program uygulamıştır. Esas olan evrensel sanat dilini, yaratıcılığı yakalamayı amaçlayan yaratıcılık ortamını kurmaktır.

Bir benzetme yapmaya çalışalım: Sanki bu Cumhuriyet, 1923'ten itibaren böyle usta bir mimarın, bir usta sanatçı müellifin çizdiği bir projeye göre inşa edilen ve hızla inşa edilen bir mimari yapı gibidir; yani strüktüründen konstrüksiyonuna, dekorasyonuna kadar bütün ayrıntılarıyla düşünülmüş bir bütünsel projedir. Burada iktisat-maliye işleriyle, bankacılıkla, sanayiyle, insan yetiştirmeyle, sanat yaratıcılığıyla ilgili bütün alanlar birlikte ele alınmıştır, bütünsel bir görüşle ele alınmıştır. Onun için böyle âdetâ müellifin elinden çıkmış bir uygarlık projesidir. Tabii önce strüktür kurulacak, ondan sonra ona göre bir konstrüksiyona, yapısal işlemlere sahip olacak ve ondan sonra da bu insanlar burada yaşayacaklar, ihtiyaçları olan çeşitli eşyayı, dekoratif malzemeyi filan elde edecekler, hayatlar kalite bakımından zenginleşecek, birey ve yurttaşlık bilinci gelişecek.

Sanat ve kültür de işte bu projenin unsurlarından ve tabii yaratıcılıkla ilgili, yaratıcılıkla bağlantılı bir şey. Zaten bana sorarsanız, bildiğimiz şeyler, çağdaşlaşma, batıcılık filan değildir bu, yani bir çıta koymuş Cumhuriyet yöneticileri, kendilerine göre, bir nitelik çıtası, bir felsefe... Şöyle tanımlayalım: İnsan zekasının ve yaratıcılığının tarih boyunca ulaştığı en üstün mertebeleri, en üstün düzeyleri hedef olarak kabul etmişlerdir, sözgelimi, stratejiyi ve projesini bu örgütlere göre hazırlamışlardır. Yeni Türkiye'de müzik sanatını, elbet çağdaş dünyadaki en yüksek müzik sanatını gerçekleştirmek, yaygınlaştırmak için, İstanbul'daki Saray Orkestra ve Bandosunu hemen 1924'te Ankara'ya naklediyorlar. Bilinçli bir harekettir... Çünkü amaç, yalnızca orkestraya müzik icra ettirmek değildir. Nitekim 1924 yılında, bu orkestra üyelerinden hoca olarak yararlanıp, Musiki Muallim Mektebi'ni kuruyorlar. Yani 1924 sıcak siyasal ortamında, dertli sosyal ekonomik sorunlar içinde evrensel müzik dilini ülkede geliştirmek üzere Müzik Okulu açmak... İşte bütünsel kalkınma kavrayışının ilginç bir örneğidir.

Daha ilgi çekici bir şey, 1924'ün zor şartları içinde hep bu bütünsel yaklaşımı anlatmak istiyorum... Yüzlerce genç Avrupa'ya öğretime gönderiliyor. Meşrutiyet döneminde de gönderiliyor, 1910'larda Ziya Gökalp göndermiştir. Fakat bu daha müthiş kararlı, bilinçli ve sürekli bir politika. Bu giden gençlere bakıyoruz, meslekleri ne? Her meslek, mühendislik, tıp, arkeoloji, ressamlık, heykeltıraşlık, musikişinaslık, yani hiçbir ayırım yok. O zor şartlarda devlet hesabına yükseköğrenim görmek için çok sayıda genç 1924'ten itibaren her yıl yurtdışına gönderilmiştir. İleride göreceğiz, 1930'dan sonra bu insanların büyük bir kısmı Türkiye'de gelip çeşitli görevlerde önde yer alıyorlardı. Üniversitede yer alıyorlar, sanayinin kurulmasında, bankacılıkta, eğitim alanında vesaire yer alıyorlar. Bu da, bir projenin, aynı müellifin elinden çıkan projenin unsurları.

Bir başka konu; mesela, 1924'ten itibaren Anadolu'nun çeşitli yerlerinde müzeler kuruluyor, birçok eski yapı onarılıyor ve müze olarak tahsis ediliyor ve müze oluşturuluyor. O zor şartlarda, düşünün Merkez Bankası kurulmamış, sanayi hamlesi yerine oturmamış, rayına oturmamış, ama hepsinin gayretleri devam ediyor. Müzecilik, çeşitli yerlerde 1924'ten 1935'lere kadar aşağı yukarı Türkiye'nin çeşitli yerlerinde 20 kadar müze kuruluyor. Bunları birer örnek diye veriyorum. İstanbul'da 1916'da kurulmuş olan Darülelhan, yani bir konservatuvar var. Belediyeye devrediliyor ve Doğu musiki eğitimi kalkıyor, ama Doğu musikisinin bilimsel tespit ve tasnif faaliyetinin yapılması isteniyor. 1926'dan itibaren İstanbul'daki konservatuvarı belediyeye bağlıyorlar ve yurtdışından yabancı uzmanlar getirilmesi için de bir tebligatta bulunuyorlar. Ne istediğini bilen, kararlı bir politikanın işaretleridir.

Yine, 1924'te kültür hayatı için önemli bir hadise, bence örnek bir olaydır Harbiye Nezaretinin üniversiteye tahsis edilmesi, bu sembolik bir olaydır, yani bilime, yükseköğretime, üniversiteye, o zamanki adıyla İstanbul Darülfünununa gösterilen müthiş bir itibardır, orayı prestijli bir kurum olarak kabul ediyor ve Harbiye Nezareti binasını tahsis ediyor. Harbiye Nezareti binasını vilayete de tahsis edebilirdi, zaten askeri bir bina, yine askeriye'nin kullanımında bırakılabilirdi. Bu bence, sembolik ve çok önemli bir hadisedir. Ayrıca yine 1924'te Darülfünuna tüzel kişilik tanıyor. Bunun bir kere altını çizelim. Biraz önce Mahmut Adem'in söylediği gibi, Darülfünun Ankara Hükümetinin bu jestlerini algılamıyor ve birçok yenilik hareketlerine, en tipik örneğiyle alfabenin değişimine karşı çıkmasıdır. Kendini yenilemesi beklenmiştir. Ama Darülfünun alışkanlıklarını sürdürmüştür.

Başka örnek: 1926-27'den itibaren yabancı mimarların ve şehircilerin

davet edilmesi ve gelmesi ve mesela, Ankara'nın İmar Planının 1927'de yarışmaya açılması. Yabancı 5 mimar, şehirci çağırılıyor, onlar arasında bir yarışma yapılıyor. Ankara'nın ve Türkiye'nin başka yerlerindeki bazı kamu yapılarının, davet edilen bu yabancı mimarlar tarafından, yabancı mimarların eliyle yaptırılması da yine ilgi çekici meselesidir. O zaman buna 1930'larda Türk mimarlar falan karşı da çıkıyorlar, fakat bu tabii Türkiye'deki şehircilik ve mimarlığın çağdaşlaşmasına, yenileşmesine ve zenginleşmesine müthiş bir aşıdır. Bugün Ankara'daki eski kamu yapılarının olduğu yere bakalım, bunlara Parlamento dahildir, mesela 1936 yılında yapılan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi binası dahildir. Bunlar çağdaş bir yapı, şehircilik anlayışının Türkiye'ye gelmesine katkıda bulunan bilinçli bir hareketin, bilinçli bir tutumun hep örnekleridir. Tabii, bu yabancı elemanlardan, yabancı uzmanlardan yararlanma bilinci veyahut tercihi, Cumhuriyet yönetiminin Türk eğitim, kültür, sanayi politikalarında da geçerli olmuştur. Hep devam etmiştir, bütün sektörlerde yabancı elemanları, yabancı uzmanları getirip onlardan yararlanmak. Mesela, 1930'larda yine tarih ve arkeoloji ve sanat tarihiyle ilgili çalışmaların büyük ölçüde desteklendiğini görüyoruz ki, bu zaten 1931'de Türk Tarih Kurumunun açılışına giden yoldur. Birçok yabancı bilim adamının Türkiye'de 1927'lerden itibaren çeşitli yerlerde kazılar yaptığını, arkeolojik kazılar yaptığını şahit oluyoruz. Bu sistemli bir hale getiriliyor, devlet tarafından destekleniyor ve mesela, Fransız mimar ve sanat tarihçisi Albert Gabriel davet edilip, Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki anıtsal eserlerle ilgili Fransızca büyük eserler hazırlatılıyor ve bunlar Fransa'da bastırılıyor.

Tarih Kurumunun 1931'de kurulması önemli bir olaydır. 1932'de Türk Dil Kurumunun kurulması önemli bir olaydır. Alfabe, yazı devriminden bahsetmiyorum, hep bildiğimiz şeyler. Bunlar, hem bilime saygının, hem de bu konuları özerk bilimsel kurumlar aracılığıyla yürütme gibi modern ve ileri bir düşüncenin de örnekleridir. Tabii, Tarih Kurumu olsun, Dil Kurumu olsun, bugüne kadarki hayatımızda Türkiye'nin kültürel hayatında önemli rol oynamışlardır. Her şeyi bir tarafa bırakalım, Tarih Kurumu yayınlarıyla, uluslararası düzeydeki "Belleten" isimli bir periyodiği bu kadar yıl çıkartmak başarısını göstermesiyle ve uluslararası düzeyde meydana getirdiği bir ihtisas kitaplığına bugün Ankara'da sahip olmamızla çok büyük görevler yerine getirmiştir. Ayrıca birçok arkeolojik kazıları desteklemesi vesaire, bilim çalışmalarını desteklemesi, uluslararası kongreler, bunları da biliyoruz.

Dil Kurumu da, söylemeye hacet yok, eğer bugün artık zorluklarına, ek-

sikliklerine rağmen, Türkçe'yle bütün bilim dallarında, bütün branşlarda eserler yazılabiliyorsa, Türk edebiyatı daha çok kimsenin okuyabileceği bir dille yazılabiliyorsa, bu iş 60-70 senelik dil konusundaki kurumun gayretleriyle, büyük ölçüde onun katkısıyla da olmuştur. Tabii, Dil Kurumu'nun da iki büyük eseri vardır. Biri, Derleme Sözlüğü. Biri de, Tarama Sözlüğü. Bunlar yılların birikimiyle, emeği ile meydana getirilmiş, Türkçe'nin temel eserleridir. Ayrıca edebiyat sektörünü senelerce dergi çıkararak ve ödüller vererek desteklemiş olan bir kurumdur.

Halkevlerinden bahsetmeyeyim. Şu kadar söyleyeyim: 1932'de eğitim hayatının, yani insan yetiştirme ve yurttaş idealinin, kent kültürünü yerleştirme ve geliştirmenin bir aracı olarak Halkevleri kurulmuştur. Halkevleri aslında yaygın eğitim kurumlarıdır ve kültür merkezleridir. Sanatla ilgili tarafı, burada birçok insanın, gencin büyük şehirler dışında da yetişmesine fırsat veren olanakların bulunmasıdır. Buralardan birçok insanlar geçmiştir, birçok yazarlar ve sanatçılar ilk açılımlarını Halkevleri ortamında elde etmişlerdir.

1936'da Ankara'daki Devlet Konservatuvarı Cumhuriyet idaresinin sanat alanındaki çok önemli atılımlarından biridir. Yine, yabancı elemanların öncülüğünde kurulmuştur. Yaratıcı sanatçı ve icracı sanatçı yetiştirmek için kurulmuştur. Müzik ve sahne sanatları alanında bugün Türkiye'de geniş bir tiyatro, yaygın bir tiyatro hayatı varsa, büyük orkestralar, senfonik orkestralar, diğer müzik toplulukları, yabancı enstrümanları çalabilen binlerce genç insan varsa, bunlar hep 1936'da Ankara'da kurulan Devlet Konservatuvarının çocuklarıdır. Opera sanatı, uzak Asya hariç, Asya ve Ortadoğu'da Türkiye'den başka ülkede denenmiş ve başarılı olmuş değildir.

İki önemli şeyle daha devam edeyim: 1951'de çıkan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Yasası... Bu şunun için önemli: Tarihsel çevre konusundaki bilinci göstermesi bakımından önemlidir. Tabii, tarihsel çevre konusunda daima Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde ve Tarih Kurumu bünyesinde çalışmalar yapılmıştır. 1951'de çıkan kanun bunun taçlandığı bir noktadır. 1953'te çıkan Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu da, Prof. Hersch'in kaleminden çıkan, yine bu 80 senelik Cumhuriyet döneminin önemli bazı kilometre taşlarıdır.

1933 Üniversite Kanununu da mutlaka kültür hayatının temel meselelerinden, temel olgularından biri saymamız gerekir. Çünkü, 1933'teki üniversite reformu, yine çok sayıda çoğu Alman yabancı bilim adamının İstanbul'a transferiyle gerçekleştirilmiş bir harekettir ve Türkiye'deki üniversite kavramı da ilk defa 1933 kanununda, 2252 sayılı Kanunda kullanılmıştır.

Darülfünun kapatılmış, İstanbul Üniversitesi kurulmuştur ve bu İstanbul Üniversitesinin tüm birimleri Türkiyat Enstitüsü hariç, yabancı bilim adamlarının başkanlığında faaliyet göstermiştir. Önemli bir hadisedir ve Cumhuriyet idarecilerinin bilincini gösteren bir harekettir. Almanya'daki o sıradaki siyasi durumdan yararlanarak yapılan bir transferdir. Mukayese için söyleyeyim: 1990 yıllarında Sovyetler Birliği de dağılmıştır ve Türkiye'nin her tarafında üniversiteler kurmak iddiasında olan hükümetler ve Yüksek Öğretim Kurulu vardı. 1933 yılında üniversite için 300'e yakın bilim adamı gelmiştir. 400'ün üzerinde bilim adamı ve uzman Türkiye'de görevlendirildi, çok büyük bir kısmı İstanbul Üniversitesinde. 1990 yılında Sovyetler Birliği dağıldı, Türkiye her yerde üniversite kurmak çabasındaydı, ama o zamanki yöneticilerin bilinci, herhalde başka türlü bir bilinçti, mesela böyle bir fırsattan yararlanmak kimsenin aklına gelmedi. Birkaç tane müzikçi Azerbaycan'dan filan geldi, ondan ibaretti. Güzel sanatlar alanındaki geniş teşviklerden, özendirici uygulamalardan bahsetmeye zaman elvermiyor. Bugünkü hareketli ve canlı sanat hayatının varlığı, yine Cumhuriyet yöneticilerinin bu alandaki çabalarına dayandığını belirtmekle yetinelim.

Oturum Başkanı- Sevgili Murat, biliyorum söyleyeceğin çok şeyler var, ama maalesef süremiz her şeyi söylemeye yetmiyor.

Murat hocanın söylediği bende bir şeyi canlandırdı. Ben bu konuları ilk okuduğumda, ilk öğrendiğimde çok heyecanlanmıştım. Yine aklıma geldi, sizinle paylaşmak isterim. O da şu: 19. Yüzyıl Avrupa'sına, Batı ve merkez Avrupa dahil olmak üzere baktığımızda, modernizmi temsil eden iki temel kurum vardır. Onlardan biri operadır, diğeri üniversitedir. Cumhuriyete baktığımızda, daha ilk yıllarında bu iki temel kurumu, başka hiçbir şeyi yapmadan bu iki temel kurumu, operayı ve üniversite kuruyor. Bu aydınlanma geleneğinin somuttaki göstergesidir.

Tabii, burada bunlar olurken, herhalde Cumhuriyete karşı da bir şeyler oluyordu. Zannediyorum, Dr. Faruk Alpkaya tarih yazımı bağlamında bütün bu anlatılan ve anlatılmayanlar olurken, bunlara karşı bir tür tepkiler veya farklı algılayışlar meydana gelmiş miydi, ortaya çıkmış mıydı? Tahmin ediyorum, biraz onlardan bahsedecek.

Buyurun.

Dr. Faruk ALPKAYA- "İdeolojik Gelişmeler ve Cumhuriyet" başlığıyla geçtiğimiz 80 yıla baktığımızda, iki şey yapabiliriz. İlk olarak, Cumhuriyet'i tarih dışı ya da tarih üstü bir olgu olarak alıp, bu olgunun seksen yıl boyunca nelerle baş etmek zorunda kaldığını ele alabiliriz. Ki, böyle bakarsak, Cumhuriyet'in 1923'te ilan edilmesinden kısa bir sonra yaşanan gelişmeler Cumhuriyet'in nelerle karşı karşıya kaldığını bize gösterecektir. Bir yanda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulacak, liberal, muhafazakâr bir siyasi çizgiyi hayata geçirmeye çalışacaktır; diğer yanda Şeyh Sait isyanı çıkacak ve Kürtçülük baş gösterecektir. Üçüncü olarak da, belki hiçbir zaman böyle isyan boyutuna varmasa da, alttan alta diğer bütün muhalefet hareketlerinin içinde yaygın bir irtica süreci yaşanacaktır. Cumhuriyet'in seksen yıllık serüvenini, 'bu üç ana muhalefet odağının -Batı'nın desteğini de yanına alarak- çeşitli kılıklarda karşımıza çıkmasıdır' biçiminde ele almak mümkün. Zaten yaygın olarak bu yapılıyor da...

Böyle yaparsak, 1930 başında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı, 1950'lerde Demokrat Parti'yi, 1960'ların sonunda Adalet Partisi'ni, 1980'lerde ANAP'ı, 1990'larda Refah Partisi'ni ve bugün AKP'yi açıklarız; Ağrı Ayaklanması'nı, Dersim Ayaklanması'nı, PKK'yı açıklarız, bir sürü gelişmeyi açıklayabiliriz.

Ama bir başka bakış açısıyla daha bakmanın yararlı olduğunu düşünüyorum: Çünkü Cumhuriyet'i tarih dışına çıkartmak, değişmeyen bir şey olarak almak bugün için bize fazla bir şey kazandırmaz, sadece geçmişe övgü düzeyinde bırakır. Geçmişimizle övünelim, geçmişten öğrenelim, ama yapmamız gereken tek şey geçmişe övgü düzmek olmamalıdır, kanısındayım. Dolayısıyla, ikinci bakış bir bakış açısını devreye sokmamız gerekir ki, bu da Cumhuriyet'e tarihsel bir olgu olarak bakmaktır.

Cumhuriyet'e tarihsel bir olgu olarak baktığımızda, karşımıza bambaşka bir manzara çıkabilir. Bir kere, Birinci Dünya Savaşı sonrası dünyaya baktığımızda neler görüyoruz? Örneğin, savaşta yenilmiş olan bütün ülkelerde imparatorluklar dağılıyor ve bütün bu ülkelerde cumhuriyetler kuruluyor. Avusturya-Macaristan'da böyle oluyor, Almanya'da böyle oluyor. Yenilmesine rağmen, topyekûn bir savaş örgütlenme yeteneğinde olmayan Rus

Çarlığı'nda böyle oluyor. Buralarda birer cumhuriyet kuruluyor. Bizim cumhuriyetimiz de aslında, Birinci Dünya Savaşı ertesinin tarihsel koşullarının ürünü olan bir cumhuriyettir. Dolayısıyla, Cumhuriyet'e tarihsel bir olgu olarak bakmak demek, önce, yaşadığımız serüveni dünya bağlamına yerleştirmek demektir. İkinci olarak, tarihsellik bize, Cumhuriyet'in, aynı zamanda, ülke içinde süregiden bir mücadelenin de ürünü olduğunu gösterir. Kabaca dünya çapındaki ve ülke içindeki yaşananlara baktığımızda bunu daha iyi anlayabiliriz.

Bu bakış açısıyla, konuyu ideolojik gelişmelerle sınırlandırırsak, neler söyleyebiliriz? Örneğin 1930'lu yıllara geldiğimizde, bütün dünyada faşizmin ve sosyalizmin iki ana ideolojik akım olarak çıktığını ve bu iki ana akımın dünyanın geri kalan bütün ülkelerini etkilediğini, benzer bir biçimde Türkiye'yi de etkilediğini görebiliriz. Devletçilik uygulamalarının sosyalizmle, Sovyetler deneyiyle yakın ilgisini yadsımamız mümkün olmadığı gibi; 1933'te çıkarılan İskân Kanunu'yla Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının "Türk ırkından olup, Türk kültürüne bağlı olanlar; Türk ırkından olmayıp, Türk kültürüne bağlı olanlar; Türk ırkından olmayıp, Türk kültürüne bağlı olmayanlar" diye tasnif edilmesini; ya da Tunceli Kanunu'nu; ya da Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'nun dile getirdiği Türk tarih tezi, Güneş Dil teorisini doğrudan dünyadaki faşizmle ilişkilendirmek mümkündür.

Örneğin, 1945 sonrası Amerikan hegemonyasının kurulmasıyla birlikte, aynı zamanda bütün dünyada yoğun bir antikomünizm başlamıştır. Bir yanda liberalizmin, diğer yanda antikomünizmin at başı gitmesi bizim cumhuriyetimizi de yakından etkilemiştir. İsmet İnönü'nün çok-partili hayata geçiş kararını, çok-partili hayata geçilirken Dil Tarih Coğrafya Fakültesindeki sol görüşlü öğretim üyelerinin atılmasını, sol görüşlü gazete ve dergileri basan Tan Gazetesi Matbaasının yakılmasını ve dolayısıyla Türkiye'deki antikomünizm rüzgarını ve aynı zamanda Amerika'ya yavaşmayı, Missouri gemisinin ziyaretini daha iyi açıklayabiliriz. Bunların hepsi, Demokrat Parti iktidarından önce gerçekleşmiştir.

Hakeza, 1950'lerin ortasında Rostov'un CIA'ye sunduğu "Komünizmle mücadele edebilmek için Amerikan ekonomisinin büyümesi gerekir. Büyümeyi sağlamak için dünya ekonomisinin büyümesi gerekir. Bunun için de bütün dünyada bir kalkınma hamlesi yürütmemiz gerekir" demesini ve bunun doğrultusunda Amerika'nın bir büyüme, kalkınma iktisadını gündeme getirmesini, bunun etkilerinin 1960'tan itibaren Türkiye'de ortaya çıktığını da da-

ha kolay görebiliriz. Demek ki, büyüme kalkınma ideolojisi, 1960'lı yıllarda dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'yi etkisi altına almıştır.

1970'li yıllardan itibaren bütün dünyada, iktisadi kriz birlikte derin bir siyasal kriz baş göstermiştir ve bu yıllar arayış yıllarıdır. Bu arayış Türkiye'ye de yansıtılmıştır. Türkiye belki de tarihinde olmadığı kadar çeşitli düşünceleri önce tartışmış, sonra bunun çatışma boyutunu yaşamıştır. Yaşamıştır, çünkü arayışın bir boyutu da düşünceleri hayata geçirmektir. 80'li yıllarda neo-muhafazakârlığın baş göstermesiyle birlikte, Reagan'a, Thatcher'e, Kohl'e benzer bir şekilde Türkiye'de de Özal'ın ortaya çıkması da Cumhuriyet'i tarihsel bir olgu olarak ele aldığımızda açıkça görülebilir. Özal'ın uyguladığı politikalar, aslında yeni bir ideolojik oluşumun Türkiye'ye yansımından başka bir şey değildir.

Gene, son yıllarda, gerek postmodernizmin cemaatçiliği, yerelliği ön plana çıkartan yaklaşımı, gerekse ulus üstü oluşumlar Türkiye'yi derinden etkilemektedir. Bu gelişmeler hem Avrupa Birliği'ne üyelik konusunda -hernekadar kimi noktalarda itirazlar gelse de- hemen herkesin bir şekilde kendini teşne hissetmesi, hem de kimi kültürel zenginliklerin ülkede yaşanması gerektiği konusunda -herkesin itiraz payları olmasına rağmen- asgari ölçüleri kabul etmesi biçiminde etkisini göstermektedir.

Cumhuriyet'e böyle bakarsak, bu seksen yıllık serüven, dünyanın içinde dalgalanan, dünyayla birlikte dalgalanan, ama bu dalgalanmaların içinde de her bir etkilenmenin nasıl gerçekleşeceğine ilişkin yoğun bir iç çatışmanın yaşandığı bir süreç olarak görülebilir. Burada hemen bitirirken, -fazla uzatmayacağım- bu noktaya değinmek istiyorum. Türkiye dünyadaki oluşumlardan, dünyadaki ideolojik gelişmelerden derinden etkilenmiştir, ama bu derinden etkilenmenin nasıl yaşanacağı, hangi biçimde yaşanacağı ülke içindeki bir mücadelenin sonucunda belirlenmiştir. Bu açıdan baktığımızda zaman tarihimizde övülecek ya da yerilecek fazla bir şey yoktur

Oturum Başkanı- Efendim, Dr. Alpkaya'ya bu güzel sunuşundan ötürü ben de sizler adına teşekkür ediyorum. Ama her zamanki gibi yapacağını yaptı, çözümden biraz fazla problemler de ortaya çıkardı.

Bu konuda çok büyük tartışmalar açamayacağım, ben de konuşmayacağım. Çok kısa süreli olmak kaydıyla üç beş arkadaşına söz vereceğim.

Buyurun efendim.

Serkan- Sayın Alpkaya'ya soracağım: Tunceli Kanununu açıklayabilir misiniz?

Erhan TOPRAK (Kamu Yönetimi Bölümü Öğrencisi)- Ben de Faruk hocama bir soru sormak istiyorum: Açıkça dışarıda "İdeolojiler ve Cumhuriyet" başlığı görünce ben hocamdan biraz daha fazla Kemalizm'den bahsetmesini bekleyecektim. Son yıllarda özellikle daha fazla artmakla birlikte sağ Kemalizm-sol Kemalizm tartışmaları alevlenmeye başladı. Kendisinin de bu konuda bir makalesini okumuştum. Özellikle 12 Eylül'den sonra Türkiye'nin ideolojik duruşunda ve entelektüel tartışmaları bir kenara koyarsak, resmi ideolojiyi de bir kenara koyarsak, Kemalizm'i nereye oturtacağız, nasıl değerlendireceğiz?

Feride EROĞLU- Benim sorum, eğitim ve kültür alanında. Aslında hangisinde konuşacağımı tama bilemedim.

Hep söylenen bir şey var: Osmanlı kültür mirasını reddedip, Türk dilinin öz-Türkçeleştirilmesi ve yeni kuşakların Osmanlıca bir metin ya da herhangi bir belgeyi okuyamaması. Açıkçası, özellikle öğrencilik dönemimde bunun doğru bir şey olduğunu, doğruluk-yanlışlık araştırması çok yapmıyordum, ama sanki yapılması gereken bir şeydi bu. Öz-Türkçe gerçekten kullanılması gereken bir şeydi. Ama şimdi şeyi görüyorum, yani gelip dolandığımız yer, sanki bir boşluk var gibi geliyor. Bu kuşaklar arasındaki dil kopuşunu yaşamamanın başka bir yolu var mıydı? Eksik bırakılan bir şey var mıydı; yoksa bunu böyle yapmak gerekiyor muydu ya da bunun üstesinden gelmenin bir yolu var mı?

Oturum Başkanı- Kime yöneltiyorsunuz efendim?

Feride EROĞLU- Murat hoca belki daha çok ilgilidir.

Murat KATOĞLU- Yani ben bu soruyu hak ediyor muyum; bilmiyorum. Çünkü, başlı başına bir konu bu. Bana sorarsanız, bu işin başka yolu yoktu. Çok tartışılmış bir konudur. Elbet, birtakım sakıncaları olmuştur, fakat bir de şöyle düşünelim: Nasıl bir yazılı mirasınız vardı, onu kaybettiniz, neydi o? Divan Edebiyatı filan meselesini bir tarafa bırakalım, o hariç. Bilim konusu, burada asıl mesele bilim. Osmanlı bilimi diye bir şey var mı? Ben tarihle uğraşan bir insan olarak böyle bir sözü söylemek tabii istemiyorum, ama birtakım şeyleri de izam ediyoruz. "17. Yüzyılda filanca vardı" filan olmaz. Derslerde yapardık, şöyle üç dört sütun çizsek, "1225'te Fran-

sa'da, Almanya'da, İngiltere'de, İstanbul'da, Konya'da ne vardı? 1325'te, 1425'te, 1525'te" diye gelsek, karşımıza çok dramatik bir grafik çıkar, yani bizim aleyhimize çıkar. Bunun birtakım sakıncaları olmuştur, ama getirileri çok daha fazla olmuştur ve olacaktır. Bugün bakın, Türkçe bilim dili var, zengin bir edebiyat, her türüyle romanıyla, tiyatro eserleriyle aşağı yukarı 70-80 senede böyle çok daha fazla insanın okuyabileceği, yararlanabileceği bir dil haznesine Türkiye sahip oldu. Tabii, bu çetrefil bir konudur. Bu tereddütlere biz de senelerce düştük, ama ben bu işin başka türlü bir yolu olduğunu zannetmiyorum. Olması gereken olmuştur, bunun çaresi yoktu.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı- Dr. Alpkaya'ya yöneltilen sorular vardı.

Dr. Faruk ALPKAYA- Tunceli Kanunu 1935 yılında yeni kurulmuş olan Tunceli ilinin yönetilmesi hakkında bir kanun. Tunceli iline bir vali ve aynı zamanda Ordu müfettişi olan korgeneral rütbesinde bir komutan atıyor. Bu komutan da, Tunceli vilayetine neredeyse yaşama, yürütme, yargı yetkileri de kendinde olmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi adına hareket etme yetkisine sahip. Olağanüstü bir yasa, yani yasa mantığına vesaire de uygun değil. Yasaların genel olması, eşit olması gibi temel, teknik özelliklerine bile uygun değil.

Kemalizm'in 80 sonrası yaşadığı serüvene gelince; 80 sonrasını iyi değerlendirmek gerekir. Ulus-devletin genel mantığı, ulus-devletin genel örgütlenişi içinde yürütülen çatışma, yürüyen çatışma ya da siyasetin konusu bir anlamda sınıf temelli olmak zorundadır. Bu da, kaçınılmaz olarak sağ-sol temelli bir çatışma ya da bir ayrışma eksenini dayatır. 12 Eylülün Türkiye'de solu bütünüyle tasfiye etmesi -üstelik bu tasfiye etmenin çeşitli boyutlarda, şiddet boyutu, ideolojik boyutu at başı gitmiştir- ama aynı zamanda dünyada yaşanan bir tür siyasetin aşınması süreci, çünkü benzer ülkelere baktığımızda, 70'ten sonra Amerika'da Watergate skandalinden 70'lerin sonunda Humeyni'nin İran'a dönüşüne kadar baktığımızda, genel olarak bir siyasetin parçalanması, dağılması, sağ-sol ekseninin kaybolmaya başlaması olgusunu görüyoruz.

Kemalizm bu koşullarda bir tür yeniden eksen tanımlama denemesi olarak ortaya çıkmıştır. Başlangıçta aslında ben devlet eliyle başlatıldığını düşünüyorum, ama devlet eliyle yürütülmeye çalışılan şey bir süre sonra iki şey 12 Eylül rejimince yapılmaya çalışıldığı için -biri de Türk-İslam sentezinin topluma dayatılmasıydı- kendi iç ayrışmasını yaşamış ve Kemalizm

bir tür toplumsal hareket boyutunu da kazanmıştır. Ama bence, sağlıklı olarak görülmesi gereken bir gelişme değildir. Şu açıdan sağlıklı değildir: Eğer, ulus-devlet mantığı içinde siyasal oluşumlar gerçekleşecekse, bunun ana eksenine, sağ-sol eksenine oturması gerekir. Kemalizm'in de bu eksen içinde bir yerde yer alması gerekir. Halbuki, sağ-sol eksenini ortadan kaldıktan sonra, diğer şeyler gibi Kemalizm de bir boşluk durmaktadır. Boşlukta durmanın sonucu da bugün gene gazetelerde vardı, manken Türk bayrağından yapılmış bir elbise giymiş ya da dün haberlerde izledim, Murat Katoğlu'nun söz ettiği, İstanbul'dan Mızıka'yı Hümayunun Ankara'ya getirilmesi olgusu, o dönemin kıyafeti giydirilmiş askerler tarafından bir tür komedi benzeri tiyatro, İstanbul'dan Ankara'ya getirilmesi gibi. Nitelemek istemiyorum gerçekten, şeylere varmaktadır, içeriği boşalmaktadır. Süleyman Demirel'in 28 Şubatta yaptığı gibi, sanki bütün o oluşumdan, o gelişiminden, Türkiye'yi o noktaya getiren şeyden kendisi baş sorumlu olanlardan biri değilmiş gibi, "işte çağdaş Türkiye" deyip, Atatürk oratoryosu seslendirilirken ya da 9. Senfoni miydi? Neyse, bu tür şeylere yol açmaktadır. Bu anlamda "sağlıklı değildir" demiştim. Asıl ulus-devlet mantığı içinde kalacaksak, siyasetin sağ-sol eksenine çekilmesi gerekir.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı- Efendim, ben de teşekkür ediyorum.

Birgül hanım konuşmasını yaptıktan sonra ara verelim. Birgül hanımın mücbir bir nedeni var. Konuşmasını yapsın, aramızı ondan sonra verelim. Buyurun.

Prof. Dr. Birgül AYMAN GÜLER

İktisatçılar Cumhuriyet dönemini iktisat tarihi bakımından incelediler ve başarılı çalışmalar yaptılar. Siyasi tarihçiler Cumhuriyeti 80 yıl itibarıyla incelediler ve gerçekten başarılı çalışmalar yaptılar. Peki, biz kamu yöneticiler, Cumhuriyetin idare tarihi üzerine çalıştık mı? En azından bu oturum için, Cumhuriyet tarihini idari yapının kuruluşu ve gelişimi bakımından dikkate değer, kırılma noktalarını ortaya çıkaran bir şema sunmak için konunun üstüne eğildiğimizde, net olarak görülen, "hayır, kamu yöneticiler bu açıdan görevlerini yapmamıştır" sonucu olmaktadır.

Cumhuriyetin idari yapılanma itibariyle değişme çizgisini belirlemek, dönüm ya da kırılma noktalarını saptamak, gündemimize almamız gereken araştırma konularından biridir. Kamu yönetimciler, idari açıdan bu çalışmayı yaparsa, belki iktisatçıların yaptığı dönemlendirmelere, siyasetçilerin yaptığı siyasi tarih dilimlemelerine, zamanı siyaset ve iktisat açısından parçalara bölmelerine bazı düzeltmeler getirebilirler.

Cumhuriyet tarihi idari yapı bakımından genel olarak değerlendirildiğinde, iktisatçıların dünya bunalımı ve devletçilik döneminin açılışı, siyaset bilimcilerin tek parti döneminin yerleşmesi olarak gördükleri 1929 kırılmasının idare tarihi açısından da anlamlı olduğu görülüyor. Bu tarih, memurluk sistemi; mülki yönetim; yerel yönetim sistemi bakımından toplu ve köklü bir yeniden yapılanma dönemini temsil etmektedir.

İktisatçılar ile siyasetçilerin üzerinde durdukları 1946 yılı, liberal ekonomik politikalara açılma ve çok partili siyasal yaşama geçiş noktası olarak belirlenmektedir. Bu tarih, idare bakımından da önemli görünmekte, idari yapılanmanın 1946-1950 yıllarında kapsamlı yasal düzenlemelerle değişikliğe uğratıldığı görülmektedir. Buna karşın, idari açıdan bu tarihler bir başlangıç olmaktan çok sonuç gibi görünmektedir. Memurluk sistemi bakımından değerlendirildiğinde, idari yapının gelişiminde büyük kırılma 1939 yılına denk düşmektedir. Tek parti yapısının maddi zeminini oluşturan personel rejimi, sınıflandırma sisteminin kaldırılması ve hiyerarşik yapının "barem dışı", bugünkü terimle "esnek" istihdama açılmasıyla bu tarihte sarsılmıştır. 1939, kamu örgütlenmesi, kamu politikaları ve uluslar arası anlaşmalar bakımından yakın izlemeye alınarak, bu tarihin bir kırılma noktası mı, yoksa 1946'yı açan gelişmelerin 'başlangıç' noktası mı olduğunu açıklığa kavuşturmak gerekmektedir.

İktisatçılar, 1950'li yılların "liberal iktisat dönemi" diye sınıflandırılmasında hemen hemen tartışmasız birleşiyorlar. Ne var ki, bu yıllar Türkiye'nin en büyük KİT'lerinden önemli bir bölümünün kurulduğu ve KİT sisteminin kurumsal yapısında dikkate değer genişlemeler olduğu yıllardır. Siyasi tarihçiler, 1961 Anayasasıyla bir kırılma noktası çiziyorlar. Buna karşın, döneme idare tarihi açısından bakıldığında, kuruluşları 1960 ve 1961 yıllarında gerçekleşen Devlet Personel Başkanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluş hazırlıklarının 1949 yılına kadar geri gittiği, 1965 yılında kabul edilen 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu sisteminin daha 1955 yılında hazırlanmış bir taslağa dayandığı görülmektedir. 1950'li yıllarda gerçekleştirilen DPB, DPT, memurluk sistemi hazırlıkları, 1960'lı yıllarda

önemsiz değişikliklerle uygulamaya girmiştir. Bu hazırlıklar, yabancı uzman raporları olarak gerçekleştirilmiştir; öngörülen sistem Fransız tipi idarenin yerine Amerikan tipi bir idari yapılanmanın inşası olma özelliği taşımaktadır.

Cumhuriyet'e idare tarihi açısından bakarak, iktisatçıların 1950'leri "liberal dönem" diye adlandırmaları ama böyle bir dönemde KİT'lerin yaygınlaşmasını bir 'sapma', 'paradoks' olarak ortada bırakmaları gibi, anayasal gelişme üzerine çalışanların da 1961 Anayasasını bir kırılma noktası olarak görmeleri ve "öncesi çok farklıydı, sonrası çok farklıdır" izlenimi yaratmalarını bir tür 'sağlama' işlemine tabi tutabiliriz. Bu yolla, belki daha farklı bir Cumhuriyet tarihi dönemlendirmesi yapılmasına katkıda bulunabiliriz.

Bu oturuma hazırlanırken, ilk gördüğüm ve görmekten hoşnut olduğum büyük boşluk buydu. Birincisi, kamu yönetimcileri olarak, Cumhuriyet tarihini kırılma noktaları üzerinden çalışmamız gerekmektedir.

Araştırma programımızda öncelikle yer vermemiz gereken ikinci boyut, kamu örgütlenmesinin ilkeleri boyutudur; Cumhuriyet idare tarihi devlet yapılanmasının ilkelerindeki değişme çizgisi bakımından incelenmelidir. Bu incelemede ağırlığın "merkeziyetçilik – ademi merkeziyetçilik" eksenine verilmesi gerekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet yapılanmasında, kamu yönetiminin örgütlenmesi bakımından temel tercihi nedir? Merkeziyetçilik ilkesi mi, ademi merkeziyetçilik ilkesi mi? Sanırım, sorunun cevabı açık merkeziyetçilik ilkesi. Ama ters durumlar var: 1921 ve 1924 anayasalarında "merkeziyetçilik mi, ademi merkeziyetçilik mi?" konusuna tayin edici bir tanım getiren bir anayasal ilke var. Buna göre "illerin idaresi, yetki genişliği ve görevler ayrılığı esasına dayanır. 1921 ve 24 anayasaları, 1876 Kanuni Esasi'den devraldığı bu ilkelerle, illerin idaresinde yetki genişliği -yani mülki idare sistemi- ile görevler ayrılığı -yani il özel idaresi sistemini- yanyana, birlikte, birbirine denk kurmuştur. Buna karşın 1924-1961 yılları arasında uygulamaya bakıldığında, dönem boyunca değişmeksizin yürürlükte kalan bu anayasal ilkelerin uygulamayı ısıtmak bakımından oldukça kör kaldığı görülür. Yönetimin *yetki genişliği* boyutu 1929 ve 1949 yıllarında kapsamlı yasal değişikliklerle farklı içeriklere büründürülürken, *görevler ayrılığı* boyutu parçalı yasal değişikliklerle bir genişleyip bir daralmıştır. 1924-1961 yıllarını kaplayan büyük anayasal dilim, devlet örgütlenmesinin hareketini anlama

bakımından çok geniş ve güçsüzdür. Devlet örgütlenmesinin bu dönem boyunca sergilediği hareket, kamu yönetimi yapılanmasının, toplumsal temel güçlerin hareketi, tercihleri ve mücadelesi temelinde yapılacak akademik çalışmalarla bilimsel açıklamaları beklemektedir.

1946 yılında çok partili dönemin açılışı, 1939'dan başlayarak kamu bürokrasisinin çözülmesiyle atbaşı ilerlemiştir. Böyle bir dönemde "görevler ayrılığı" ilkesinin cismi olan il özel idarelerinin, Demokrat Parti toplumsal tabanının yakın ve uygun kürsüleri olma potansiyeli nedeniyle güçlendirilmesi beklenirdi. 1946 eğer çok partili dönemse, eğer bürokrasinin geriye çekildiği, işçi haklarına ilişkin yasal düzenlemelerin peşpeşe gündeme geldiği, toplumda egemen toplumsal sınıfların, hareket alanını genişletme ve burjuva demokrasisi anlayışı çerçevesinde 'demokratikleşme reformları'nın yapıldığı dönemse, aynı anlayış gereğince il özel idarelerinin daha çok güçlendirilmesi gerekirdi. Neden tam tersine, il özel idaresi bu tarihten başlayarak sistemdeki konumu daraltılmış ve işlevsel bakımdan büzüşmeye uğratılmıştır?

1961 Anayasası çağdaş, demokratik bir anayasa olarak nitelenir; bunu hak eden gerçekten önemli özelliklere sahiptir. Bu anayasa, "illerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır" hükmüyle illerin yönetiminde "görevler ayrılığı" esasını iptal etmiştir. Yerleşmiş bir devlet örgütlenmesine yolu açabilecek olan bir anayasal ilke ortadan kaldırılmıştır. Bu tercih, büyük çoğunluk tarafından çağdışı, antidemokratik olarak nitelenen 1982 Anayasası tarafından olduğu gibi kabul edilmiştir.

1982 Anayasası 'görevler ayrılığı' ilkesine yer vermemekle birlikte, bu ilkeye dayalı bir kamu yönetimi örgütlenmesi gerçekleştirme girişimleri en çok bu anayasa döneminde sistemi zorlamıştır. Bu zorlama, 1987 yılında il özel idaresi yasasının değiştirilmesiyle başlamış, 1990'lı yıllarda hazırlanan 'merkezi idare ile mahalli idareler arasında görev ve kaynak paylaşımı' yasa taslaklarıyla genişletilmiş, nihayet 2003 yılında "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı" ve bunu tamamlayan yerel yönetim yasa taslaklarıyla en yüksek şiddete ulaşmış durumdadır. Anayasal ilkeler ile toplumsal temel tercihlerin mücadelesi arasında gözlemlediğimiz bu uzaklık nasıl açıklanabilir? Açıklama, ancak Cumhuriyet'in idari yapılanması üzerinde yürütülecek çalışmalarla yapılabilecek görünmektedir.

Büyük soru şudur: Türkiye Cumhuriyetinin devlet örgütlenmesi, merkeziyetçilik ve ademi merkeziyetçilik tercihi bakımından, hem ilke hem uygulama düzleminde nasıl bir tarihsel gelişmeye sahip olmuştur? Sorunun

tüm somut göstergeleri yönetsel ve örgütsel olgulardadır. Bunların derlenmesi, dönemlendirilmesi ve ortaya çıkarılacak şemanın iktisadi, toplumsal, siyasal değişkenlerle açıklanması gerekmektedir.

Sahip olduğumuz genel şablonların –despot devlet geleneği, merkeziyetçilik geleneği, ‘sivil toplum’un zayıflığı, vb.- Türkiye gerçekliğini ve kamu yönetimi sistemini açıklayacak güçte olmadığına yürekten inanıyorum, İşimizi iyi yapmadığımızı düşünüyorum. Hele günümüzde, kamu yönetimine dönük olarak son derece kapsamlı reformların ilerlemeye başladığı günümüzde, üniversiteden topluma doğru ve net sesler vermek zorunda olduğumuz bir dönemde, bunun acısını çok şiddetli duyumsadığımızı vurgulamak istiyorum.

‘Kamu yönetimi bakımından Cumhuriyet’in kırılma noktaları nelerdir’ sorusuna, ancak yukarıdaki sorularla yanıt verilebilir. Buna karşın, ‘Cumhuriyet’in kamu yönetimi bakımından bir kırılma noktası içinde bulup bulunmadığımız’ yolundaki bir soruya, başka sorularla değil doğrudan bir cevapla karşılık verebiliriz: Evet, Cumhuriyet’in kamu yönetimi, günümüzde gerçekleştirildiğinde geri dönülmesi çok güç görünen bir kırılma noktasındadır.

Türkiye Cumhuriyeti, en büyük kırılmasını içinde bulunduğumuz devlet reformlarıyla yaşıyor. Eğer, bu tasarılar yasalaşır, şu ya da bu eksiğiyle bir ulusal, sosyal, hukuk devletinin yerini, ulusal özellikleri örselenmiş, sosyal niteliği tümüyle ortadan kalkmış, yerellik (subzidiarite) adı verilen Avrupa Birliği ilkesine göre örgütlenmiş, federasyon örgütlenmesine açılan yeni bir devlet örgütlenmesine doğru açılmak isteniyor.

Kırılmanın temel aracı Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı Taslağı’dır. Taslak, 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan atağın ikinci dalgası olarak karşımıza çıkmıştır. 24 Ocak 1980’de Türkiye ekonomisi, iktisatçılarla maliyecilerin daha o dönemde çözümledikleri gibi, dünya ekonomisine entegre olmak üzere liberalize edilmeye başlanmıştı. İktisadi ve mali liberalizasyon politikalarının araçları somuttu: Devletin tüm iktisadi-mali alanlarda karar ve yapma yetkilerini ortadan kaldıran ‘deregülasyon uygulaması’ ile kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi. Slogan "devletin küçültülmesi" olmasına, liberalizasyon politikası doğrudan devlet yapısına müdahale ile yürütülmesine karşın, 1980’li yıllar boyunca kamu yöneticiler gelişmeleri "kendi alanları" ile ilgili görmemekte direnmişlerdir. Bu dalga sonunda KİT’lerin büyük bölümü özelleştirilmiş, mali sistem bankacılıktan borsa sistemine kadar her unsuruyla özelleştirilerek küresel mali piyasalara

bağlanmış, tarım sektörü gibi temel üretken sektörlerden birinde hemen tüm kamu yönetimi örgütlenmesi tasfiye edilmiştir. Reformların bu dalgası, bazı yapılacak işler hala olmakla birlikte, büyük ölçüde tamamlanmıştır. Sonuçta, Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllarda, yalnızca 10 yıl içinde %6 ile 9 oranlarında üç kez küçülmüş ve peşpeşe yıkıcı krizlere maruz kalmıştır. Gelir dağılımı, kabul edilemez ölçülerde bozulmuş, toplumsal çürüme en çok yakınılan sorunlardan biri olarak öne çıkmıştır. İktisadi-mali liberalizasyon politikası başarısız olmuştur. Buna karşın, reformcular Batı dünyasının çok sevdiği politika analizi, politika etki analizlerine zahmet dahi etmeden, başarısızlığın ikinci dalga reformlara geçilmemesinden kaynaklandığını ilan etmişlerdir. Reformların ikinci dalgası, siyasi ve yönetsel liberalizasyondur. Yani devletin bu kez kamu kudretini kullanma yetkisinden geri çekilmesi ve bu yetkinin, aynı KİT'lerin devredilmesi gibi, artık yabancı-yerli olarak ayrılmayan 'özel sektör'e terk edilmesi... Kamu yöneticiler reformları artık kendi alanlarıyla ilgili görüyorlar! İlk dalgadan ikinci dalgayla, son çeyrek yüzyılın reformları, kamu yönetimi alanında nasıl çalışmamız gerektiğini açıkça görmemizi sağlamıştır: Yönetim ilkeleri ile örgütler dünyasının, içinde yer aldığı sosyo-ekonomik ve siyasal yapıdan ayrı ve kendine özgü bir varlık temeli yoktur; kamu yönetimi, ancak, kompartmanlara ayrılmış bir akademik yapay işbölümünün bakış açısından değil, ekonomi politığın kapsayıcı bakış açısından kavranabilir.

Kamu yönetimi'ni *kamu örgütleri bütünü* –sivil bürokrasi yapısı olarak görmeye ve bu olguyu statik, şematik, bağımlı, irade-dışı bir cihaz olarak kavramlaştırmaya son vermeliyiz. Kamu yönetimi'ni, *kamu'nun yönetimi* –halkın/toplumun yönetim edimi diye görmeliyiz. Bu edim, hem kamunun yönetilmesi işini hem de kamunun (halkın) yönetmesini içerir. Yaklaşımımız, devlet politika ve örgütlenmesini, iktisadi ve toplumsal güçlerin hareketi ve anayasal-yönetsel hukukun ilkeleriyle birlikte bir bütün olarak ele almaya odaklanmalıdır. Cumhuriyet'in kamu yönetimi bakımından tarihsel çözümlemesi ve günümüzde yaşanan reform ortamını açıklama – yönlendirme gücü, ancak böyle bir yaklaşımla başarılabilir.

Çok teşekkür ederim.

Oturum Başkanı- Efendim, Birgül hanıma gerçekten teşekkür ediyorum.

Gerçekten ağzından bal, beyninden ve gönlünden bilgi fışkırır, ama bize haksızlık yapacak, bizi bırakıp gidecek. Maalesef, gitmek durumunda, durumunu biliyorum. Ama ben sizlerin yerinde olsam, kendi adıma da söyleyeyim, Birgül hanımın bu yeni yaklaşımını ayrıntılarıyla ve o ayrıntıları tartışmak üzere bir başka toplantıya mutlaka çağırırım.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

Oturum Başkanı- Buyurun efendim.

Dr. Metin ÖZUĞURLU

Teşekkürler Sayın Başkan.

Arkadaşlar; özellikle sabahki oturumlarda çok açık şekilde de belirtildiği gibi, vurgulandığı gibi, gerçekten Cumhuriyetin 80 inci yılını temel önemdeki kırılma noktalarının son derece belirginleştiği bir konjonktürde kutluyoruz. Bu noktalar itibariyle siyasal saflar çok belirginleşiyor ve kutuplaşmalar son derece açık hal alıyor ve derinleşiyor.

Müsaade ederseniz, en genel hatlarıyla bu saflaşmayı betimlemek istiyorum. Zira, kendi konuşmamın bağlamını çizebilmek bakımından bu kısa betimlemeyi yapmayı gerekli görüyorum.

İlk gözlem şu: Sözü edilen saflaşmada hiç şüphe yok ki, proaktif konumda olanlar, yani hamle yapanlar, hamle üstünlüğüne sahip olanlar, benim "kozmpolit cephe" diye adlandırdığım -siz buna başka adlar da verebilirsiniz- cephedir. İkinci Cumhuriyet, yeni Osmanlılık gibi tezler, bu cephenin fikri yığınağı içerisinde dikkat çeken katkılar olarak da görülebilir. Bu kozmpolit cephenin ulus üstü oluşumlarla bütünleşme ve buradan kaynaklanan etkilerle "demokratikleşme" programı, Cumhuriyetin devletle toplum yapısında kimi önemli temel nitelikte dönüşümler talep ediyor, değişimler talep ediyor. Şu an içinde bulunduğumuz ve yaşadığımız siyasal gerilimlerin de temel parametrelerini esasen bu değişim noktaları oluşturuyor. Bunlar bildiğiniz gibi, devletin ulus karakteri, ulusal karakteri, üniter yapısı ve laiklik konularıdır. Bu öyle bir saflaşmadır ki, tüm siyasal akımları kendi bünyesine davet etmektedir ve onun içerisinde âdeta eritmektedir. Bir kez siyasal saflaşma meselesi bu temalar etrafından kurulduğunda, yani bir kez bu düzeyde kurulduğunda, tüm siyasal aktörler bakımından kendi tekil programlarını kenara bırakma ve bu noktada tutum belirleme meselesi neredeyse bir zorunluluk haline alıyor. Öyle ki, her siyasal aktör âdeta kendisi olmaktan çıkarak kendisini tanımlar durumdadır.

Hal böyleyse, işçi hareketi boyutuyla Cumhuriyeti irdelemenin manası nedir? Bir çeşit olsun diye mi, bu tema konulmuştur? Bunu açmak ve gerekçelendirmek gerekiyor ki, kendi yapacağım çözümlemenin de ana so-

runsalını, eksenini ortaya koyabileyim. Bunu açıklamak bakımından öncelikle önerme niteliğinde bir saptama yapmak istiyorum: Kanımca, 1970'li yıllardan günümüze Türkiye'de maddi yaşam pratiğinin sınıf içeriği gittikçe artan şiddette belirginlik kazanmaktadır. Aynı dönem içerisinde belirli siyasal yelpaze içinde cereyan eden siyasal mücadele pratikleri de, deyim yerindeyse sınıfsızlaşmaktadır. Şunu kastediyorum: Toplumsal alan esas olarak sınıf mücadelesi terimleriyle yeniden yapılanır ve kutuplaşırken, siyasal alan esasen kimlik siyaseti terimleriyle kutuplaşmaktadır ve bu kanımca, Cumhuriyetin bugün karşı karşıya bulunduğu temel paradokstur ve biraz önce sözünü ettiğim siyasal gerilim noktalarını da enlemesine kesen ve bütün bunların arka planında yer alan temel bir paradokstur.

Bu paradoksa belki açıklık kazandırmak bakımından, küçük bir örnek verilebilir. Türkiye'yle benzer bir istikrar ve yeniden uyarlanma programına tabi olmuş, örneğin iki ülkeden Brezilya'ya bakacak olursak, böyle bir paradoksun söz konusu olmadığı Brezilya'da benzer dinamikler İşçi Partisi Lideri Lula'yı iktidara taşıırken, aynı dönemde Türkiye'de Tayyip Erdoğan iktidar olmuştur. Kuşkusuz, her iki ülke arasında çok önemli temel nitelikte farklılık vardır, ancak sözünü ettiğim paradoksun da burada ihmal edilmemesi gereken bir önemi olduğunu düşünüyorum. Brezilya örneğini biraz da kasıtlı verdim, zira Brezilya bize söz konusu paradoksun çözümünü bağımsız ve politikleşmiş bir birleşik işçi sınıfı hareketinin varlığı ile yakından ilgili olduğunu aynı zamanda göstermektedir.

Benim esasen Cumhuriyet ve işçi hareketi bağlantısını kurarken izleyeceğim analiz eksenini de, işçi sınıfı hareketinin bağımsız politikleşme noktasındaki olanak ve kısıtları konusu olacaktır; bu birinci analiz eksenini.

İkincisi ise, esas olarak teorik ve metodolojik pozisyon alışla ilgilidir. Bildiğiniz gibi, özellikle üçüncü dünya ülkelerinin toplumsal tarih çalışmalarını içerisinde, son 20 yıl içinde tarih sosyolojisi disiplini içinden gelen çalışmalar, işçi sınıfını toplumsal tarihe yerleştirmek gibi bir çabayı ifade eden katkılar söz konusudur. Kanımca, toplum tarihi de benzer bir bakış açısıyla yeniden yazılmaya hasrettir.

Türkiye'nin sosyal evrimi üzerine 1958 yılında kaleme aldığı bir makalesinde Prof. Fahri Ziya Fındıkoğlu şöyle söylemektedir: "İşçi sınıfının varlığından ve sosyal değişim üzerindeki etkilerinden söz etmemiz mümkün değildir" Fındıkoğlu'nun bu keskin yargısı onun komünizmle mücadele konusundaki katı ve tutkulu çizgisine verilebilir ve bir kenara bırakılabilir. Ama esasen Fındıkoğlu'nun ifade ettiği görüşün, aslında ne kadar yaygın,

ne kadar üzerinden zaman geçse de yeniden ve yeniden düşünce ortamına kendisine taraftar bulduğunu da bilmekteyiz. Fındıkoğlu'nun tespitini şöyle düzeltebilir ya da şöyle yeniden okuyabiliriz: Türkiye işçi sınıfı tarihsizleştirilmiş bir sınıf. Egemen yaklaşım, Türkiye'de işçi sınıfının tarihini neredeyse 1950'den sonra başlatır. Burada tarih adına bizim önümüze ilgili yasa ve mevzuatların ve esasen formel kurumların tarihi konulur. Burada canlı gerçek kadın ve erkek emekçilerin öykülerine, serüvenlerine yer yoktur, bunlar konu edilmez.

Aynı şekilde İkinci Cumhuriyetçi yaklaşım açısından da Türkiye işçi sınıfı tarihsizleştirilmiş bir sınıf olma özelliğini korumaktadır. Burada da işçi sınıfı burjuvaziyle birlikte sivil toplum adı verilen belirsiz bir potanın içinde eritilir ve Cumhuriyet tarihi despotik, bürokratik aygıtla bu masum ve mazlum sivil toplum arasındaki bir mücadelenin tarihi olarak bize yeniden sunulur. Dolayısıyla, İkinci Cumhuriyetçi bakış açısında, işçi sınıfı tarihsizleştirilir. Burada aslında İkinci Cumhuriyetçiler bu yolla bir taşla iki kuş vururlar. Bir yandan bu ülkenin gerçek mazlumlarını, emekçi halkını burjuvazinin tarihine tabi kılarlar ve dolayısıyla onları tarihsizleştirirler. Bunu yaparken de, burjuvazinin kendisini masumlaştırır, mazlumlaştırır. Buradan belki, genelleme gibi düşünülebilir, ama şu söylenebilir: Evet, sermaye sınıfını işçi sınıfını ne kadar tarihsizleştirirse, kendisini de o kadar masumlaştırır, mazlumlaştırır.

Bu genel bakış açısıyla 80 yıllık Cumhuriyeti ele aldığımızda, vurgulanması gereken noktalar şöyle sıralanabilir kanısındayım: Öncelikle Cumhuriyet tarihine burjuva devrimi perspektifiyle baktığımızda, 1908 ihtilaliyle Anadolu ihtilali arasında bir süreklilik pekala kurulabilir. 1908'i izleyen yıllar Osmanlıda işçilerin kendilerini bir sınıf olarak örgütledikleri ve bağımsız, siyasal eylemler sergiledikleri yıllar olmuştur. 1908'in baharında geniş bir coğrafyada birdenbire patlak veren ve Meşrutiyetçi hareketi tamamlayan bir özellik sergileyen yaygın işçi eylemleri yaşanmıştır. Aynı yıl altı işçi önderi İttihat ve Terakki listesinden Meclisi Mebusana girmiştir. Gerçi 1 yıl sonra bunlar tasfiye edilmiştir, ama olsun, yani böyle bir gelişme yaşanmıştır. Bu topraklarda o dönemde sosyalizm akımı ilk olarak bir parti formunda değil, doğrudan doğruya sendikacılık hareketinin kendi içinden bu yıllarda doğmuştur. 1910 tarihli Selanik Sosyalist İşçi Federasyonundan esasen burada söz ediyorum. Ne var ki, Balkan Savaşıyla birlikte bu topraklarda yoğunlaşmış bulunan işçi sınıfı deneyimi, Türk burjuva devrim sürecinin esasen dışına düşmüş ve bir süreklilik gösterememiştir.

İşçi hareketinin siyasal eylemliliği konusu, bu birikimin kopmasından

sonra bir burjuva devrimi sürecinin dışına düşmesinden sonra baktığımızda, işçi hareketinin siyasal eylemliliği konusu 1910'daki Hüseyin Hilmi vakasını parantez içerisine alırsak, ancak 1919'da ve daha önemlisi bir siyasal parti formu altında yeniden baş göstermiştir. Bu son nokta, Selanik deneyimiyle mukayese edildiğinde, işçi hareketi örgüsündeki çok köklü bir değişime işaret etmektedir. Zira, bundan sonra Türkiye'de işçi hareketinin siyasal eylemliliği konusu, sosyalist partilerin, Marksistlerin ya kendi kurdukları ya da etkili oldukları sendikalar aracılığıyla sürdürdükleri bir forma bürünmüştür. Çoğu zaman da bu bağlantıyı polis marifetiyle bizzat devlet kurarak, sosyalist akımların kovuşturulmalarındaki deliller şeklinde kullanmışlardır. Bu çok önemli bir farklılaşmadır.

İşçi sınıfının bağımsız bir sınıf olarak kurtuluş mücadelesinin içinde yer almaları söz konusu olmamıştır. Bununla birlikte cılız ve dağınık örgütleriyle de olsalar, bu bağımsızlık mücadelesine ve Cumhuriyetin ilanına ikirciksiz bir biçimde destek verdiklerini de biliyoruz. Birçok toplum kesimi kendi içinde bölünmüş ve ikircikli bir tutum sergilemiştir, ama ikirciksiz tutumun esasen dağınık ve cılız örgütleriyle de olsa işçilerden geldiğini görüyoruz. Burada şu var: Aynı zamanda özellikle maden, demiryolu, liman, tütün, pamuk gibi alanlarda yoğunlaşan yabancı sermaye işletmelerinde işçilerin 1925'lere kadar süren eylemlikleri, grevleri söz konusudur. Bu da, aynı zamanda Anadolu'daki bu mücadeleye ve Cumhuriyetin kuruluşuna verilen desteğin bir göstergesidir. Zira, yabancı sermaye yatırımları kendi sözcülerinin ifadesiyle, Anadolu topraklarındaki işletmeleri aracılığıyla bir Avrupa kolonisi inşa etmeye çalışıyorlardı, yani bir sömürge işletme rejimi tesis etmeye çalışıyorlardı. Dolayısıyla, bağımsızlık hareketinin üretim noktasında etkisini hissettirmiş olması, bu özellikle de sanırım ilgilidir.

İşçilerin Cumhuriyetin ilanını takip eden ilk 20 yıl boyunca, Korkut Boratav'ın terimleriyle, otoriter patanyelist bir siyasal rejim altında yaşadıkları söylenebilir. Genç Cumhuriyetin otoriter karakteri, esasen işçilerin kolektif örgüt ve eylemliliklerinin bastırılması ya da bu yöndeki haklarının tanınması biçiminde kendisini gösterirken, himayeci patanyelist karakteri özellikle yardımlaşma, dayanışma sandıkları şeklindeki faaliyetlerin serbest bırakılması, kısmi ve lokal olmak kaydıyla sosyal güvenlik konusunda azımsanmayacak adımların atılması ve hiç kuşkusuz sınırlı da olsa, siyasal ve medeni haklarla donanmış bir modern hukuk rejiminin tesis edilmiş olması, bir sınıf üyesi olarak olması bile, çalışan bir birey olarak işçilere kuşkusuz kimi hakları da getirmiştir.

Burada bu yılların vurgulanması gereken bir özelliği, devletçilik uygula-

malarıyla ilgilidir. Kamu işletmelerinde üretim birimlerinin yanı sıra, işçilere yönelik olarak, çalışanlara yönelik olarak, konut, eğitim, sağlık, dinlenme, alışveriş ve kültür merkezlerine de yer verilmiştir. Bu yolla işletme düzeyinde istikrarlı bir işgücü piyasasının tesisi hedeflenmiş ve böylece de sürekliliği olan ve vasıf sahibi işgücüne duyulan talep de karşılanmaya çalışılmıştır. Bunun işçi hareketi bakımından önemi de şudur: Çok partili rejime geçildikten sonra kendi sendikal örgütlerini kuracak olan işçi hareketinin kadroları esasen bu işletmelerde bir anlamda işçi kültürünü, sosyalizasyonunu, bu işletmelerde tamamlamışlardır ve buradan bakarak şunu söylememiz mümkündür: Türkiye’de sendikacılık hareketinin oluşumunda da, yapılışında da devletin çok kritik önemli bir yeri vardır. Nitekim, TÜRK-İŞ’i, TÜRK-İŞ geleneğini anlamak bakımından, bu sözünü ettiğim noktanın akılda tutulması son derece önemlidir.

46’da sendikalarını kurmak yönünde adım atan işçi hareketinin, bir bağımsızlaşma, bağımsız eylemliliği söz konusu olmuştur. Bu bastırılmıştır ve iki parti arasında grev teması etrafında maniple edilen, ama aynı zaman bu manipülasyonla birlikte her iki parti arasında hareket edebilme kıvraklığını da edinen bir sendikacılık kuşağı 47’yle başlayan, 60’lara kadar uzanan süreç içerisinde kendisini göstermiştir. Burada grev hakkı talebi, işçi hareketinin çok önemli bir talebi olarak, 60’lara kadar varlığını sürdürmüştür. Kimi şeyler almıştım, ama uzatmamak bakımından orayı geçeceğim.

Sendikacılık, işçi hareketi bakımından, 50’li yılların sözünü ettiğim perspektif içinde vurgulanması gereken bir özelliğinin de şu olduğunu söylüyorum: Ulusal kalkınmanın neferleri olarak devlet işletmelerinde kültürlenen işçi liderleri, TÜRK-İŞ’in kuruluşunu izleyen kongreyle birlikte, yani 1952’yi izleyen ikinci TÜRK-İŞ Kongresiyle birlikte esasen Amerikan sendikacılığının ağlarına takılmıştır ve sendikacı kadrolarının eğitim ve kültürlenme süreci esasen soğuk savaş döneminde Amerikan sendikacılığının kulvarı içerisinde yaşanır olmuştur. Yine bu olgu, TÜRK-İŞ geleneğinin, özellikle 80’lerin ortalarına kadar sürecek olan temel karakteristiklerini anlamak bakımından da çok önemlidir.

Ben, TÜRK-İŞ üyesi 12 sendikacı tarafından 1961’de kurulan Türkiye İşçi Partisini, işçi hareketinin siyasal eylemliliği noktasında Cumhuriyet tarihi içinde atılmış en ileri adım olarak görmekteyim. Bu adım, sadece işçilerin kendilerini kendi sınıf çıkarları bakımından değil, egemen sınıflar bloğunun tekelinde olup, emekçi sınıfların paylaşımına açılmayan ve bu yüzden sosyal refah düzeyi ve demokratik içeriği kalıcı adımlarla derinleşemeyen Cumhuriyet bakımından da önemli bir fırsattı. TİP’in kuruluşu Cumhu-

riyetin -bu Fransız devrimlerinin terminolojisiyle konuşacak olursak- bir sosyal cumhuriyet niteliği kazanmasının kapısını aralamıştı, fırsatını ortaya koymuştu. Fakat, bildiğimiz gibi, egemen sınıf bloğu bu kapıyı en ufak bir tereddüt göstermeden ve çok da fazla vakit kaybetmeden, hem işçi sınıfının, hem de bugünden bakınca daha iyi anlaşıldığı gibi, Cumhuriyetin suratusuna kapatmıştır. TİP'e karşı 1962 yılında TÜRK-İŞ, bu Amerikan sendikacılık kanalında yaşanan kültürlenmenin de bir etkisiyle TÜRK-İŞ'in Ankara'da düzenlediği komünizmi telin mitingi ve bu mitingde kullanılan kimi semboller, kapanan kapıyla aslında aynı zamanda neyin açılmış olduğunu da göstermesi bakımından anlamlıdır. Bu mitingde taşınan pankartlarda "NATO ve CENTO evet", "emek-sermaye el ele", "İslamiyet komünizmi reddeder" sloganları yer almış, miting bildirisinde "Türk işçisi servet ve sermayenin dostu, işçi istismarının düşmanıdır" gibi ibarelere yer verilmiştir. TÜRK-İŞ'teki yarılma, işçi hareketinin örgütsel birliğinin de dağılması ve zamanla siyasal ideolojiler temelinde ayrı sendikalar ve konfederasyonların kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Özel sektörde işçilik deneyimi üzerine yükselen Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonunun 1967'deki kuruluşu, işçi hareketi bakımından sol ve sosyalist söylemin yerleşmesine, kapitalist olmayan yoldan kalkınma, antiemperyalizm, bağımsızlık gibi vurguların pekişmesine kanal teşkil etmiştir.

Bu noktada Türkiye işçi sınıfı hareketinin temel bir karakteristiğini de belirtmekte yarar vardır. Türkiye işçi hareketi, başka ülkelerle mukayese edildiğinde, sendikaları aşan bir örgütlenme ve mücadele geliştirebilmiş değildir. Bu yönde kimi çabaları olmuştur, ama bunlar genelleşememiş ve lokal kalmıştır. Bu karakteristiğin bir başka anlamı da, Türkiye işçi sınıfı hareketi içerisinde kendiliğindenci mücadele geleneğinin son derece zayıf bir temele, geleneğe sahip olduğu gerçeğidir. Bağımsızlık, özgürlük ve eşitlik talebinin bu topraklarda kendisine en yaygın ve en kitlesel bir biçimde hissettiği bütün o 60'lı ve 70'li yıllar boyunca işçi sınıfı hareketi parçalı karakterine rağmen, egemen sınıf bloğu bakımından bu mücadelenin, yani bağımsızlık, özgürlük ve eşitlik mücadelesinin en tehlikeli kanadını, unsurunu oluşturmuştur. Bugün demokratikleşme programı hazırlayan işveren örgütleri, o yıllarda "ideolojik amaçlar ve anarşi söz konusu olunca, hukukun üstünlüğü prensibi savunulmaktadır; fakat ekonomik amaçlar ve kişinin teşebbüs hürriyeti bahis konusu olunca hukukun üstünlüğü bir kenara itilip, toplumun çıkarı prensibiyle hareket edilmektedir" şeklinde bildiriler, açıklamalar kaleme almışlar ve kendi sınıf doğalarına uygun bir biçimde eşitlik ve özgürlük taleplerinin birlikte bastırılmasını savunmuşlardır.

Eşitlik ve özgürlük karşıtı askeri müdahalelerin, darbelerin, Cumhuriyetin niteliğinde ne tür onarılmaz hasarlar bıraktığı hepimizin malumudur. En kapsamlı ve en kalıcı hasarın 12 Eylül 1980 darbesiyle yaşandığı, bugünden bakıldığında sanırım daha net bir biçimde görülecektir. 12 Eylül rejimiyle ve Özalıcı çizgiyle bu ülkede ilk ve belki tek kapsamlı hesaplaşmaya kalkışan sınıf, toplumsal grup da işçi sınıfı olmuştur. 1989 bahar eylemlerinden burada söz ediyorum. Bu eylemlerle, ücretlerin bastırılmasına dayanan sermaye stratejisine sekte vurulmuş, reel ücret kayıpları telafi edilmiş ve bu mücadelelerin ülkeye kazandırdığı, getirdiği özgürleştirici iklimle birlikte, özellikle sosyal demokrat hareketin 1980 sonrasında ilk kez yakaladığı tarihi bir fırsatın da koşulları hazırlanmıştır. Sosyal demokrat hareket ise, yeni dünya düzeninin icaplarına ayak uydurmaya çalışarak, bu fırsatı tepmiş ve "siyasal alanın sınıfsızlaşması" terimiyle nitelendirdiğim sürecin başlatıcısı rolünü oynayarak, esasen kendi bindiği dalı da kesmiştir. 89 bahar eylemine egemen sınıfların yanıtı oldukça kapsamlı olmuştur. Tam liberalizasyon, kural-sızlaştırma ve esnekleşmenin yerleştirilmesi ve özelleştirmelerin hızlandırılması programı esasen 89 işçi eylemleriyle sekteye uğrayan düşük ücrete dayalı ihracat politikasının aldığı darbenin telafisi anlamına gelmektedir. Bu yanıt da esasen Cumhuriyetin küresel sermaye odaklarının yalın bir sömürgesi durumuna getirilmesi sürecine de ivme kazandırmıştır.

Bu noktada kuşkusuz, Türkiye sendikacılık hareketinin sergilemiş olduğu bir zaafa da değinmek gerekecektir. Sendikacılık hareketi, IMF ve Dünya Bankası eliyle yürütülen program gereği, Güney Yarımküredeki örgütlü işçi hareketlerine benzer bir biçimde yaşadığı sorunlara, Kuzey sendikacılığının reçetesini uygulamıştır. Bu reçete de kısaca, lobcilik faaliyeti şeklinde tarif edilebilir. Bugün Türkiye toplumsal yapısının son 30 yıldır çok köklü bir dönüşüm yaşadığını biliyoruz. Nüfusun büyük bir bölümünün ücret disiplinine tabi hale geldiğini de biliyoruz. Bu koşullarda bu ülkede nüfusun küçük bir bölümünün zenginliğin saltanatını kendileri için inşa ettikleri sitelerdeki yaşam alanlarında, kozmopolit bir kültürle sürdürdüklerini de biliyoruz. Kendi okullarını, kendi hastanelerini, kendi alışveriş, eğlence ve spor merkezlerini kurduklarını biliyoruz ve onların yaşamlarını onların medyasından bu memleketin en önemli haberleri olarak izleyen bir büyük emekçi nüfusun varlığını da biliyoruz. Burada kendisini bir sınıf olarak örgütleyen ve siyasal alanı emek ve sermaye çelişkisi temelinde kutuplaştıran bir işçi hareketin duyulan gereksinimin, bu koşullarda bu gereksinimin katmerleşerek arttığı kanısındayım.

Bir son söz, bu çerçevede şu söylenebilir: 80'inci yaşında Cumhuriyet, aslında görünürde yaşadığı gerilimlerin arka planını teşkil eden ve onları

enlemesine kesen en temel paradoksuna çözüm olması bakımından sınıfını aramaktadır; sınıf da Cumhuriyetini aramaktadır. Son söz; buluşmaları olabilir.

Oturum Başkanı- Efendim, Dr. Özuğurlu'nun konuşması bana göre, müthiş. Tabii, bu müthiş konuşmayı daha zenginleştirmek için sizlerin sorularını almak durumundayım.

Başta uyguladığımız yöntemi isterseniz, burada da uygulayalım.

Buyurun efendim.

Onur KARAHANOGULLARI

Metin'in başta yaptığı saptamayla sonda yaptığı saptama gerçekten çok açıklayıcı, ama ona ilişkin şunu sormak istiyorum: Gerçekten Cumhuriyetin işçi sınıfına ihtiyacı var mı? Gerçekten Cumhuriyet işçi sınıfına olanaklar sunuyor mu? "Cumhuriyetin işçi sınıfına ihtiyacı var mı?" sorusunun şöyle bir alt sorusu da olabilir: İkame güçler buluyor mu Cumhuriyet? Bana kalırsa, her cumhuriyet kaçınılmaz olarak halkçı olmak zorundadır, mutlaka popüler bir tabanının olması gerekir. Acaba, Cumhuriyet işçi sınıfını arıyor, bekliyor mu; yoksa popüler tarafını -Faruk'a yöneltilen soru vardı, Kemalizm- garip bir Kemalizm'de, garip bir modernleşmeci harekette filan mı buluyor tabanını?

İkincisi de; sorumu biraz daha açayım. Cumhuriyet işçi sınıfına olanaklar tanıyor mu? Ne olanaklar tanıdı? Belki, işçi sınıfı bu Cumhuriyeti aşmak programını önüne koymalıdır.

Dr. Metin ÖZUĞURLU- Kendimi geri plana çekmek bakımından "önerme niteliğinde bir tespit" dedim, ama aslında bu önermeyi formüle etmeme neden olan kimi gözlemler söz konusu. Bunlar içerisinde özellikle işçi kesimine yönelik bizzat benim kendi yaptığım işçi profili araştırmalarının ortaya koyduğu sonuçlar var. deta maddi yaşam pratiği, gündelik yaşam pratiği içerisinde yer alan gerçek insanlar bakımından, adı konulmamış bir siyasal programa sahipler. Çok temel partilerin parti bildirgelerinde yer alan hususları, örneğin böyle bir işçi toplantısında "şuna ne diyorsunuz, buna ne diyorsunuz?" diye söylediğimizde, son derece türdeş bir tutum ortaya çıkıyor. Sonra "hangi partilere oy verdiniz?" diye sordüğümüzde, bütün mevcut partilerin hepsine oy verildiği ortaya çıkıyor. Bu, şunu gösteriyor: Aslında kendisini henüz siyasal yelpaze düzeyine çıkartamamış ve belki çıkartma noktasında da bir sürü nesnel problemleri olan, bu esnekleşme, işçi toplulaşmasının metropol kentlerden, özellikle İstanbul ve Marmara kuşağından

Anadolu'ya yayılması filan bütün bunlar problemler olabilir. Fakat böyle bir yarılma söz konusu. Cidden hayatı insanlar, sınıf terimleriyle ifade edilebilecek bir yarılma içerisinde yaşıyorlar. Yani artık eğitim, fırsatlar eşitliği temelinde örgütlenmiyor biliyoruz ki, eğitim sınıf eşitsizlikleri temelinde örgütlenir hale geldi ki, bu çok önemli bir kamusal hizmet alanı. Sağlık keza öyle. Siyasal yelpaze içindeyse bu temsil edilmiyor. Çeşitli adlandırmalarla, çeşitli şeylerle birtakım temaslar muhtemelen esas olarak da seçim dönemlerinde kuruluyor, ama şu açıklanmaya cidden muhtaç: "Türkiye'deki mevcut siyasal partiler üyeleri itibariyle sınıf profilleri nedir, hangi sınıfların çıkarını temsil etmektedir?" dediğinizde, verili durumda bir şeyler söyleyebilirsiniz, ama bir seçim sonrası bütün ayaklarından oy gidiyor, yani yüzde 10'arda olan bir şey yüzde 1'e düşüyor. Bu büyük ilişkisizlik neyle açıklanabilir? Bence, bu sözünü ettiğim iki farklı siyasal program var. Biri; sınıf terimleriyle yaşanan bir maddi yaşam pratiğinin içinde cereyan ediyor, ama bunun ifadesi, deneyimin ifadesinde kullanılan kültürel sembollere baktığımız zaman, burada son 20 yılın ırkçı, milliyetçi, dinci, mezhepçi sembollerini görüyoruz, bunlarla ifade ediyor. Ama bu ifadenin hangi deneyimin bir yansıması olduğu, ifadesi olduğu sorusu sorulduğunda, esas olarak sınırlı deneyimdir.

Dolayısıyla, burada "rasyonel şekilde düşünen bir cumhuriyet var ve o bir ihtiyaç hissediyor" şeklinde söylemedim. Biraz kibar şekilde, hani bir şey söylemeye çalıştım. Ama kastettiğim biraz nesnel bir zorunluluk, yani ben şunu vurgulamaya çalışıyorum: Cumhuriyetin bugün küresel nizamla en avantajlı şekilde bütünleşme programının izlenmesi çerçevesinde yaşadığı kimi kırılma noktaları, krizlerin aşılması da, en modern biçimde alışması da siyasal alanın emek ve sermaye temelinde kutuplaşmasıyla olacaktır. Bundan daha modern bir gerilim olabilir mi? Yani laikle antilaik filan diye gerilmenin ne şeyi var? Emekle sermaye diye kutuplaşmış bir siyasal yelpaze, herhalde insanlığın bugüne kadar tanıdığı en modern siyasal yelpazedir ve oradan çıkacaktır.

Oturum Başkanı- Başka sorusu olan var mı?

Buyurun.

Ali EKBER DOĞAN (Doktora Öğrencisi)- Türkiye işçi sınıfı hareketi içerisinde kendiliğindencilik damarının güçlü olmayışını, işçi hareketinin siyasallaşmasında önemli bir handicap olduğunu söylediniz. Bu kendiliğindencilik damarının güçsüz kalmasında solun da payı oldu mu? "Böylesi bir

şey gelişmediği için belki, 60-80 arası siyasal yapılar yenilince kendiliğindenci herhangi bir tepki doğmadı" diyebilir miyiz? Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bu damarın ortaya çıkabileceği momentler oldu mu?

Dr. Metin ÖZUGURLU- Zor sorular soruyorsun.

Türkiye’de kendiliğindenci hareketlerin kolektif bir nitelik kazanması, kendiliğindenci sınıf hareketi formunda olması, yoksa bireysel düzeyde bakıldığında, ben böyle bir pasif anarşizan gururun bu topraklarda yaşayan insanlarda çok genel bir davranış biçimi, yani kimse saatinde yatmaz, düzen takmaz, bir şey verildiğinde "evet" der, ama yapmaz, yani bizim sosyolojide "pasif direniş biçimleri" dediğimiz direniş biçimlerinin alası uygulanır. Bunun kolektif sınıf hareketi içinde kendisini dışa vurmasının şeyleri var, bu adımlar atılıyor, ama burada ciddi şeylerle karşılaşılıyor, yasaklarla karşılaşılıyor ve "komünizmle mücadele, komünizm tehdidi" adı verilen dönemde de bu yöndeki her çaba, her bağımsızlaşma, mesela iki partinin denetimi dışına çıkma istidadı gösteren mesela, Zonguldak’taki sendikacılık hareketinde öyle bir şey var. İki partinin dışına çıkmak istiyor, ama bunlar Şefik Hüsnü’nün önderliğindeki parti tarafından da şey yapılmıyorlar, yani onunla da organik bir ilişkisi yok. Cidden bağımsız, ama buna hemen -hani Lenin der ya, "siyasal damgasını polis vurur" diye- "komünizm" filan diyerek bastırılıyor.

Solun siyaset anlayışının ve sendikacılık hareketine bakışının mutlaka etkisi vardır, çünkü bizde ekonomik alanla siyasal alan, dolayısıyla iktisadi mücadeledeki gereksinimlerle siyasal mücadeledeki gereksinimler ve hareket biçimleri çok net biçimde konulmuştur ve aradaki ilişki de çok problemlidir. Burada şöyle bir problemi var: Sendikacılığı aşan bir örgütlenme ve mücadele deneyimi de kuramadığımız için, Türkiye’de sosyalist hareket işçi sınıfıyla, ya kendi kurarak, ya mevcut sendikayı etkilemeye çalışarak sendikalar aracılığıyla bağ kurmak durumunda kalmış. Aynı şekilde tam da bu yüzden, sosyalist düşüncenin işçilerle buluşması noktasındaki temel engeller de, bizzat sendikacılık hareketi tarafından konulmuştur. Bizde sendikalar çok kilit örgütler olma işlevi görmüştür. Cidden bu işçi sınıfını sosyal tarihe yerleştirmek perspektifiyle yeniden, yani sadece böyle bir mücadele alanlarıyla sınırlı olmayan, sadece yasalarla, düzenlemelerle ve formel örgütlerin tarihiyle sınırlı olmayan bir emek tarihi perspektifiyle çalışmaya çok ihtiyaç var. Bu yönde bizde, başka ülkelerdeki durumun tam tersi bir durum söz konusu. Bize "orijinal" diyebileceğimiz çalışmalar son derece az, onların üzerinde çok sayıda genel çalışmalar var. Oysa olması gereken

ve diğer memleketlerde olan çok sayıda lokal, orijinal çalışmalar var, onların üzerinde daha sınırlı sayıda ve genelleme seviyesi yüksek çalışmalar var. Bizdeki işçi sınıfına yönelik bilgi birikimi son derece problemlidir. Onun için de çok şey konuşmuyoruz, yani benim burada söylediklerimle "nereden çıkartıyorsun?" denilebilir. Nitekim, Osmanlı işçi sınıfının tarihi tezinin, Oya Baydan'ın yaptığı o çalışmanın başına gelen de odur, yani "işçi mi var ki, tarihi olsun" diyerek, hani "vardı da biz yazmadık" diyebilecek çok sayıda tarihçi olabilir.

Oturum Başkanı- Buyurun efendim.

Dursun GÜLEÇ- Zaman zaman bir erken Cumhuriyet saptaması yapılır. Erken Cumhuriyet saptaması içinde "köylü milletin efendisidir", "sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz" söylemleri ve bunların türevleri, benzerleri sık sık dile getirilir. Kırılma noktaları var, Birgül hocamız da az önce söz ettiler. Belki, hocamızın sunuşuyla dolaylı bir ilişki kurulabilir. Modernist ve kalkınmacı bir süreçten geçerek geldiğimizi söyleyebileceğimiz günümüz Cumhuriyet aşamasında, kalkınmacı retorik henüz tükenmemiş mi, tükendi mi? Bunu sorgulamak lazım. Postmodern bir açılım ile küreselleşen açılım ile acaba, sınıfsal yapılar, sınıfsal zeminler, altyapılar "Cumhuriyetin kendi sınıfsal temelini arıyor olduğu" şeklinde biraz romantik, benim de gönlümden geçen, ama aslında belki somut olarak Cumhuriyetin sınıfsal temelini bulduğu, bulmuş olduğu gibi de bir şaşırtıcı şey söylenebilir diye düşünüyorum. Çünkü, 24 Ocak kararlarından sonra Özal'ın çeşitli söylemlerinde, uyguladığı modelin yansımalarında "kurucu önder Atatürk yaşasaydı, bunları yapardı, biz gösterilen doğrultuyu, ilkeleri izliyoruz" dediğine de tanık olduk, hatırlanacaktır. B.diniz, yani Cumhuriyetin erken ilan edilmesi gibi bir şey mi kastediyorsunuz; yoksa Cumhuriyetin ilk dönemlerini mi kastediyorsunuz?

Dursun GÜLEÇ- Cumhuriyetin ilk dönemlerinde birtakım mülahazalarla, birtakım uygulamaların aceleyle getirilmesi, bazı ayrıntılara girilmemesi, özgürlüklerde ve hukuki uygulamalarda, yapısal düzenlemelerde ortaya çıkan bazı aceleci tarz, tavır, tutum, söylemler kastedildiğini anlıyorum.

Oturum Başkanı - Tabii, o tür iddialarda bulunan insanlar, 1648'i incelemediler, 1789'dan herhalde haberleri hiç yok, 1848'de neler olup bittiğini bilmiyorlar, 1917'de neler olduğundan da çok haberdar değiller. Biraz erken bir suçlama gibime geliyor. "Her şey mükemmeldir" anlamında söylemiyorum, ama bu iş biraz öyle.

İkincisi; "köylü milletin efendisidir" sözü olduğu gibi alınır ve bugüne kadar da uzatılırsa, doğrusu çok pratik gelmez. Hele de benim ontolojik köylülüğe karşı olduğum bilen arkadaşlar tarafından şimdi söyleyeceklerim biraz daha aykırı gelebilir, ama o sözü şöyle de yorumlamak lazım: Cumhuriyetin o dönemlerinde, biraz önceki oturumumuzda Mahmut hoca rakamlar verdi, oradan da hatırlayacaksınız, aşağı yukarı yüzde 85-90'ı köylüdür. O günün koşullarında üreten kesimdir. Mesela, bu "köylü efendilerimiz" lafını niçin Kemalistler, "üretenlerdir efendimizdir" şeklinde algılamazlar ben bir türlü kestiremiyorum. Belki, bunu bu şekilde algılamak çok daha doğru olmaz mı? İlle de sözcüklerin üstündeki anlamıyla mı yorumlayacağız? Doğrudur, o dönem için kastedilen anlamda vardır, nüfusun yüzde 85-90'ının köylerde yaşadığı, hâsılanın neredeyse yüzde 80'inin tarımsal hâsıladan... Üstelik diğer ülkelerle o dönem için kıyasladığınızda, hakikaten çok geri teknolojiyle çalışan bir yapıda bunu söylemek çok şaşırtıcı bir şey değil. Hele de bu birtakım insanların "Efendim, 'köylü efendimiz' de, hâlâ da bu retorik bugüne kadar sürüp geliyor. Zaten görüyorsunuz, Cumhuriyet de ne gerici bir şey artık gerilerde kaldı" demenin anlamını ve gerekçesini de bulamadı. Bence, kastedilen, diğer konuşmalarla destekleyebilir bunu, ama ona gerek görmüyorum. Onu herhalde "üretenler efendimizdir" şeklinde yorumlamak, benim kanaatim, Cumhuriyet ve cumhuriyetçilik açısından da, Kemalizm açısından da en doğrusu olur.

Buyurun.

Dr. Metin ÖZUGURLU- Ben "sınıf temelinden yoksun" demedim, tam tersine şunu söylemeye çalıştım: Cumhuriyetin bugün karşı karşıya olduğu ve bizim hepimizde, yani "laik misin?" bilmem ne, milli-gayri milli, demokrat-derin devletçi, cuntacı-bilmem neci filan şeklinde, hani hepimizi günlük hayatımızdan, çalıştığımız, bulunduğumuz yere kadar hepimizi etkileyen ve "acaba, neredeyim, başka bir yerde tarif edebilir miyim?" filan diye hepimizi zorlaya ve daha da önemlisi her siyasal aktörün ancak kendisi olmaktan çıkaraktan kendisini tanımlamak durumunda kaldığı acayip bir şeydeyiz. Yani İslamcısı "Avrupa" diyor, bilmem ne diyor, ilginç bir şey. Tüm bu gerilim noktaları esasen bir tür kimlik siyaseti üzerinden gidiyor. Oysa, Türkiye temel problemleri, 70'lerden bu yana hızlanarak yaşanan süreç sonunda, Türkiye maddi yaşam, günlük yaşam pratikleri bakımından çok derin, çok net bir sınıfsal yarılma yaşıyor. Hayatı anlamak ve açıklamak ancak sınıf terimleriyle mümkün hale gelebiliyor. Yoksa, eğitimi şey yapamazsınız, yani "bu çocuk niye okuyamadı?" sorusunun yanıtını ancak bu sınıf eşitsizleri temelinde açıklayabilir durumdasınız. Cidden nüfusun

küçük bir kesimi, kendi steril alanında kendi hayatını kurmuş vaziyette ve "kamu alanı" dediğimiz, ortaklaşa paylaştığımız değerleri temsil ettiğini düşündüğümüz yer değersizleşiyor, kalitesizleşiyor ve sermayeleşerek gündelik yaşamlarını ancak ve ancak nakit para gereksinimiyle temin edebilmek durumunda kalan büyük nüfus çoğunluğu bakımından tam bir sosyal dışlanmayı da içinde barındıran muazzam ortam hazırlıyor. Bu durumda sınıfını arıyor, yani "sınıf temelinden yoksun" demedim, tam tersine sınıf içerikli çelişkiler yaşıyoruz, sınıf içerikli şekilleniyor, fakat yaşadığı siyasal saflaşmalar, verili siyaset düzleminde yaşanan siyasal saflaşmalara, özellikle böyle kritik anlarda yaşanan siyasal saflaşmalar... Onları da uydurma olduğu anlamında söylemiyorum, onlar da çok gerçek, ama onlar kimlik siyasetiyle. Bu bir paradokstur ve bu paradoksun çözümü nereden geçer? Maddi yaşam pratiği içerisinde sınıf terimleriyle yeniden yapılanan hayat içerisinde işçilerin kendilerini bir sınıf olarak örgütleyip, ulus mertebesine taşınmasıyla geçer. O anlamda bu paradoksun çözülmesinin bir yolu odur.

Bir başka yol da, "yalın sömürgecilik" diye ifade ettim, o da başka bir süreçtir. Birgül hanım ona "sömürgecilik derinleşiyor" dedi. O da, emekçiler aleyhine kuşkusuz ve Cumhuriyetin sözü edilen nitelikleri noktasında da kimi revizyonların yapılmasıyla ancak olabilecek bir süreç gibi gözükmektedir. Benim sözünü ettiğim bir tür ironik bir şeydi, ama bir paradoks var ise -ki vardır- bu paradoksun çözümü, yani Cumhuriyetin sözü edilen temel niteliklerinin korunması adına da çözümü, bugün bir politikleşmiş işçi sınıfı hareketinin varlığını gerektirir. Bu düş de değildir. Bizim gibi ülkelerde, yani başka kategoriler söz konusu olduğunda "gelişen ekonomiler" filan gibi adlandırmalar içerisinde yer alan ülkelere baktığımızda, bu açık piyasa koşullarında, Dünya Bankası ve IMF denetimine tabi olan bizim gibi ülkelere baktığımızda, son derece politikleşmiş, radikal sendikacılık hareketlerinin 1980'den bu yana şekillendiğini ve kendi ülkelerindeki siyasal mücadelelerin...

Oturum Başkanı- Konuşmamızı, tartışmamızı ve panelimizi burada bitirmek istiyorum.

Ben zahmetler edip, bu yağmurlu, yağışlı günde geldiğiniz için, bizim adımıza değil, Cumhuriyet adına geldiğiniz için, cumhuriyetçilik adına geldiğiniz için hepimize çok çok teşekkür ediyorum. Katılımcılara da bu yoğun çalışmalarında böyle bir panele zaman ayırdıkları için, bizi aydınlattıkları için her birine ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Hepinizi ve Cumhuriyeti alkışlıyorum.